Nathasuri
Maghakavya satika — Part 6-10
माघकाव्य सटिका — सर्ग 6-10
Sanskrit
Handwritten on paper
135 years old
109 Folios
13.8" x 5.3"
6-9 Complete and 10 - incomplete

॥अथमाघकाव्यसटीकषष्ठमसर्गप्रारम्भ॥ ॥६॥ पत्र २३

मा.का.टी. श्रीगणेशाय नमः अथ ऋतुवर्णनं प्रस्तौति अथेति अथ सेनानिवेशानंतरं सरसौ रैवतके रिरंसुं रन्तुमिच्छुः रमेः सन्नंतादुः प्रत्ययः एतेन ऋतु ष.स.
१ वर्णनप्रसक्तेः प्रभुचित्तवृत्तिज्ञानपूर्वकत्वमुक्तं संतां साधूनां विपदं तं करोतीति विपदंतकृत् क्विप् तुगागमः तं विपदंतकृतं सेव्यमि
ति भावः अमुं हरिं निषेवितुं स्वतरुन् स्वस्वनियतवृक्षाननतिक्रम्य यथास्वतरु यथार्थेऽव्ययीभावः यथास्वतरुस्थिताः प्रसवश्रियः
पुष्पफलसंपत्तिर्यथास्वतरुप्रसवश्रीः प्रसवस्तु फले पुष्पे इत्यमरः शाकपार्थिवादित्वात् समासः साकूता येन तेन कृतं यथास्वत

अथ रिरंसुममुं युगपद्गिरौ कृतयथास्वतरुप्रसवश्रिया ऋतुगणेन निषेवितुमादधे भुवि पदं विपदन्तकरं स
ताम् १ नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपंकजम् मृदुलतान्तलतान्तमलोकयत्स सुरभिं सुरभिं

रुप्रसवश्रिया यथास्वतरुकृतप्रसवश्रियेत्यर्थः ऋतुगणेन युगपद्भुवि पदमादधे आहितं युगपदृतुगणाः प्रादुरभूदित्यर्थः न स्ववसरं टम.
सेवकाः क्षिपंतीति भावः अत्र सर्गे सर्वत्र यमकं शब्दालंकारः तल्लक्षणं तत्रोक्तं चतुर्थे अलंकारस्तु यथासंभवमूह्यः अस्मिन्सर्गे द्रुत १
विलंबितवृत्तं द्रुतविलंबितमाह नभौ भराविति लक्षणात् १ अथ लोकवेदयोः प्राधान्येन व्यवहाराद्वसंतमादौ वर्णयति अथ लोकवे

स्थो: नवेति सहरि: पुरो ये प्रथमेन नवपलाशानि नूतनपत्राणि पलाशवनानि किंशुकवनानि यस्मिन् तं नवपलाशवनं बहुव्रीहिः
वैपरीत्ये बहुव्रीहि: पलाश: किंशुके पत्रे पलाश मिति विश्व: स्फुटानि विकचानि परागैः रजोभि: परागतानि व्याप्तानि पंकजानि यस्मिन्
तं स्फुटं पराग परागत पंकजं मृदुला: कोमला: अत एव तांताः म्लानतपसमये किंचिन्म्लाना लतांता: पल्लवा यस्मिन् तं मृदुलतां
तं सुमनोभरै: पुष्पसमृद्धिभि: सुरभिं सुगंधिं सुरभिं वसंतमलोकपतन्त्रपश्यत् सुरभिर्मधुपके स्वर्णे जातीफलवसंतयो: सुगंधे चे

सुमनोभरै: २ विलुलितालकसंहतिरामृशन्मृगदृशां श्रमवारि ललाटजम् तनुतरङ्गतती: सरसां दलत्कु
वलयं चलयन्मरुदाववौ ३ तुलयति स्म विलोचनतारका: कुरवकस्तवकव्यतिषङ्गिणि गुणवदाश्रयलब्ध

ति विश्व: इह प्रतिपादं प्रथमाक्षरद्वयात् सवर्णोत्तरत्र यावत् तिरूपयमकक्रमात् चतुर्थपादे पितरेकं पमकएकस्मात् स्थपरमिति सजा
तीयसंसृष्टि: २ विलुलितेति। विलुलितालकसंहतिर्विधूतकुरतिकर: सन् मृगदृशां ललाटजं श्रमवारि स्वेदमामृशन्नामृ
जन् मंदइति भाव: सरसां तनुतरंगतती: दलंति विकसंति कुवलयानि यस्मिन् कर्मणि तद्यथा तथा चलयंश्चालयन् शीतत्व इति

मा॰का॰स॰ भावः वसंतवायुराववौ आवातिस्म ३ तुलयतीति कुरवकस्तवके अतिधवलिमनि अत एव गुणवतः शुक्लोगुणोयस्यकुरवकस्य पं॰स॰
२ कुरवकस्तवकस्याग्र्यचरणभ्रमणेनलब्धेगुणोदयोनिजनीलगुणोत्कर्षोयस्यतस्मिन् धवलेनीलस्यस्फुरणादितिभावः अलिनिभं
गेमलिनस्वभावोमलिनिमामाधवयोषितांहरिवधूनांविलोचनानांतारकाः कनीनिकाः तारकाक्ष्णः कनीनिकेत्यमरः तुलयति
स्मसमीचकारतद्द्भावित्यर्थः तुलाशब्दात्सदृशपर्यायात्करोतीतिणिच्अत्रलङ्लट्स्मेभूतेलट्उपमालंकारः ५ स्फुटमिति

गुणोदये मलिनिमालिनि माधवयोषिताम् ४ स्फुटमिवोज्ज्वलकाञ्चनकान्तिभिर्युत मशोक मशोभत चम्प
कैः विरहिणां हृदयस्य भिदा भृतः कपिशितं पिशितं मदनाग्निना ५ स्मरहुताशनमुर्मुरचूर्णतां दधुरिवाम्र

उज्ज्वलकांचनकांतिभिः शुद्धसुवर्णप्रभैश्चंपकैर्युतंचयकसमूहमध्यगतमित्यर्थः स्फुटंविकचमशोकपुष्पं भिदाभेदः षिद्भिदादिभ्यो एम॰
ङ् तांविभर्तिभिदाभृत्तोभिन्नस्यविरहिणांहृदयस्यहृदयच्छिद्रस्यसंबंधिमदनाग्निनाकपिशितंकपिशीकृतंपिशितमांसमिवाशोभते २
स्मवेत्ता ५ स्मरेति आम्रवणस्यचूतवनस्य आम्रश्चूतोरसालोसौइत्यमरः प्रनिरंतःशरेत्यादिनावनकारस्यणत्वंरजःकणाःपरागः

परागचूर्णाः स्मरहुताशनः कामाग्निः स एव मुर्मुरस्तुषाग्निः मुर्मुरस्तु तुषानल इति वैजयंती तस्य चूर्णतां दधुरिवेत्युत्प्रेक्षा अतो मुर्मुर
चूर्णत्वादेव परितउपरिनिपतितास्ते रजः कणाः पंथानं गच्छंतीति पथिकाः यथाकनितिकन्प्रत्ययः तेषांव्रजान्भृशंपरितेपुः परितापया
मासुः अतो मुर्मुरचूर्णत्वोत्प्रेक्षणमिति भावः ६ रतिपतीति प्रियतमेषु विषये कृतक्रुधः कृतरुषः रुट्क्रुधौ स्त्रियामित्यमरः वधूः
अनुनायिकाकुपितस्तारनुनेष्यंती तुमुण्ण्वुलौक्रियायांक्रियार्थायामिति भविष्यदर्थे ण्वुल्प्रत्ययः अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोरिति

वणास्वरजःकणाः निपतिताः परितः पथिकव्रजानुपरि ते परितेपुरतो भृशम् ६ रतिपतिप्रहितेव कृतक्रुधः प्रियत
मेषु वधूरनुनायिका वकुलपुष्परसासवपेशलध्वनि रणान्निरगान्मधुपावलिः ७ कृतक्रुधः कृतरुषः रुट्क्रुधौ स्त्रि

योधाद्धूरिति द्वितीया इति पतिना कामेन प्रहिता प्रेषितेव तद्बाणोभ्रवणानंतरमेव तेषां कोपस्यापदर्शनादियमुत्प्रेक्षा वकुलपुष्पा
णानंतरमेव तेषां कोप्रसोमकरंदः स एवासवस्तेन पेशलध्वनिर्मधुरस्वरा मधुपावलिर्नगच्छतीत्यगात् वृक्षान्निरगान्निर्गता इणो गा
लुङीति इणादेशः ७ प्रियसखीति गुरोर्महतो मन्मथस्य देवस्य च्छिद्रपथैश्छेत्रा विदिभिदिछिदेः कुरच् कामगिरां प्रापरपुष्टं याकोकिल

मा॰का॰स॰ याप्रियसख्यासदृशं यथा किमपि परैर्दुर्बोधं रहस्यं हितं प्रतिबोधिता उपरिष्टात्त्वङ्गना: प्रियतमायाचितं त्वर्पितं वपुर्निजाङ्गमदुरवेया प॰स॰
३ मासु:स्दातेडि गातिस्येतिसिचोलुक् कोकिलकूजितश्रवणानंतरमेवांगार्पणादौत्सुक्यहेतुका तरुण्या येन तया किमपि बोधिता इत्युत्प्रेक्ष्यते ८
मधुकरैरिति मधुकरै: कर्तृभिरपवादं भंगवंचनापघंटादिकुत्सितवार्धं कुर्वती त्यपवादकरा आधारसैरिव पथिकाहरिणा इव परिवादिनी
स्वरंजितावीणाविशेषध्वनिजपिस्या सप्तभि:परिवादिनी त्यमर: जे:क्षिपितुक् वचसो गानस्य कलतया माधुर्येण करणेन रंजिता त्र्प्रा

प्रियसखीसदृशं प्रतिबोधिता: किमपि काम्यगिरा परपुष्टया प्रियतमाय नपुर्गुरुमत्सरच्छिदुरपा: दुरयाचितमङ्ग
ना: ८ मधुकरैरपवादकरैरिव स्मरतिभुव: पथिकाहरिणा इव कलतया वचस: परिवादिनीस्वरजिता रंजिताव
शमाययु: ९

॥ कुष्ठा: संत इत्यर्थ: रंजेरांर्थेनात्कर्मणिक्त: रजेर्णौमृगरमणइत्युपधानकारलोप: इहोपमानमृगसारङ्गस्यारोप ए॰म॰
चारिकं मृगत्वमुपमेयेषु पथिकेषु पश्यतो स्यविरोध: स्मरतिभुव: स्मरस्य मृगयातचिंताविषयत्वात्मृगग्रहणागर्तरूपस्य च वशमापयुर्ये ३
षामाधस्य नाशस्ता गर्ते मृगा: पतंति तद्वन्मधुकरहुंकारा कृष्टा: पथिका: स्मरपारवश्यं भेजुरित्यर्थ: अनेकैवोपमेव ९ ॥

सुमभिसृतस्येति भ्रमद्भ्याकर्ण्या कुसुमावामयविचीयया प्रचेतुं छेत्तुमिछया रिरंसयेति ध्वनिः विनोतेः सनंता उप्रत्यया इत्याकारप्रत्ययः
विभाषा चेरिति विकल्पात्कुत्वाभावः रसा द्वागात्समभिसृत्य समागता सा वलं तो हस्तेन गृहीता तथापि अश्वचितमत शमगछन्नवरथो च्चकैर्य
र्थमुन्नतो वनपादपः नतु नागरिक इति भावः ननु तेन्यन्तत्वाभ्यस्तात पाश्चान्तत्यानुभावः न्नतात पान्नतया पुंस्त्वेन राजः स्युः पुमांसः पंच
जनाः पुरुषाः पूरुषा नरा इत्यमरः यः कांताकरगृहीतो पि नवतिसनपुंसक एव लौकिकस्तु पुंस्त्वव्यपदेशो मिथ्यैवेति भावः १० अथ

समभिसृत्य रसा दवलंवितः भ्रमद्भ्या कुसुमावचिचीषया अविनमन्न रराज यथोच्चकै रन्नतया न्नतया वनपादपः
१० इदमपास्य विरागिपरागिणी रलिकदंबकमंबुरुहांततीः स्तनभरेण जितस्तवकानमन्नवलते वलतेभिमुखं ८
तव ११
कश्चित्स्वयंग्रहाश्लेषसुखार्थं प्रियामलिपातेन भीषयन्निति मिः कुलकेनाह इदमित्यादि स्तनभरेण साधनेन जितां स्तवकाभ्यामानयेती
नवलताय यासा तथोक्तातस्याः संबुद्धिर्जितस्तवकानमन्नवलते स्तवकानमन्नवलतोपमइत्यर्थः अत एवेदं विरागि विरक्तिमदलिकदंव
कं परागिणीः परागवतीरिति विरक्तिहेतूक्तिः अंबुरुहां ततीः अपास्य तवाभिमुखं वलति विशिष्टलताभ्रमादिति भावः तथा च भ्रांतिमद

मा.का.स. अथालेस्तदभिमुखागमनेकारणमाह सुरभीति नवसुरभिणिश्वसिते निश्वसितेनिश्वासः समास्तेन नवसुधावन्मधुरे च अधरे च तत्र तृषं स्पृहां दधतः द
५ धानस्यालेः अमुममेवाम उपलभ्यमानौ सुमनसां पुष्पाणां च संबंधिनौ सौमनसौ गंधरसौ सौरभमाधुर्ये मनसोंतःकरणस्य मुदे नालं न पर्याप्तौ अ ष.स.
तस्तद्दहनरसगंधलोभाद् आगच्छतीत्यर्थः नमः स्वस्तीत्यादिना चतुर्थी अत्र कांताकर्तृके स्पर्शे ग्रहसुखार्थिनः प्रियस्य तद्भयहेतोरलेरागमने
हेतुत्वेनाग्रहशांतेन सुखसौरभरसलोभेनाग्वैराग्ययोर्वर्णापितुमौचित्याद्यमकानुसारेण विप्रकृष्टेनापि ममशब्देनैव शब्दस्यान्वयः वलते

सुरभिणिश्वसितेंदधत स्तृषं नवसुधामधुरे च तवाधरे अलममेरिव गंधरसावमू मम न सौमनसौ मनसो मुदे १२ इति
वदन्तमनन्तरमङ्गना भुजयुगोन्नमनोच्चतरस्तनी प्रणयिनं रभसा दुदरश्रियावलिभयाऽलिभया दिव सस्वजे १३

भिमुखं तवालि भया दिव सस्वजे इत्युपक्रमोपसंहाराभ्याम लेः प्रश्नेन तेनोपमेयत्वावगमात् अन्यथा मध्ये तद्व्यपरीत्येन तद्विरोधादित्य राम:
लमहिवालकृत्स्वाध्यगमव्यसनेन अत्रोपमानुप्रासयमकानां भावादिजातीनां संसृष्टिः स्पष्टैव । तथा यमकानां च त्रयाणां चतुर्थपाद ५
वेकस्मादक्षरात्तद्भ्यां त्रिभ्यश्च परतोऽन्तरत्रयपाद्यन्तिलक्षणानां स्थितत्वात्सजातीयसंसृष्टिः स्पष्टा १२ शतीति इतीगदंतं भणयिनं जनं

नरं भुजयुगस्योत्क्षेपणेनोद्धृतरावसुन्नतौ स्तनौ यस्याः सा स्वांगाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधादिति ङीष् वलिभयाद्वलिमत्या तुंदं वलिवरं भे इति
भप्रत्ययः उदरश्रियामध्यशोभयोपलक्षितांगनालिभयादिव रभस्तात्समजेच्छानितिलिंगे वस्तुतस्तु रागादेवेति भावः धृंजपरिघंग इति
धातोः कर्तरि लिट् लज्जामन्मथमध्यस्यामध्येयं नापि कामतेति १३ वदनेति वदनस्य सौरभेण सौगंध्यलोभेन परिभ्रमता भ्रमरेण हे
तुनायः संभ्रमस्तेन संभृतशोभया संपादितश्रिया चलितपालिसंभ्रमात्प्रस्थितया भ्रत एवालकैरलकयानैर्लोलदृशा चंचला दृशा च

कुसुमसौरभलोभपरिभ्रमद्भ्रमरसंभ्रमसंभृतशोभया चलितया विदधे कलमेखलाकलकलोऽलकलोलदृशान्य
या १४ अजगणन्न गणाः प्रियमग्रतः प्रणतमप्यभिमानितया न याः सति मधावभवन्मदनव्यथाविधुरिता धु

मथास्त्वंतरेण कलो मेखलायाः कलकलः कोलाहलो विदधे विहितः अलिभयाद्धसरत्या कांचीगुणध्वनिरजनीत्यर्थः एतेन चकितमुक्तं
चकितं भयसंभ्रमः अनुप्रासयमकयोर्विजातीयशब्दालंकारयोः संसृष्टिस्यष्टैवतावत् तथा यमकयोश्च द्वयोः सजातीययोश्चतुर्थपादा
वेकस्मादक्षरात्तद्वाभ्यां च परतो दरत्रपावृत्तिलक्षणयोः स्थितत्वात्संसृष्टिः १४ अजगणन्निति याः कुरस्त्रियो यास्वांगना गणाः शोबहुशः

मा.का.स. वहल्यार्थाच्छस्कारकारस्यतरस्यामितिशस्यत्यपः अथन्तः मरणं तमपि यमियेजानावेकवचनं प्रियानित्यर्थः अभिमानिनीनांभावोभिमानिता प.स.
५ तया त्वतलोगुणवचनस्य पुंवद्भावोवक्तव्यः नाजगणान् नगणपतिस्य गणोभ्यैौरादिकाचडिःईचगणइतिअभ्यासस्यघात्तिकत्वं ताः
कुकुरस्त्रियोमधौवसंतेसतिमवक्रेमानेमधुश्चैत्रेवसंतेचेतिविश्वः मरनव्यथयाविधुरिताविक्लिताः सत्यः धुर्ययेअभवन्नवर्तन
स्वयमेवपुरः वत्ताइत्यर्थः १५ कुसुमेति गतभर्तृकावियोगिन्यः नघ्नतम्नेवियोगिन्यः नघ्नतम्नेतिकपुअपराः काश्चिदंगनाःकुसु

रिताः कुकुरस्त्रियः १५ कुसुमकार्मुककार्मुकसंहितद्रुतशिलीमुखखंडितविग्रहाः मरणमप्यपराः प्रतिपेदिरे
किमु मुहुर्मुहुर्गतभर्तृकाः १६ रुरुदिषा वदनाम्बुरुहश्रियः सुतनुसत्यमलंकरणाय ते तदपि संप्रति सं

मकार्मुकस्यकामस्यकार्मुकेसंहितैर्द्रुतैर्जवनैः शिलीमुखैः शरैः खंडितविग्रहाः पाटितशरीराः सत्योमरणमपिप्रतिपेदिरेमुहुः पुनःपुनः मु राम
हुर्मुमूर्छुरितिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः स्य १६ त्वजमे अथकस्याश्चित्प्रोषितभर्तृकायाबंधुजनाश्वासनंत्रिभिः कुलकेनाह रुरुदिषे ५
ति हे सुतनुसुभांगि अंबार्थनद्योर्ह्रस्वइतिह्रस्वत्वंदीर्घोनतरपरोवह्रुव्रीहिः अन्यथागुणःस्यात्‌रुरुदिषारोदनेच्छा अश्रुमोचनमित्यर्थः

रुदः सनंतादुपप्रत्ययेराप्तेतेन ववदनांतुरुहम्मियोलंकरणाय सत्वं रम्यारामां विकृतिरापिप्रियं तनोतोनित्यायारितिभावः गम्यमान
क्रियापेक्षयाचतुर्थी तदपितथापि संप्रतिमधौव संतोत्सवे सति अमुरगोधिगमं प्राप्तिं धिक् निंदनोत्यर्थः धिङ्भर्त्सननिंदयोरित्यम
रः धिगुपर्यादिषितिद्वितीयाअतोःमंगलं मारुद्रइत्यर्थः १७ त्यजतीति प्रियतया इष्टतमा अघशंकिभिरनर्थोत्प्रेक्षिभिर्बांधवैस्त्वपिविय
प्रेगदिता उच्चरिताः कं एवं न वृत्तासोप्रेअवलाविरहवेदनया चिरादस्म्यारामात्यजतिस्म त्यजतिवर्तमानसामीप्येलट् इत्येवं विधा गिरउक्तीः स्मरिवः

निहिते मया वधिगम धिग मङ्गल मस्तुरगः १७ त्यजतिकष्टमसौनचिरादस्मान्विरहवेदनये स घशाङ्किभिः प्रियत
या गदिता स्त्वयिबांधवै रवितथावितथाः सखिमागिरः १८ न खलु दूरगतोऽप्यतिवर्तते महमसाविति बंधुतयोदि

विगतंतथात्वंयासांतावितथाः असत्याः वितंत्वनृतंवचइत्यमरः बहुव्रीहौ विशेष्यलिंगतानाम्नाहरणादिल्वादङ्स्वः ततोनञ्समासः वितथाः
सत्यामावितथामाकृथाः अतिशोकेनवृथामृषाइत्यर्थः विपूर्वात्तनोतेर्लुङिःतथारत्नादिभ्यस्तथासोरितिविभाषासिचोलुक् अनुदात्तोपदे
शधजीत्यादिनानुनासिकलोपः नमायोगइत्याडागमप्रतिषेधः १८ नेति किंच असौतेप्रणयीदूरगतोपिहरस्योपिमहंवसंतोत्सवं महउद्

मा॰का॰टी॰ वउत्सवइत्यमरः नातिवर्तन्तेनातिक्रामन्तीतिखलुइति बंधुतरा बंधुसमूहेन ग्रामजनबंधुसहायेभ्यस्तल् उरितैरजैः वदः कर्मणिक्तः अ ष॰से॰
६ नैः सस्यस्वनैः सस्यंतध्यमरतेसम्यक् इत्यमरः बर्हिः प्रणयिनस्तरैवरैवगागगनस्यप्रियस्यस्वरं कंठगतेशार्द्धं निशामयन्पश्चात् शुभारश्च
नेइतिचौरादिकाल्यप्शमित्वाद्र्स्वल्यपितणुपूर्वादित्यथादेशः बध्व: अमरतेः सुधाभिरिवबध्वर्निर्वृत्तौ निर्वृतारवातेलिट् निर्वृत्तिः सुखं
मिति १९ मधुरयेति मधुरयामनोहरयामधुनावसंतेनवोधितविकसितापुष्पाधर्मः पुष्पितास्पचर्यते तासांमाधवीनांअतिमुक्त

तेः प्रणयिनो निशामयन्बध्वूर्बर्हिः स्वरमरतैरमरतैरिवनिर्ववौ १९ मधुरयामधुवोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधित
मेधया मधुकराङ्गनयामुहुरुन्मदध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे २० अरुणिताखिलशैलवनामुहुर्विदधतीप

लतानांअतिमुक्तःपुंड्रकः स्याद्वासंतीमाधवीलतेत्यमरः मधुसंमृध्यामकरंदसंपदासमेधितमेधया संवर्धितप्रतिभयांअतएवोन्मा एम॰
दयतीसुन्मादैमदकरः पचाद्यच् तंध्वनिंभृतौस्युन्मदध्वनिभृत ततपानभृतामधुकरांगनयामुहुर्निभृताक्षरंलहणयास्थिरनारंयथा ६
नथेत्यर्थः अथवासर्वशब्दोवर्णात्मकएवत्यंजकविशेषणाभावात्स्फुटइतिमतमाश्रित्योक्तं सर्वपथीनोः कवयइति अत्रोगउज्जगीते।

गायतेरविवक्षितकर्मकाद्भावेलिह बंधवैषम्यराहित्यंसमंतात्परंगुंफनं इतिलक्षणात्समतारव्योगुणः २० अरुणितेति अरुणिता
न्यरुणीकृतानि अखिलानि शैलवनानि यया सा मुहुः पथिकानध्वगान्विरहिणः परितापिनः संतापयतो विदधती उच्चैरेवोच्चैकैः उन्नतो
ऽव्ययसर्वनाम्नामकच्प्राक्टेरित्यकच्प्रत्ययः विकचाविकसिता या किंशुकसंहतिः पलाशकुसुमराशिः सा रवहव्यवहश्रियंरवाग्निशो
भामुरवहत् निदर्शनालंकारः इति वसंतवर्णनं २१ अथ ग्रीष्मवर्णनमारंभते रवित्यादि यत्र शुचौ शिरीषरजसां रुचः कांतयो रवितु

पिका न्यरितापिनः विकचकिंशुकसंहति रुचकै रुरवह इवहव्यभुजःश्रियम् २१ रवितुरङ्गतनूरुहतुल्यतां दधति य
त्र शिरीषरजोरुचः उपययौ विदधन्नवमल्लिकाः शुचिरसौ चिरसौरभसंपदः २२ दलितकोमलकुड्मलपाटलेनिजव

रंगतनूरुहतुल्यतां सप्तयोश्वरोमसादृश्यं दधति हरिद्वर्णा भवंतीत्यर्थः असौ शुचिर्ग्रीष्मः शुचिः शुद्धेनुपहतेश्रृंगाराषाढयोःसिते ग्रीष्मे
हुतवहेपिस्यादिति विश्वः नवमल्लिकाः पुष्पे जातीप्रभृतयः स्त्रीलिंगा इत्यमरः पुष्पमूलेषु बहुलमिति लुप् लुपि युक्तवद्व्यक्तिवचने इति चि
रेचिरात्स्यायिनी सौरभसंपद्यासां ताः स्थिरगंधा इत्यर्थः विदधत् कुर्वन्नुपययौ प्राप्तः २२ दलितेति पाटला पाश्चपत्राः पाटलाः लुकुप

मा.का.स. करेणोपुष्पमलेषु बहुलमिति बहुलग्रहणात्स्लुक्च नेचतेकुड्मलांकुरलिताविभिन्नाः कोमलपाटलकुड्मलायेन तस्मिन् निजवधूनां श्वसितं वि ध.स.
७ श्वासं अनुविधत्ते ऽनुकरोतीति तथोक्ते तत्सदृशे इत्यर्थः उन्मदाभ्रमं तच्चा ऽनयो यस्मिन् तस्मिन् उन्मदभ्रमरलौ मरुति ग्रीष्मानिले वातिवह
ति सति वातेर्लट् शत्रादेशः विलासिभिः विलसनशीलैः कामिभिः यौवनस्य कर्म वयस्थं भइति धिनुणप्रत्ययः मदेन लौल्यं चापलमुपा
ददे मतैर्जातमित्यर्थः २३ निरधिरइति वरोरुभिः स्त्रीभिः नहरणस्नपनेन सघः सेकेन वारितुषारभृतो जलशीकरधारिणः तुषारो हिम

ध्रुवसितानुविधायिनि मरुति वाति विलासिभिरुन्मदभ्रमरलौ मदलौल्यमुपाददे २३ निरधिरे दयितोरसि तत्क्षण
स्नपनवारितुषारभृतः स्तनाः सरसचंदनरेणुरनुक्षणं विचकरे चकरेण वरोरुभिः २४ स्फुरदधीरतडिन्नयना मु

शीकरा इति शाश्वतः स्तनाः दयितोरसि प्रियवक्षसि निरधिरे निहिताः तेषां संतापशांतये स्नानार्द्रागाः एवालिंगन्नित्यर्थः किंच करेण राम.
पाणिना सरसम् आर्द्रं चंदनरेणुर्घृष्टं चंदनपंकश्चानुक्षणं विचकरे विकीर्णः किरतेः कर्मणि लिट् ऋच्छत्यृतामिति गुणः करेणु करोरुभिरि ७
तियानकुत न्नरपदारोयमप्इसूत्रम संगाधेयः इति ग्रीष्मवर्णनम् २४ अथ वर्षावतारमाह स्फुरदिति स्फुरतोऽधीरे चंचलेतडितो

नयने इव तडित्वयने यस्याः सा अगलिताः अतिरिक्ताः उरुपयोधरा महामेघा यस्यां सा अन्यत्र तु उरू च पयोधरौ च उरुपयोधरा भारयंगला
दृष्टैकरूपभावः न गलितं न पतितं यस्यां सा जलधरावलिर्मेघपंक्तिः अन्यत्र जलधरावलेः पयोधराणामावयवावयविभावात्स्वपादुर्दैशः अप्र
तिपालितस्वसमया अनपेक्षितनिजवेलासमीरकत्र्यौगपद्यारन्यत्राधैर्याच्चेति भावः जगतीधरं रैवतकं भूधरं प्रियमिव समया अत्र समग
छत् यातेर्लङ् पयोजगतीशब्दयोः पञ्चावर्जं तेन धरशब्देन षष्ठीसमासः अत्र विशेषणमहिम्ना जलधरावलौ नायिकात्वप्रतीतेः समासो

हुः प्रिय मिवा गलितोरुपयोधरा: जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमया समयाज्जगतीधरम् २५ गजकदंबकमे
चकमुच्चकैर्नभसि वीक्ष्य नवाम्बुद मम्बरेम् अभिससार नवल्लभ मङ्गनान चकमे चकमेकेरसंरहः २६ ॥ ॐ

क्तिः सा च प्रियमिवेति उपमागर्नसंकीर्यते २५ गजेति नभसि आवरणमासेन भाः आवृणिकश्च सइत्यमरः अंबरे व्योम्नि गजकदंबकमि
वमेचकं श्यामलं का: तु श्यामलमेचकाइत्यमरः उच्चैरेव उच्चकैरुन्नतं नवांबुदं वीक्ष्यांगनारमणेकायनोरसोरणोयस्यतं एकरसं रसांतरं तिर
स्कृतरसमित्यर्थः कं वल्लभं प्रियं रहस्येकांतेन चकमे न कामयते स्मत थानाभिससार च सर्वे वल्लभं सर्वोपितरंगनाचकमे अभिससारवे

मा.का.स. तिनवांउरस्योद्दीपकत्वातिशयोक्तिः॥ वृशापानपाठक्रमबाधेनयोजनाप्यैव २६ अनुययाविति धृतधनुर्वलयस्य धृतेंद्रचापवलयस्यपयो घ.स.
७ मुचोमेघस्यसंबंधीशबलःइहकामनापूर्वकतारमिसारगास्पतयोरर्थक्रमवलोपस्त्वन्यायेनयमकः स्यभावः शबलिमाशबलित्वंनाविभ्रतो वृ
घाभ्यादिभ्यइमनिज्वा विविधानानावर्णाउपलामरणयोययोस्तयोः कुंडलयोर्द्युतिवितानकेनकांतिपुंजेनसंवलितामिलितांअंशवोनिज
माभासोयस्यतन्नथोक्तं शेषादिभाषेतिकप् बलिमानमुषोवस्सुरहंकारहरस्यहरेर्वपुरनुययावनुचकारेत्यद्भुभावविसर्पः उपमालंकारः

अनुययौविविधोवलकुंडलद्युतिवितानकसंवलितांशुकं धृतधनुर्वलयस्यपयोमुचः शबलिमावलिनमुषोवपुः २७ द्रुतस
मीरचलैः क्षणलक्षितव्यवहिता विरुपै रिव मञ्जरी नवतमालनिभस्य नभस्तरोरचिररोचिररोचत वारिदैः २८

२८ द्रुतेति द्रुतसमीरेणशीघ्रमारुतेनचलैर्वारिदैः क्षणंलक्षिताचसाव्यवहिताचक्षणलक्षितव्यवहिता क्षणिकाविभावतिरोधानेस्पर्धः राम.
स्याताभुलियवस्सर्वकालैकदेशोत्याद्दिनासमासः अचिरंरोचिर्यस्याः साचिररोचिर्विद्युतद्रुतसमीरचलैर्विरुपैः शास्वाभिः क्षणलक्षित ८
व्यवहितानवतमालनिभस्यनवतमालेनभस्तरोर्मंजरीगुच्छइवरोचतेस्म उपमालंकारः अत्रनभस्तरोरेनभःअंवृक्षस्येतिव्याख्यानेतरुशा

ढस्य आश्रादिव छेदस्यैगोचरता तन्ततमालश्यदेन विशेषणाचिनानिलसामान्येन न पौनरुक्त्यमिति नवदुत्रभः तमालश्याढसंदनीलादिवनैस्समा
श्रोपमानत्वान्न रुशाढस्य स्वाधेऽस्तितेपिन पौनरुक्त्यमित्यन्ये २८ पटलमिति पथिकांगनाकाचित्प्रोषितभर्तृका अन्तरेण सपदिजीवित
संशयं मरणमेष्यतीति निश्चितमरणोत्सर्पः आक्षेपेन योनुमितिनुभावः अन्तरेण सनयनांगोः सवाष्पस्मरवीजनस्संभ्रमात्तंते
भातविधुरबंधुः संभ्रमदर्शनादिकलबंधुजनानतीच्चंबुमुचांपटलंबंधुरमशोभनं सरेन्ध्ररोषमितिपावत् ऐतत्तलरूप्या अश्वेतिरुद्धिः ३३॥

पटलमंबुमुचां पथिकांगनासपदिजीवितसंशयमेष्यती सनयनाम्बुसखीजनसंभ्रमाद्विधुरबंधुर। बंधुरमैक्षत २९
प्रवसतः सुतरामुदकम्पयद्विदलकन्दलकम्पनलालितं नमयतिस्म वनानि मनस्विनीजनमनोनमनो घनमारुत
३०

विरहवेदनस्तमापानायिकायामरणसाधनमेघपटलावेक्षणाद्वर्णनायानकद्योगलक्षणामरणावस्थोक्तासाहिद्दिविधा तद्योगस्तचेन्ना
हुः उन्नताः संकल्पाज्जागरः कृशतारतिः ह्रीत्यागोन्मादमूर्छान्ताइत्यनंगदशादशेत्यवस्थोसंग्रहः २९ प्रवसतइति कंदलाभः कदली द्रोण
पर्णीस्निग्धकेशकंदलीभः कदल्यपीतिविश्वः तस्याः पुष्पाणिकंदलानि फलेतुगिलराणोतुकृविदलानांविकस्वानांकेदलानांकंपनेनलग्ना

मा.का.स. वधूजनेनत्वालितंउपस्कृतोमनस्विनीजनस्यमनसांनमनोनमयितामानिनीमानमंजनइत्यर्थः कर्त्तरिल्युट्घनमारुतोमेघवायुः वनानिनमयति य.स.
६ स्म प्रवसतः प्रोषितान्सुतरामुत्कंपयत् उद्दीपितवान् मनस्विनीमानमर्दनस्याचननमनंप्रोषितमनःकंपनःकंपनंवाकिमपरितिभावः ३० जा
लदेति निजयाश्यात्मीययास्वनसंपदाकृतः समार्जनस्यमार्जनाख्यसंस्कारस्यहितस्यमर्दलमंडलस्यध्वनेर्जयोपयासातयोक्तामार्जनंनाम
मर्दलानांध्वननार्थभस्मस्मरदिनाल्वेनपुष्करलेपनंजलदपङ्क्तिरुन्मदमुत्करमदंकलविलापिमधुरालापिकलापिकदंबकंमयूरवृंदंयस्यतन्नय

जलदपंक्तिरनर्तयदुन्मदंकलविलापिकलापिकदंबकम् कृतसमार्जनमर्दलमण्डलध्वनिजया निजयास्वनसंपदा
३१ नवकदंबरजोरुणिताम्बरैरधिपुरंध्रिशिलीध्रसुगंधिभिः मनसिरागवता मनुरागिता नवनवा वनवायुभिराददे ३२

त् ३१ नवेति नवकदंबरजोरुणितंव्याप्तकृतमंबरमाकाशंयैस्तैः शिलंध्राणांकदलीकुसुमानांयःसुगंधः सएषामस्तीतिशिलिंध्र राम.
सुगंधिनस्तैः गंधस्येत्त्वंनदेकांतग्रहणानादरादिनिप्रत्ययाभ्यपणं कंदल्यांवाशिलिंध्रःस्यादितिशब्दार्णवे वनवायुभिःपुरंध्रिषुस्त्रीषुइति ६
षयेऽव्ययधिपुरंध्रि विभक्त्यर्थेअव्ययीभावः रागवताकामिनांमनसिनवनवानूतनप्रकारा प्रकारेगुणवचनस्येतिद्विर्भावःकर्मधारयवद्भावा

न्सुपोलुक् अनुरागिनाम्बारध्ये अनुरागाउत्पादितइत्यर्थः ३२ शमितेति अंबुमुचोमेघाः प्रविरलैरंभसां प्रथमविंदुभिःशमिततापमयोठमही
रजःनिरस्तधूलिकंनतुपंकिलमितिभावः सुगंधितपत्वात्सेकाउद्भूतसौरभं इहतरेकांतरत्वाहूधस्येतं अचलांगणंरैवतकांगणं अंग
णंचत्वराजिरेत्यमरः अंगनाजनस्यसुखेनगच्छंत्यस्मिन्निति सुगं सुखसंचारमित्यर्थः सुदुरोरधिकरणइतिगमेर्डप्रत्ययेटिलोपः ननच।
क्रिरे चक्रिरइत्यर्थः सुदुरोरधिकरणइतिगमेर्डप्रत्ययेटिलोपः नंनचक्रिरे चक्रिरइत्यर्थः द्वौनञौप्रकृतमर्थंगमयतः ३३ द्विरदेति द्विरदस्यदंत

शमिततापमयोठमहीरजः प्रथमविंदुभिरंबुमुचो म्भसाम् विगलितैरचलाङ्गणमङ्गनाजनसुगं नसुगंधिनचक्रिरे ३३
द्विरददन्तवलक्ष मलक्षत स्फुरितभृङ्गमृगच्छविकेतकम् घनघनौघविघट्टनया दिवः कृशशिखं शशिखंडमिवच्युत
म् ३४

वलक्षंगजदंतधवलं वलक्षोधवलोऽर्जुनइत्यमरः भृंगोमृगइवभृंगमृगः तस्यछविःसास्फुरितायस्मिन्तत्तथोक्तं केतकाः पुष्पंकेतकं पुष्प
मूलेषुबहुलमित्यणोलुक् इतिअमादिराह्निः लुकतद्धितलुकीतिस्त्रीप्रत्ययलुक् घनघनौघविघट्टनयानिविडमेघसंघोपघातेन दिवोंऽतरि॰
क्षात्च्युतं कृशशिखंसूक्ष्माग्रं शशिखंडमिवालक्षयतेत्युत्प्रेक्षा ३४ दलितमौक्तिकचूर्णविपांडवःस्निग्धमुक्ताफलानांचूर्णइवधि

मा॰ का॰ स॰ पांडवोति शुभ्राः स्फुरिता निर्झरा येन निर्झराणां सीकराः कणास्त इव चारवः कुरबकपुष्पपरागकणाः स्फुटं दधिरे रेणुविडंबना रुधिचूर्णानुकारं विदधि व॰ स॰
१० रे चक्रिरे त दहभुरित्यर्थः पूर्वोपमा द्रष्टानुप्राणिते यमुपमेति संकरः ३५ नवेति नवपयःकणावन्तो वो दकविंदुवत्कोमलानां मालतीकुसुमानां जा
ती पुष्पाणां संततिषु संततसंगिभिर्निरन्तरासक्तैः सुमनामालती जातिरित्यमरः अतएव प्रचलितो डुनिभैः परागभूषणात्संचरन्दैवचकसैरित्यु
त्प्रेक्षा च्यलितैः शुभ्रादूर्जोभरास्तरागपुंजाज्जातः शुभ्रराजोभरजः परिपांडिमा धवलिमान्यादरदे स्वीकृतः ३६ निजेति प्रियवियुक्तवधूजनचेत

दलितमौक्तिकानां निष्पिष्टमुक्ताफलानां चूर्णाइवं चूर्णविपाण्डवः स्फुरितनिर्झरशीकरचारवः कुरबकपुष्पपरागक
णाः स्फुटं विदधिरे दधिरेणुविडंबनाम् ३६ नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसन्ततिसन्ततसङ्गिभिः प्रचलितो
डुनिभैः परिपांडिमा शुभ्ररजोभरजोः दिमिरादरदे ३७

ऽ)सां कर्मणि षष्ठी अनवनीत्मरहरणार्थकेतुहंत्री त्यर्थः अवनेः कर्तरि रा॰ म॰
स्युरिडौप् नववनीपवनावलिः नवकदंबककाननपङ्क्तिः धृताः परोपमाः परकल्पाः वारिमुचो मेघाभिस्ताः मे घ्राप परस्त्राइत्यर्थः तासां १०
दिडांनिजरजः स्वपरागं पटवासं पिधानमिस्तुत्येताः पिष्टातः पटवासक इत्यमरः अकिरदत्ति पन्तरवीवदितिभवेः ३७ प्रणयेति प्रणयको

पशमितोऽपि पराङ्मुखताः सपदि वारिधरारवभीरवः प्रणयिनः परिरब्धुमनन्तरं ववलिरे वलिरेचितमध्यमाः ३८ प्रशमितः अतएव पराङ्मुखतां
अपि स्वांगाद्योपसर्जनादंसंयोगोपधादिनिविकल्पादनीकारः सपदि वारिधरारवेभ्यो गर्जितेभ्यो भीरवो भीताः स्त्रियः इति शेषः अनं
तरं गर्जिताकर्णनानंतरमेव प्रणयिनः प्रियान् परिरब्धुमालिंगितुं ववलिरे चितान्यालिं गत्यर्थं मंगप्रसारणानि ववलिरे क्रीकृतानि मध्यमान्य
वलग्नानि यासां ताः सत्योव ववलिरे परिवृत्ताः वलतेर्वकारादेत्वान्नशाद्दद्वारिगुणानामिति एत्वाभ्याससलोपप्रतिषेधः ३८ विगतेति प

निजरजः पटवासमिवाकिरन्धृतपटोपमवारिमुचां दिशाम् । प्रियविप्रयुक्तवधूजनचेतसामनवनी नवनीपवनावलिः ३८
प्रणयकोपभृतोऽपि पराङ्मुखाः सपदि वारिधरारवभीरवः प्रणयिनः परिरब्धुमनन्तरं ववलिरे वलिरेचितमध्यमाः ३९
विगतरागगुणोऽपि नरो न कः श्वलति वाति पयोदनभस्वति अभिहितेऽलिभिरेवमिवोच्चकैरननुतेननुतेनवपल्लवैः ३९

योदनभस्वति मेघवाति वहति सति वातेर्लटः शत्रादेशः विगतरागगुणोविरक्तोऽपि कोवा एनचलति सर्वोपि चलत्येवेत्यर्थः एवमलिभिरुच्च
कैरुरामनननतमसत्वं न भवती त्यननुतं तस्मिन्ननुनतेसस्य वचने अभिहिते सति नवपल्लवैर्नन्तन इवनृत्तं कृतमिवेत्युत्प्रेक्षान संतर्भावलि॰

मा.का.स. ३९ अरमयन्निति अचिरद्युतेर्विद्युतो भयात्किल भयादिव न तु तत्वात् किंतु रागादेवेति भावः किल त्वर्थ लोके भवनाद्गमनाद्गृहादपयातु ष.स.
११ निर्गंतुमनिच्छवः भयस्याजानत्यैव स्थिता इति भावः विंदुरिच्छुरिस्युप्रत्ययांतो निपातः मन्मथेन मंथरमलसं भाषंत इति मन्मथमंथरभा
षिणः कामपरवशा इत्यर्थः तरुणीगणास्तं प्रकृतं यदुनरेन्द्रं एवं न रेन्द्रास्तेषां गणाम् अरमयन् रमयांतस्य अत्र भयेन रागनिगूहनान्मीलना
लंकारः मीलनं वस्तुना यत्र वस्त्वंतर निगूहनमिति लक्षणात् सोप्यगंतुकेन भयेन सहजरागतिरोधानादागंतुकेन सहजतिरोधा

अरमयन्भवनादचिरद्युतेः किल भयादपयातु मनिच्छवः यदुनरेन्द्रगणां तरुणीगणास्तमथमन्मथमंथरभाषि
णः ५० ददत मन्तरिताहिमदीधितिं खगकुलाय कुलायनिलायिताम् जलदकाल मबोधकृतं दिशामपरथाः

नरूपः ५० अपथद्वारद्गणेनमारभते ददतामिति ददेति रथाववयवाद्युधश्चकायुधोहरिः अंतरिताहिमदीधितिं तिरोहितोष्णभुं तथाख रा.म.
गकुलाय पक्षिसंघाय कुलायेषु नीडेषु निलयंत इति कुलायनिलायिनः कुलायानी उभस्त्रियामित्यमरः तेषां भावस्तत्ता तां ददतं पक्षिणं ११
तं पक्षिसंचारं प्रतिबंधंतमिति भावः नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुम् प्रतिषेधः दिशामिति कर्मणि षष्ठी अबोधकृतमबोधकारिणं मेघाव

रयोनभाव्यादिव्यवहारं लुपंतामित्यर्थः जलदकालमारब्धालमपरथाप्रकारांतरेणापप्रायमेघोदयोपाधिनाप्राग्व्यवहारभाजं तमेवकालं मेघास्य
योपाधिनाशरत्संज्ञयोपलेभइत्यर्थः का०लोकैस्योकरणवसन्नेनेकोपाधिसंबंधान्नानात्वेनोपचर्यतइतितद्दिदः ४१ सहरिर्विकचमुसल
मेसइति । अघानानाशनंनिवर्त्तकंकीर्त्तनंयस्यसोऽघनाशनकीर्त्तनः सहरिर्विकचमुसलमेवचतुर्यस्यास्तामघंमुम्नगलत्तंसमान
तस्योपमास्याइयतस्याः समायोग्याः घनामेघायस्यास्ताऽग्नतएवहितितभृतोकगतामरइंगतांदीपितामिवेत्यन्त्रेहाशारदमेतन ४२ जे

परथावयवायुधः ४१ सविकचोत्पलचक्षुषमैस्ततांतितिभृतोऽद्धगतांदीपितामिवशारदमच्छगलद्दसनोपमत्तमघना
मघनाशनकीर्त्तनः ४२ जगतिनैशमशीतकरः करैर्विपतिचारिदवन्दमयं तमः जलजराशिषु नैद्रमदिद्रवन्नमह
हतामहताक्वचनाऽरयः ४३ समयएवकरोति बलाबलं प्रणिगदन्तइतीवशरीरिणाम् ॥

ज गतीति अशीतकरउस्रांशुः करै
रंशुभिर्जगतिलोकेनिशायांभवंनैशं निशाप्रदोषाभ्यांचेतिविकल्पादणप्रत्ययः तमस्तिमिरमदिद्रवत्द्रावयतिस्मनिरस्तवानित्यर्थः दुगतौ
णौचङ्युपधायाह्रस्वः सचम्रावः स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनांवेत्यभ्यासस्यविकल्पादित्वं वियत्प्रकाशेवारिदवंदमयंमेघ

मा. का. स. संयरूपं स्वार्थे मयट् नमोऽहरवत् जलजराजिषु निद्रां निमीलनं नतदेवतमोऽहिर्ववततन्याद्धि महतां महात्मनां अरयः कचक्कावानाहतास्यह ष. स.
१२ तानकिंतु सर्वे अहताभवंतीतिभावः द्वितीयनिषेधप्रापितस्य प्रकृतार्थस्य हननस्य तृतीयेनानिषेधः पुनः क्वेतिक्वशब्दसामर्थ्यात्प
कृतार्थपर्यवसान वैधर्म्येणसामान्याद्विशेषणसमर्थनरूपोऽर्थांतरन्यासः ४३ समयइति समयः कालएवशरीरिणांबलाबले
बलाबले विप्रतिषिद्धंचानधिकरणवाचीतिविकल्पात्द्वंद्वैकवद्भावः करोतीतिप्रणिगदं तमतिपादयंतइवेत्युन्मेता नेर्गदनदेत्या

शरदिहंसरवाः परुषीकृतस्वरमयूरमयूरमणीयताम् ४४ तनुरुहाणिपुरोविजितध्वने रमलपक्षविहङ्गमकूजितैः जगलुरक्ष
मयेवशिखंडिनः परिभवोऽरिमुखोद्धिसुदुःसहः ४५ अनुवनं वनराजिवधूमुखे बहलरागजपाधरचारुणि विकचवाण
दलावलयोऽधिकंरुरुचिरे रुचिरेतरणविभ्रमाः ४६

७) दिनाणत्वाशरदिहंसरवाः परुषीकृतस्वराणिनिष्ठुरीकृतनादामयूरायस्मि. एम.
न्कर्मणितत्परुषीकृतस्वरमयूरंयथातथारमणीयतामयुः प्रापुः यातेर्लङि शाकटायनस्यैवेतिनेर्जुसादेशः उस्यपरांतादितिपररूप १२
ता संहितायांद्वलोपेपूर्वस्यदीर्घोणः शरत्कारवोहंसमयूरकूजितमाधुर्यामाधुर्यविपर्ययदर्शनात्कालएवप्राणिनांबलाबलानिदानमिति

व्यक्तमभूदित्यर्थः ४४ तनुरुहाणीति पुरोऽग्रे धवलपक्षविहंगमा हंसपक्षिणः हंसास्तु श्वेतगरुत इत्यमरः तेषां कूजितैर्विजितध्वनैः शिखंडि
नो मयूरस्य तनो रुहाणि रुहाणि तनुरुहाणि बर्हाणि इगुपधलक्षणः कप्रत्ययः अत्र मया हंसकूजितेर्ष्ययैव जगलुर्गलंतिस्म कालप्रयुक्तस्य
बर्हगलनस्या हंसमाहेतुकत्वमुत्प्रेक्ष्यत इति गुणहेतूत्प्रेक्षा पुंकैश्चैतदित्याह अरिभवः परिभवः मुहुः सहो असह्यो हि पराजयः दुःखितस्यागसा
दोषपुज्यत इति भावः कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः सा चस्त्रपमर्थोत्प्रेक्षयाः संकीर्यते ४५ अनुवनमिति अनुवनं प्रतिवनं बहुलो

कनकभङ्गपिशङ्गदलैर्दधे सरजसारुणकेसरचारुभिः। प्रियविमानितमानवती रुषां निरसनैरसनैरवृथाऽर्थता ४७

रागो यस्याः स्यात् सा चासौ जपा च नैपुण्यं जपेत्यमरः पुष्पेऽपि जातौ प्रवृत्तित्वात्स्त्रीलिंगता सैवाधरस्तेन चारुणि रम्ये वनराजेरेव वधूस्तस्याः
मुखं अग्रभागः सरोजगुणं वक्रमिति निष्ठिक्षरूपकं। तस्मिन् रुचिरा रामा मोहनानां विभ्रमइव विभ्रमः शोभा यासां ताः विकचबाणदलावलयः नी
लटीपत्रपङ्क्तयः बाणो स्त्री नीलाम्लिङ्घाचेत्यभिवैजयंती अधिकं रुरुचिरे शुशुभिरे उपमारूपकयोः संकरः ४६ कनकेति कनकभंगाः स्व
र्णखंडा इव पिशंगानि दलानि येषां तैः सह रजसा सरजस्काः इत्यर्थः अत एव सरजसमित्यव्ययीभावः इति वामनः अथवा महाकविप्रयोगप्रा

मा.स.का. चुर्योर्द्वयपीमावदर्शनंप्रायिकमितिपद्माश्रयणाद्दृष्टंसंगोपिमाधुरेव तथाचुसरजसंसरजसावाये अरुणाकेसराणैभ्याहभिः घ.स.
१३ प्रियैर्विमानितान्त्रवमानितामानवत्योमानिन्यस्तासां घारुषोरोषात्तासांनिरसनेनिरासकैः अस्यतेः कर्तरिलुट् असनैः प्रियैकमस
नैः सर्जकासनबंधूकपुष्पप्रियकजीवकाइत्यमरः अरुथार्थत्वावमानानिरासकत्वाद्स्यंतीत्यसनानात्यर्थनामकत्वंदधेदधे दधातेः
कर्मणिलिट् ५७ मुखेति धूतोनवातपोयेनतद्धूतनवातपंबालार्कतापमित्यर्थः अभसिकमलंमंभस्यंकमलंअंभोयहरणंस्यल

मुखसरोजरुचं मदपाटला मनुचकार।चकोरदृशां यतः धूतनवातप मुत्सुकता मतो नकमलं कमलम्मपद्मसि ५८
विगतसस्यजिघत्स मघद्दयत्कलमगोपवधू र्नमृगव्रजम् श्रुततदीरितकोमलगीतकध्वनिपिषेः निमिषेतराणमयतः ५९

कमलनिवृत्त्यर्थं अम्लानताद्योतनार्थंवायतोमदपाटलांचकोरदृशांमुखसरोजरुचंमुखारविंदशोभां अनुचकार अनुपराभ्यांकृ रामः
मइतिपरस्मैपदनियमः अतोनुकरणाद्धेतोः कंपुमांसंउत्सुकतांप्रेयसीमुखालोकनकौतुकितांनालभयतनागमयत् सर्वेचा १३
लंभयदेवतत्स्मारकत्वादित्यर्थः एतेनोत्सुक्येनवस्तुनाकार्येणकारणभूताकमलनर्दर्शनोत्थामुखस्मृतिर्व्यज्यतइतिवस्तुनाल

काराध्वनिः एतेन स्वयं स्त्रीमुखसदृशतया कमलं स्वाधारां भ्रमितुं सः उत्सुकतामलंभयदिति रंगराजआख्यानं कांकस्यकाद्ववलः सा
सादृश्यतिवरसंगतमितिमंतव्यं अलंभयदितिलभतेर्ण्यंतात्कर्त्तरिलङ् लभेश्चेतिनुमागमलभेश्चाभ्यासुपसर्जनेकुगस्य धंत्वाद्
तिवृद्धीत्यादिनाःणिकर्तुःकर्मत्वेहिकर्मकत्वागत्सुपसर्जनमास्यर्थत्वेतुवैपरीत्यमित्यलंमितंमितिम्लेत्यत्र ४८ विगतेति इषेश्चाभ्वए
जमासि सारामिनहयोग्याभ्यएजोपिस्मादित्यमरः कलमः गोपिशालिगोत्मीसावासौ वधश्च कलमगोपवधूः स्त्रियाः पुंवदित्यादिना

श्रुतमदं निगदन्त्युइवा कुलीकृतजगत्त्रयः मूर्छ मतङ्गजम् चतुरपुष्पकच्छदगुच्छसुगंधपः सततगा स्ततगानगिरोऽलि
भिः ५० विगतवारिधरावरणाः क्वचि द्दृशुरुल्लसितासितताः सिताः क्वचिदिवेंद्रगजाजिनकंचुकाः शरदि नीरदिर्यद
वीदिशः ५१

पुंवद्भावः अमुतत्त्वाकर्णितः तयावध्वाईरितस्यालपितस्य कोमलगीतस्य मधुरगानस्य ध्वनिर्येन तं भुतनदीरित ॥
कोमलगीतकध्वनिश्रुतरएवाग्रतोग्रेनिनिमिषतिविस्मयानंदाभ्यामित्यनिमिषं इगुपधलक्षणः कप्रत्ययः नदीहृदरांपस्यतमनिमिषे
हरां यस्तमतुं वाडिच्छाजिघत्सा घसेरदादेशाद्धासनंतात्प्रत्ययादितिस्त्रियामप्रत्ययः सविरतापस्यतंविरमत्यजिघत्संउपसर्जनेद्रू

मा.का.स. त्वः मृगव्रजेनापहृयत्वात्तादृयत् सिद्धेः साधनप्रयोगादितिभावः अत्रदंडसाध्ये मृगनिवारणे काकतालीयन्यायेन सुरतार्थस्य गानस्य का घ.स.
१५ रणत्वकथनात्समाधिरलंकारः कारणांतरयोगात्कार्यसुकरत्वं समाधिरितिसूत्रं ४९ कृतेति अयुजो विषमाश्छदा येषां ते अयुजच्छ
दाः सप्तपर्णास्तेषां गुच्छैः स्तवकैः सुगंधयः शोभनगंधाः गजमदगंधिन इतिभावः अलिभिर्भृंगैः स्तताविः स्तुतागानगिरो येषां ते
अलिभिर्गीयमाना इत्यर्थः सततं गच्छंतिसततगाः सदागतयो वायव इतियावत् कृतमदं जनितमदं अततएवाकुलीकृतजगत्रयं

विलुलितामनिलैः शरदंगना नवसरोरुहकेसरसंभवाम् विकिरितुं परिहासविधित्सया हरिवधूलिवधूलि
मुदसिपत ५२

ऊर्जः कार्त्तिकः बाहुलोर्जौ कार्त्तिकिकः स्यमरः स एव मतंगजइतिरूपकं तेन निगदितइवायमागच्छतीत्यावे
इयत इव वद्वर्तितिस्म मत्तमातंगगमनेयेवं विविधवापुवहनसंभवादियमुत्प्रेक्षा रूपकं त्वंगमस्याः ५० विगतेति शरदियदस्योपाद रम.
वाः यदुशब्दैर्नरघुशब्दवन्नदयत्यलहरणाद जनपदशंकानामतद्भजत्वाद्दृढपुलुगसंभवादिति कचिद्विगतवारिधरावरणाः निरू १५
ममेघावरणा अतएवोदंत्रसिताकोशरुद्धानालसितेवामित्तमातदुदस्मिता युपमा इत्युपमा कचिदुत्तीरदिनोऽमेघसंततीः स्पृश्या

भ्रयपटलच्छन्ना इत्यर्थः अत एवेंद्रगजाजिनमैरावतचर्म तदेव कंचुकाः कर्पासकायासां ता इव स्थिता इत्युत्प्रेक्षा श्लिष्टोदरम्युः उक्तालंकार
योः संसृष्टिः ५१ विलुलितमिति शरदेवांगना शारदंगनेति रूपकं अनिलैर्विलुलितां विहोभितां नवसरोरुहकेसरसंभवां धूलिपरागं
परिहासविधित्सया नर्मरीतिचिकीर्षया। दधातेः सनंतात्स्त्रियामप्रत्ययेटाप् हरिवधूर्विकिरितुं विकिरितुमिव तुमुण्ण्वुलौ क्रियायां क्रि
यार्थायामिति तुमुन्प्रत्ययः कृतइडागमो रितिरकारः उदन्तिपतन्नेरितवतीः रूपकोज्जीवितेयमुत्प्रेक्षा किरतिरवकीर्यमाणकर्मा यथाऽ

हरितपत्त्रमयीव मरुद्गणैः स्रगवबद्धमनोरमपल्लवा मधुरिपोरभिताम्रमुखी मुदं दिवि तता विततान शुकावली
५३ स्मितसरोरुहनेत्रसरोजला मतिसिताङ्गविहङ्गहसद्द्विजम् अकलयन्मुदितामिव सर्वतः सशरदं शरदन्तुरि
उमुरं ५५

ऽऽजः किरतिमारुतः क्वचित्कीर्यमाणकरणकोन्यकर्मीयथाग्नैवेतिविवेकः ५२ हरितेति अभिताम्रमुखी अरुण
मुखी स्वांगाच्चेस्यादिनाविकल्पान्ङीप् शुकावलिर्मरुद्गणैः सुरगणैः दिवि तता हारिप्रियार्थमाकाशे वितता हरितानां हरिद्वर्णानां पत्त्राणां
विकारो हरितपत्त्रमयी टिड्ढाणञित्यादिना ङीप् तथा अवबद्धा ग्रथिताः मनोरमाः पल्लवा यस्यां सा स्रगिवेत्युत्प्रेक्षा मधुरिपोः कृ

मा॰का॰स॰ स्मरस्यमुद्वितमान ५३ स्मितेति महरिः स्मितानि विकसितानि सरोरुहाण्येव नेत्राणि येषु तानि सरोजलानि यस्यां तां तथोक्तां अति प॰स॰
१५ सितांगवलयस्तायेविहंगमाहंसास्तैहसंती स्मयमानेव स्थिताधौर्यस्यां तां तथोक्तां आरैरन्यत्रा विशेषेर्द तुरागपुन्नतःस्तानि हासास्या
कोशानानीतियावत् रंतउन्नतउरजित्सुरभ्रमस्यापोमतर्थीयः तानिरिस्फुरस्तानि यस्यां तां आरद्तुरदिस्फुरस्तां शारदं सर्वतोमुदितामिवा
कलत् सर्वत्रनेत्रविकासहासादिलिंगोर्हिषामिवामन्यतेस्वर्थः अत्रचसरोजहासशब्देषुनेत्रहासरंतत्वारोपणाद्रूपकालंकारः तद्दृ॰

गजपतिद्वयसीरपि हैमन स्तुहिनयन्सरितः पृषतांपतिः सलिलसन्ततिमध्वगयोषिता मतनुता तनुतापमृतं
दृशोः ५६ इरमदुक्त महोमहद्देवपद्वरततोः स्मरयत्यनिलोऽस्मरा स्मृतसयौवनसोष्मपयोधरान्सतुहिन स्तुहिन
स्तुवियोगिनः ५६

॥ शास्त्रतीयमानांगनाभेदाध्यवसायाच्छरदिमुदितोतोत्प्रेक्षेतिसंकरः ५५ अथहेमंतंवर्णयति गज राम॰
पतीति गजपतिः प्रमाणमासां गजपतिद्वयसो महागजप्रमाणाः प्रमाणेद्वयसज्दघ्नञ्मात्रचइति प्रमाणार्थेद्वयसच्प्रत्ययः १५
टिड्ढाणञ्जित्यादिनाङीप् तथापिसरितस्तुहिनयन्हिमीकुर्वन्तत्करोतीतिणिच्यंततात्शतृ शत्रादेशः हेमंतेभवोहैमनः सर्वत्राण

चूतलोपश्च निहेमंतशब्दाद्धेयिकोऽपरात कालोपश्च एषनां विंदूनां पतिर्वायुः एषंति विंदुं एषनानिस्समरः अध्वानं गच्छंतीत्यध्वगाः पथिकाः
अंतं सेनाध्व दूरपारसर्वानंतेषु डः तथोषितां प्रोषितभर्तृकाणां रंखामनुतापकृतं महासंतापकारिणी सलिलसंततिमतनुताऽउस्रमश्रुत्यार
यामासेत्यर्थः हेमंतमारुतो विरहिदुःसहो जनीतिभावः ५५ सर्वदा वियोगिनामुद्दीपकस्यापि वायोर्हेमंते वैशिष्ट्यमाचष्टे इदमिति अ
निलोगापुः अन्यस्मिन्काले अन्यदा अग्रीष्मादावित्यर्थः सर्वैकान्यकिंतदः दा प्रत्ययः वियोगिनो विप्रलंभात् गतिबुद्धीत्यादिना अणिकर्तुः क

प्रियतमेन यया सरुषा स्थितं न सहसा परिरभ्यत मम् एवमथयितुं तरुणमतमताङ्गना न सहसा सहसा कृतवेपथुः ५७
भ्रशमदूयत चाधरपल्लवक्षतानि रतानि वरणाहिममारुतो रः दशनरश्मिपदेन च सीत्कृतैः निभृतसितेन च सितेन न मुञ्चैर्द्धनौ ५८

मेतं वरतनोर्वरतनुमित्यर्थः अधिगमार्थेत्यादिना कर्मणि षष्ठी स्मरपतीतियत्न स्मरतेराध्यानेमित्वाङ्ग्रस्वत्वे इदं स्मारकत्वमपि महदत्यंत
अयुक्तमेव सहकारिविरहादिति भावः अहो अत्यंतं नाकिंचित्कारत्वादिस्मयः हेमंते तुहेंतत्समयस्य संभाविते मिस्यादस्य तुहिन स्तु तुहिन
सहितत्व सयौवनायो वनयुक्ताः अतएव सोष्मणः सोष्मामीये पयोधराः कुचास्ते स्मरन्तायै स्तान स्मरतस्पौवन सोष्म पयोधरान्नियोगिनो

मा.का.स. विपुलकात नथाप्युक्तं चानीशितमिति कर्मत्वं । दिनस्तु रंतु गासंभावनापांलोर् हेमंते हिमसहकारात् कुचो घैकसाध्येऽद्रः खोस्यारनसामर्थ्यादिपोशि घ.स.
१६ स्मारकत्वमपि संभाव्यते ग्रीष्मादौ तु तादृक्तहकारविरहात् स्मारकत्वमयुक्तमिति भावः अस्मारके मारकत्वसंबंधोक्तेः अतिशयोक्तिभेदः
इह सहजकोविप्रौढोक्तिसिद्धयोऽतिशयपयोरभेदाध्यवसाय इति रहस्यं ५६ प्रियतमेति अत्रापर्यायेन सहसा इति चेधाछेदः अत्यन्त
सहसेकं पदं यथा सरुषा सरोषया स्त्रियाः कस्त्रोभिः प्रियतमे न सहन स्थितं न पुंसकेभावेक्तः सा अंगना सहसा मार्गशीर्षमासेन मार्गशीर्षे

अंगणस्रता सुतनोः कलसीकृतस्फुरितदन्तमरीचिमयं दधे स्फुटमिवापरतां हिममासतेर्मृदुतया दुतयाऽधरलेखया

सहा मार्गे इत्यमरः कृतवेपथुर्जनितकंपासती द्रुतो गुणितस्यपुस्त्वस्यपः ततपूर्वमगणितमेवाप्रियं रहसेन सह वर्तते इति सा सहसा सहा स्यास राम.
तीया अथोहसः हासो हास्यं चेत्यमरः स्वनहसो वेति विकल्पादप्रत्ययः सहसा शीघ्रस्वरादिपाठादव्ययत्वं पारिरम्भाश्लिष्यन्तराणान्तराणां अपी १६
त्यर्थः अन्यथा वैरस्यादत एव सामर्थ्यं लभ्यतादयोरप्रयोगः श्लथयितुं गाढमतशिथिलीकर्तुं नोत्सहते स्मेत्यर्थः मानिनी मानभंजन
तमोपमा स्म इति भावः कलहान्तरितेयं नायिका कोपाक्रान्तपरागुरुप्रपश्चात्तापसमन्विता कलहान्तरिता ज्ञेयेति ५७ स्रुतमिति अत्र

वरणावरणारहिताया अधरपल्लवक्षतिः व्रणा। हिममारुतैर्भृशमदूयतन्वतप्यत। दूङो दैवादिकात् कर्त्तरि लङ्। सा क्षतिः यत्र रोद्धिस्म संबंधः सीत्क
तैः सीत्कारैः करणैर्भिः स्मितेन शुभ्रेण दशनरश्मय एव पटस्तेन करणेन वै स्मितेनाच्छादिते वेसुला वसेए छुरनाधौतकर्मणि क्तस्ये उगमः सु।
निर्वेवी सुष्टु निर्वेवार। शीतालुराच्छाद्यतद्दर्शनभावः हिमहताधरविनिर्वापास्य सीत्कारकारणकस्य दशनरश्मिपटाच्छादनहेतुकत्वोत्प्रेक्ष
णाद्रूपकोत्प्रेक्षयोः संकरः ५८ उक्तमेवार्थं भंग्यन्तरेणाह अरोति मृदुतयामार्द्दवेन हेतुना हिममारुतैर्दुतयापीडितया दूनो दैवा

धृततुषारकणस्य नभस्वतस्तरुलताङ्गुलितर्जनविभ्रमाः पृथु निरन्तरमिष्टभुजान्तरं वनितयाऽनितया न विजे
हिरे ६०

ऽ) दिकात्कर्मणि क्तः। अरुणाभ्रतां तद्घ्राणवत्सा सुतनोः स्त्रियः अधरोलेखेवतया मधुरलेखया कयाचोकलसीत्कृतैर्हेतुना
स्फुरिताः प्रकाशयांदंतमरीचयस्तन्मयं तद्रूपं स्फुटमावरणमाच्छादनं दधुरवधृतमिव ते तुत्प्रेक्षा दधातेः कर्मणि लिट् ५८ धृतेति धृ
तास्तुषारकणास्तुहिनसीकरा येन तस्य नभस्वतः पवनस्य संबंधिनस्तरुलता एवाङ्गुलयस्ताभिस्तर्जनानि तान्येव विभ्रमा विलासाः पृथु
विशालं दृढस्पर्शस्य भुजान्तरं भुजमध्यं वक्षस्थलं निरन्तरं अनितया अप्राप्तया गाढालिंगनमलभमानयेत्यर्थः इणः कर्त्तरि क्तः वनितयास्त्रि

मा॰ का॰ स॰ यानविषयेहरिनमोढा:विरहिणापस्तर्जिताइवनभस्वतोवम्यतीतिभाव: ६० हिमेति स्मरमयं स्मरासागतं स्मरप्रयुक्तमित्यर्थ: ततश्चाग ष॰ स॰
१७ तइतिमयट् अकृत्रिममनुरागसहजं प्रेमप्रकटयतिप्रकटीकुर्वाणोतत्कार्यैराश्लेषेनेतिभाव: अतएवसुतरामुपकारिणिप्रसारिरंसा
जननात्तेभ्य: स्वानुरागप्रकाशनापास्तंतोयकर्त्तरीत्यर्थ: एवंभूतेहिमऋतौहेमंतेपिश्लेषसंभावनारहितकालेपीत्यर्थ: तत्यकइतिसां
हित: प्रकृतिभाव: प्रशंसिप्रशारिचरइतिसातिकोक्ति: किंपुहेमंतोपिरागिणांश्लेषहेतुरेवतद्धेतुरागहेतुत्वादितिभाव: तास्तथाविधा

हिमऋतापिता:स्म प्रशंसिरे युवतय: सुतरामुपकारिणि प्रकटयत्यनुरागमकृत्रिमं स्मरमयं रमयन्ति विला
सिन ६१ कुसुमयत्फलिनी रविलिवनीरवैर्मदविकाशिभिराहितहुंकृति: उपवनं निरमंक्षयत प्रियान्तियुवती
र्युवती: शिशिरानिल: ६२

ऽ)युवतयोविलासिन्य: प्रियान्रमयंतिस्म हेमंतस्योद्दापकत्वादतियौवनमत्वादीर्घरात्रित्वात्चोभ एम॰
येच्छासहत्रमरमंतेत्यर्थ: ६१ अथशिशिरवर्णयतिकुसुमयन्नित्यादि कुं उपवनंवनइत्यर्थ: विभक्त्यर्थेव्ययीभाव: तृतीयासप्तम्यो १७
र्वहुलमितिविकल्पादमभाव: फलिनी: प्रियंगुलता:प्रियंगु: फलिनीफलीसमर: कुसुमयन्कुसुमवती: कुर्वन्नित्युद्दीपनत्वाम

श्रीवर्णनं कुसुमचयनैर्मतं नतत्रकृतिकान्तं करोति रथं ताश्चट: शुश्राः रणविष्ठवम्राचे चिन्मतो ल्लेकु मदविकासिभिर्मदेन जंभमाणोर॥
लिनीरवैर्भङ्गो हुंकारै राहितहुंकृतिः कृतहुंकारः माधुर्यादिहीयकत्वानिश्चयचोतनार्थं अलिनीति स्त्रीलिंगनिर्देशः शिशिरानिलैः प्रिया
नुविपुवतीः कोपातियोगिनः योनेः शतरि धातोरुवङीरेशः उगितश्चेति ङीप् युवतीर्वधूः पूजनस्त्रिरिति तिप्रत्ययः निरभर्त्सयानत्र
तर्जयत तर्जिभर्त्सोभ्योरादिकयोरनुदात्तत्वादात्मनेपदं अत्रवाया अचेतने चेतनधर्मो निर्भर्त्सनमुत्प्रेक्ष्यते साचालिनीझंकारहुंकारो

उपचितेषु परेष्वसमर्थतां व्रजति कालवशाद्बलवानपि तपसि मंदगभस्तिरभीशुमान्नहि महाहिमहानिकरोऽ
भवत्स्वंजातं ६३ अभिविशोरणयं तु भुवनानिः यः स्मर मिवारस्वनलोध्वरजश्च्यः स्तुभितसैन्यपरागविपाणुः
रघुतिरथंतिरयन्नु दस्यु दिशाः ६५

॥ ज्ञीवेनिरुपकसंकीर्णाख्यं जकाप्रयोगाङ्गम्याच ६२ उपचितेष्विति कालवशाद्बलवा
नपि परेषु उपचितेषु सत्सु असमर्थतां दौर्बल्यं व्रजति हि यस्मात्तपसि माघमासे तपामाघ इत्यमरः मंदगभस्तिरल्परश्मिः अभी
शुमानंशुमान् अभीशुः प्रग्रहे रश्मावित्यमरः महत उपचितस्य हिमस्य हानिनाशं करोतीति महाहिमहानिकरो नाभवत् कृशो हे

मा·का·स· त्विसादिना हेत्वर्थे ठप्रत्ययः विशेषणसामान्यसमर्थनरूपोऽर्थांतरन्यासः ६३ अभीति क्षुभितउद्धूतोयः सैन्यपरागः सेनारजः ष·स·
१८ सद्रवविपांडुरद्युतिः शुभ्रवर्णः लोध्रपुष्परजश्चयः भुवनान्यधिषिषेणयिषुः सेनयाऽभियातुमिच्छुः यत्तेनतयाभिगमन
मरीतदभिषेणनमित्यमरः सत्यापपाशेत्यादिनासेनाशब्दात् णिचितदंताच्चसनितिसनाद्यंतमभिद्वारिस्तुप्रत्ययः स्यादिषभ्या
सेनचाभ्यासस्येतिधात्वभ्याससकारयोः षत्वं स्मरमारब्धातइचारब्धातवानिवेत्युत्प्रेक्षा चकितः रव्याम् अस्यातिवक्तिरव्याति

शिशिरमासमपास्यगुणोऽस्य नः कइवशीतहरस्यकुचोष्मणः इति धियाऽस्तरुषः परिरेभिरेघनमतोनमतोऽनुम
तानप्रियाः ६५ अधिलवङ्गममीरजसाऽधिकं मलिनिताः सुमनोदलतालिनः स्फुट मिति प्रसवेन पुरोऽहसत्

भ्योऽति निक्षेरडादेशः अयंलोध्ररजश्चयोः दिशामिरयन्नतिरस्कुर्वन्नुदस्थात् निरंशाब्दात्करोतिरायतास्वटः शत्रादेशः णाविष्ट एम·
तम्सावेटिलोपः उदभूत् ६४ शिशिरेति शिशिरकालमपास्यापहायशीतंहरतीतिशीतहरस्य हरतेरनुद्यमनेजिप्रत्ययः नोस्माक १८
मस्य कुचोष्मणः स्तवोऽस्य कइवगुणः किंफलं संघतइतिशेषः गम्यमानक्रियापेक्षयात्कानिर्देशः इतिशब्दोकाव्यालंकारे इतिधियातो

स्मिंश्शिशिरकाले सार्वविभक्तिकस्तसिः प्रियाः कान्ता अस्तरुषो निरस्तरोषाः सत्यो नमतः प्रणतान् अनुमतास्त्व प्रियान् घनं निबिडं परि
रेभिरे आश्लिष्टवत्यः इति धियेति सुखार्थस्य परिरंभस्य कुचोष्मणा साफल्यार्थत्वमुत्प्रेक्ष्यते व्यंजकाप्रयोगाद्गम्यत्वं ६५ अधीति
लवंगेषु अधिलवंगं विभक्त्यर्थे अव्ययीभावः सुमनसां पुष्पाणां दलेषु तलं निप्रतिष्ठंतीति सुमनोदलतालिनः ताच्छील्य आभीक्ष्ण्ये
वा णिनिः अमी अलिनो मधुपाः रजसा परागेण आर्त्तवेन च भलिता मलीमसाः पापिनश्च कृतामलिनिताः इति हेतोः पुरोग्रे स

यदि कुन्दलता दलता ऽलिनः ६६ अतिसुरभिरभाजि पुष्पश्रिया मतनुरतये व सन्तानकः तरुणपरभृतः स्वनेरागिणा
मतनुत । रतये वसन्तानकः ६७
ऽऽ परिकुंदलतामाघवल्ली माध्यकुंदमित्यमरः दलता विकसता प्रसवेन निजकुसुमेनाहसत
जहास स्फुटमित्युत्प्रेक्षा रजस्वलागंतारं कामिनं सपत्न्यो हसंतीति भावः कुंदकुसुमस्य धावल्याद्धासत्वेनोत्प्रेक्षा ६६ अथ यमक
विशेषग्रथनकौतुकितया कविः पुनर्द्वाभ्यां श्लोकाभ्यां नवनीपवनाद्यैश्च तुर्भिर्वसन्तवर्णयति अतिसुरभिरिति अतिसुरभिरत्यंतसु
गंधिः संतानकः कल्पवृक्षः पुष्पश्रियां पुष्पसंपदामतनुतरतया महत्तरत्वेन अतनुशब्दान्तरत्वेनाल्पत्वयः अभाजी वा भंजी वेसुसे

मा॰का॰स॰ हातस्थानमित्यर्थः भजेम्भ्रचिरणीतिविभाषायानलोपेउपधायाह्रस्वः चिरणोत्सुकः किंच वसंतस्यानकोवसंतानकः वसंतागमडिंडिमिरवे ष॰स॰
१९ निरूपपकेतरुणापरभृतरुणाकोकिलः रागिणांकामिनांरतये प्रीत्यैस्वनमतनुतमधुरंकूजनेत्यर्थः प्रभावत्वं वसुपुगविरति
र्ननैरौपभेतिलक्षणात् ६७ नोज्झितुमिति भ्रमरस्यंतमिष्टेधीक्षितेषुमधुषुमकरंदेषुवासेवसतौरसोरागोपस्याः साइष्टम
धुवासमधुपानप्रियेत्यर्थः अतएवालिनामालिर्भृंगश्रेणिर्युवतिमानंनिरासेदक्षंकुशलंउद्दीपकत्वादितिभावः मधुवासरेषु

नोज्झितुंयुवतिमाननिरासेदक्षमिष्टमधुवासरसाऽरम् चूतमालि रलिनामतिरागा दक्षमिष्टमधुवासरसारम् ६८
जगद्वशीकर्तुमिमाः स्मरस्यप्रभावनी केतनवैजयंतीः इत्यस्य तेनेकदलीर्मधुश्रीः प्रभावनीकेतनवैजयन्तीः ६९

वसंतदिवसेषुसारंश्रेष्ठंमधुवासरसारंतत्कालश्लाघ्यमित्यर्थः चूतंसहकारमतिरागादातलोडुज्झितुंहानुंनाक्षमिष्टक्षमेभौ राम॰
वादिकालुडःस्वागतावृत्तमुक्तं स्वागतेतिरनभाद्गुरुयुग्ममिति लक्षणात् ६८ जगदिति प्रभावयतीतिप्रभावनीसंपादयि १९
त्रीकर्त्रीरिस्मुरिऊ्णेप् मधुःश्रीःकर्त्रीजगद्वशीकर्तुंप्रभौसमर्थेअस्यस्मरस्यानीकेसैन्येजयंतीजितारीः केतनवैजयंतीर्ध्वजपता

काः तनवै र्विस्तरारागितनोतेः मासकाले लोट् टेरेतं आउत्तमस्यपिच्च आरभ्येति रुद्धिः इतिमनीषयेतिशेषः इमाः कदलीः रंभातरूंतते
नेवितस्तार कदलीवारणावुसारंभामोचांशुमत्फलेत्यमरः कदलीषुकेतनवैजयंतीतोरणेस्तारत्तमुपजातिः रि ६९ स्मरेति अ
सतीइच्छास्मरेणाकामेननिमित्तेनयोरागः रमणेच्छासएवतन्मयीतमिस्त्रातमःस्तोमः तमिस्त्रंतिमिरेरोगेनतमिस्त्रातुतमश्वनौकृष्ण
यत्तनिशायांचेतिविश्वः रवेपर्वपुर्मंडलंपरितस्तारआवव्रोअहनिरजनीधियंजनयामासेत्यर्थः परिपूर्वाक्त्रणातेर्लिट् अवश्यं

स्मररागमयीवपुस्तमिस्त्रा परितस्तार रवेरसत्यवश्यम् प्रियमापद्दिवाऽपिकोकिलस्त्रीपरितस्ताररवेरसत्यवश्यम्
७० वपुरंबुविहाराहिमं शुचिना रुचिरं कमनीयतरागमिता रमणेन रमण्य चिरांशुलतारुचिरंकमनीयतरागमि
ता ७१

सत्यमित्यमित्यर्थः कुतः परितः समंतात्तारस्वेउच्चतरध्वनौकोकिलेरसतिसतिकूजतीत्युद्दीपकोक्तिः स्त्रीस्त्रियइत्यर्थः जातावेकवचनं
दिवापिदिवसेपिसत्तम्यर्थेव्ययं वशंगतइतिवश्यः वशंगतइतियत्प्रत्ययः नवश्यस्तमवश्यंवमगतमपीत्यर्थः प्रियतमायस्वयमेवा
भिससारेत्यर्थः पदगणायंतमपिप्रियंदिवापिमानसविगणय्यनिषेधंचोल्लंघ्यसमगाच्छततत्सत्येरागतिमिरतिरोहितभानुमंडलाभा

मा॰का॰स॰ मिन्वइतिरूपकानुप्राणितेयमासिक्तियानिमित्तापरिस्तरणक्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा अवश्यमितिव्यंजकप्रयोजकाद्वाच्यान्यौपच्छंदसिकं ष॰स॰
२० वृत्तं ७० अथैकेनग्रीष्ममाह वपुरिति शुचिनाग्रीष्मेणप्रयोजककर्त्रा अंबुविहारेणजलक्रीडयाहिमंशीतलमतएवरुचिरंउज्ज्व
लंवपुर्देहंगमिताप्रापिता गतिबुद्धीत्यादिना अणिकर्तुरमणया:कर्मत्वं प्रधानकर्मण्याख्येयेण्ल्यादीनांदुहिकर्मणामित्यभिहितत्वं
च अतएवकमनीयतरारमणीयतरा अचिरांशुर्लतेवाचिरांशुलताविद्युल्लतातस्याइवरुचिरिवरुचिर्यस्याः साअचिरांशुलतारुचिरि

मुदमब्दभुवामयां मयूराः सहसाऽयन्ननदीपपाटलाभे अलिनाऽरमतालिनीशिलींध्रे सह सायन्ननदीपपाटलाभे
७३ कुटजानिवीक्ष्यशिखिभिः शिखरीन्द्रं समयाऽवनौघनमदभ्रमराणि गगनं चगीतनिनदस्यगिरोच्चैः समयावनौघनमदभ्रमराणि ७३

५) सुरगमाहद्वयंतथारागमनुरागंइताप्राप्ता इणकर्त्तरिक्तः रमणीरमणोनप्रियेणांकमुत्संगमनीयता रम॰
नीतानीत्दृषिवहियहइतिनयतेर्द्विकर्मकताशेषंपूर्ववत् तोटकवृत्तमुक्तं ७१ अथद्वाभ्यांवर्षाऋतुंवर्णयति मुदमित्यादि अ २०
ब्दभुवामब्दमेघप्रभवानांअयांलाभेवर्षेसतीत्यर्थः सहसामयूराःमुदमानंदंआपुःन्नअलभत अपगतोलडिःआउजादीनामित्याडाग

मयूरैः नदीपपाटनद्यः प्रावहन्नित्यर्थः अटपटगतौ लिट् जातावेकवचनं अलिनो भृंगी अलिनां भृंगेण सह स्मायंभवः सायंतनः सायंति
रमित्यादिनाट्युत्तस्यपः स्तुडागमश्च सचासौ दीपश्चतद्वत्पाटलाभे पाटलप्रभइत्युपमालंकारः तस्मिन्छिलिंध्रेकदलीकुसुमे ललिनी अ
रमत अत्र मयूरमोदमास्वादनेककर्तृकक्रियायौगपद्यात्भिन्नाधिकरणक्रियासमुच्चयरूपः समुच्चयालंकारभेदः गुणक्रियायौग
पद्यं समुच्चय इति सामान्यलक्षणं औपछंदसिकं वृत्तं ७२ कुटजानीति शिखरींद्रं समया रैवतकाद्रेः समीपे आनितः परितः सम

अभीष्टमासाद्य चिराय काले समुद्धताशंकमनीचकाशे योषिन्मनोजन्मसुखोदयेषु समुद्धताशङ्कमनीचकाशे
७४

येत्यादिना द्वितीया अवनौ प्रदेशे घनमदाभ्रमराणां येषु तानि घनमदभ्रमराणि कुटजानि कुटजकुसुमानि वनौघेन पयःपूरेणानमंत्यभ्रा
णि मेघा यस्मिन् तद्वनमदभ्रं जीवनं भुवनं वनमित्यमरः गगनेचरीस्य शिखिभिर्मयूरैर्गीतानि नदस्य गानधनेः समया तुल्यया तुल्यार्थैरि
त्यादिना वैकल्पिकी षष्ठी गिरा वाचा केकयेत्यर्थः उच्चैररणि रणितं रणशब्दे भावे लङि चिरणो लुक् कुटजा वृत्तं स जसा भवे रिह सजौ कुटजा
ख्यम् ७३ कामम् अथ त्रिभिः शारदं वर्णयति कामयत इति कमनी कामयित्री कम्रः कामयिता भीकः कमनः कामनोभिक इत्यमरः कमेः

मा.का.स. कर्त्रीरिसुरिरीष् योषित्‌ जाताव्वेकवचनं अनीताउन्नताः काशा अम्मा म्ब्रुवानायस्मिन्‌ अनीचकाशे कालेशरदीत्यर्थः मनोजन्मसुरवोदयेषुका ष.स.
२९ ममुरवाविर्भावेषुध्रुता आशा अभिलाषो येन तं ध्रुताशमभीष्टं प्रियं चिराय चिरकालेन चिरायचिररात्रायचिरस्याद्याश्चिरार्थकाइत्यमरः
संभ्यगुद्धताउरूरसा आशंका संकोचो यस्मिन्‌ कर्मणि तत्समुद्धताशंकं निस्त्रध्वंयथा तथा आसाद्य प्राप्य मुदा सहवर्त्तेते समुत्सानंदामतीच
काशेविलत्तासेत्यर्थः अनन्यमनुत्वकाशाइतिपोषितःप्रियप्राप्तिनिमित्तहर्षोत्स्वभावनिवंधनात्प्रेयोलंकारः रसभावतदाभासतत्प्रेशमानां

स्तनयोः समयेन पाडुनानामभिनद्धारसमानसा रसेन परिरम्भरुचिं ततिजालानामभिनद्धा रसमानसारसेन
७६ जातप्रीतिर्यामधुरेणानुवनान्तं कामे कान्तेसारसिकाकाकुरुतेन नत्संपर्कं प्राप्यपुरामोहनलीलां कामेका
न्ते सारसिकाकाकुरुतेन ७७

८५ नां निवंधे रसवत्प्रेयऊर्जस्विसमाहितानीतिलक्षणात्‌ वृत्तमुपजातिः ७४ स्तनयोरिति र राम.
समासाः कूजनशीलाः ताश्चतास्तथयोश्च तथा ततिषु चानश्चिति ताश्चासेचानशस्त्वयः रसतेः परस्मैपदित्वान्‌ शानच् अत्ययः तेसारस्ता २९
पतिविशोषायस्मिन्‌ तेन रसमानसारसेन समयेन शरत्कालेनेत्यर्थः सारसानां तत्रैव संभवात्‌ सारसो मैथुनो कामी गोनर्दः पुष्कराह्वय इति

यारव: अंगनानां स्तनयोर्योजलानां ततिः शारदोष्मजन्मस्वेदोदविंदुसंदोहः अभितोनद्धा अभिनद्धा नद्यतेरभिपूर्वात्कर्मणि क्तः नहोध इतिधत्वं हारसमाश्लिष्टाहारतुल्या कुचमंडलमंडनायमानेतिभावः सा जलततीरसेनरागेणहेतुनावलोक्यसेतिभावः परिरंभरुचिमालिंग नेच्छांनाभिनत्तन्नविभेद शारदस्वेदस्याप्यलंकारतयाद्दीपकत्वात्तनुगुम्फितस्यनिः सपत्नशृंगारोविजयतइत्यर्थः अतएवरतितिवंधनाद्रस

वदलंकारः लक्षणमुक्तंपूर्वश्लोके औपछंदसिकं वृत्तं ७५ जातेति यास्त्रीत्र्यनुवर्नातेवनीतेविभक्तार्थेव्ययीभावः मधुरेणश्रोःश्रेनसार

रामाजनेनरहसि प्रसभंगृहीतकेशोरतेस्मरसहासवतोषितेन प्रेम्णामनःसुरजनीषायिहैमनीषुकेशोरतेस्मरस

सिकाक्ताकुरुतेन सारस्यएवसारसिकाः सारसांगनाः कात्स्न्र्येस्यैतत् तासांकाकुरुतेनाविरुतशब्देन काकुःस्त्रियांविकारोयःशोकभीत्यादिभिः

ध्वनेरितिस्मरः काकुस्यततइतंचतेनकामेकामकल्पे सिंहादेवरत्नइतिवत्कौणाप्रयोगः कांतेप्रियेजातप्रीतिर्जातस्नेहा अभूतरसिकारस

वतीएगवतीत्यर्थः अतइतिठनाविति ठन्प्रत्ययः साकास्त्रीएकांतेरहसितस्यकांतस्यसंपर्केप्राधापुराणरूपेरणात्सर्वमेवकांहमोह

हनलीलांसुरतक्रीडांनकुरुतो सर्वापिस्त्रीसर्वानपिसुरतविशेषान्कामतंत्रप्रसिद्धान्विसध्वंचकारेतिशृंगारस्यपराकाष्ठाप्राप्तिरुक्ताम

मा॰का॰स॰ ञ्जमरस्तनं ७६ अथैकेन हेमंतमाह कांतेति सहत इति सहः पचाद्यच् स्मरस्य सहः कामोद्दीपक इत्यर्थः तेनासवेन तोषित स्तेन स्मर घ॰स॰
२२ सहासवतोषितेन अत एव रसहासाव स्यस्त इति रसहासवता रागहास्यवता अत एव प्रेम्णा मनः सुपुंसां चित्तेषु उषितेन वसता वसतेः
कर्तरि क्तः वसतिक्षुधोरिडिती डागमे गुणे शुद्धीत्यादि सत्वे चकारादहर्जमानार्थता कांतैव जनस्तेन कांताजनेन जातावेकवचनं रहसि प्रसभं च
लाहूयाय समीपपीतिभावः सर्वत्रारणा चत लोपश्चेति हेमंत शब्दादराप्रत्ययस्तकारलोपश्चारिणभिसारिनाऽपि रजनीषु के पुष्पानः शो

हासवतोषितेन ७८ गतवतामिव विस्मयमुच्चकैरसकलामलपल्लवलीलया मधुकृतामसकृद्गिरमावलिः

रते स्म स्वयंति स्म न के यो इत्यर्थः लट् स्मे इति भूते लट् तेनाति भूमिं गतः शृंगारज्यते वसंततिलकावृत्तं ७७ अथैकेन शिशिरं वर्ण एम॰
यति गतवतामीति असकलाश्च समग्रा विकासिताः मलानिर्मलाश्च ये पल्लवाः तेषां लीला तया असकलामलपल्लवलीलया नृत्य २२
क्रियये इत्यर्थः विस्मयं गतवतामिव स्थितामित्युत्प्रेक्षा मधुकृतां मधुकराणां संबंधिनी लवली गुच्छौ शिशिरे पुलता विशेष लयोलेपनस्थिति
प्रेस्याः सालवलीलया आवलिः पंक्तिः रसकलां रसेन मधुस्वादेन कलां रसकलां अव्यक्ते मधुरध्वनौ तु मधुरास्फुटे कला इत्यमरः गिरं वाचम

मा॰का॰स॰ मसल्लङ्कैरलपतः मधुमदहेतुकस्य मधुकरालापस्य पञ्चवलीलाजनितहेतुकत्वमुक्तस्य त इति गुणाहेतत्वेनाद्भुतविलेविनरवंतम् ७८ ष॰स॰
२३ कुर्वन्तमिति इतीस्यं पुष्पैरेवातिभरेण महाभरेण तत्कृतेनवागौरवेण नगान्म्लानतां चेतीत्यवा चोनभान् अंचेरवपूर्वीहृत्तिगित्यादिना
किन्प्रत्ययः कुर्वंतमलिनां गानवाचोगीतध्वनेर्यकारस्य च न विरामं समाप्तिं कुर्वंतं समस्तमन्तं सर्वान्नतनं सानुसानुष्ठविभक्ता
र्थेऽव्ययीभावः विभ्रातिविभ्राणो इह गिरौ विहर्तुं श्रीमान्हरिः मयूरागिराकेकया अञ्चोदिप्रेरितः भगवन्निह विहरणाय तनुगरामनुग्र.

ली रसकला मलयध्वजवलीलया ७८ कुर्वन्तमित्यतिभरेणानगानवाचः पुष्पैर्विराममलिनां चनगानवाचः
श्रीमान्समस्तमनुसानुगिराविहर्तुं विभ्रत्यनोदिसमयूरागिरा विहर्तुम् ७८ ४

))हीरणोतिप्रार्थितश्चेसत्वे हार्थजकमयो राम॰
गा हृम्या वसंततिलका वृत्तमुक्तम् ७८ इति श्रीमहोपाध्यायकोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचिते माघकाव्यव्याख्याने सर्वंकषाख्ये २३
षष्ठः सर्गः ६ ॥ ॥इति श्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये ऋतुव
र्णनंनाम षष्ठः सर्गः ६ मू॰

॥इतिमाघकाव्यसटीकषष्ठमसर्गसम्पूर्णा॥ द्वि॥ पत्र २३

॥अथमाघकाव्यसप्तमसर्गसटीकप्रारंभ॥ ७॥

श्रीगणेशायनमः अविघ्नमस्तु इत्यमृतुगणप्रादुर्भावमभिधायतस्मिंनतथाभगवतःसानुचरस्यवनविहारलीलावर्णनामारभते।
अनुगिरमिति अथर्तुप्रादुर्भावानंतरंमहरिर्गिरावनुगिरंविभक्त्यर्थेव्ययीभावः गिरेश्चसेनकस्येतिसमासांतः ऋतुभिर्वितायमानां
वितन्यमानां तनोतेःकर्म्मणिलटः शानजादेशः तनोतेर्यकीतिवैभाषिकआकारादेशः वनांतलक्ष्मीविलोकयितुंनिरगमतनिर्गतः
पुषादीत्यादिनागमे लुङिच्लेरङादेशः ऋतुगणभक्तिंसफलांकर्तुमितिभावः तथाहि अभिराद्गुमाराधयितुंआदृतानामारंरंकुर्वतां

अनुगिरमृतुभिर्वितायमाना मथसविलोकयितुं वनांतलक्ष्मीं निरगमदभिराद्गुमादृतानांभवति महत्सुननिष्फलः
प्रयासः १ दधतिसुमनसोवनानिवह्वीर्युवतियुतायस्वः प्रयातुमीशुः॥

ऽ।मास्थावतामित्यर्थः कर्त्तरिक्तः प्रयासःसेवायासः
महत्सुविषयेनिःफलोनभवति नहिमहतामनुकंपिनोमहांतस्तत्सेवांअर्थयंतीत्यर्थः अतोहरेरप्यृतुगणगत्योनिर्गमाद्युक्तइति सामान्ये
नविशेषणसमर्थनरूपोर्थांतरन्यासः सामान्यविशेषकार्यकारणभावाभ्यांनिर्दिष्टप्रकृतमर्थमर्थांतरन्यासइतिसर्वलंकारसूत्रं अयुजिनयुगरेफतो
यकारोयुजिचनजौजरगाश्चपुष्पिताग्रा इति पुष्पिताग्रानैपौनजौज्रौगितिछंदसाः १ दधतीति यदवोपादवाःआस्थातयैतत् वह्वीवहुविधाइत्यर्थः व[illegible]

ड्वारिभ्यश्चेतिकल्पोरीकारः सुमनसः पुष्पाणि स्त्रियः सुमनसः पुष्पमित्यमरः इत्यतिरधीति वानपुंसकस्येत्यभ्यस्ताच्चतुरिरिवैकल्पि।
कोनुम्प्रतिषेधः वनानिपुवतियुताः स्त्रीसमेताएवप्रयातुं ईषुरिच्छंतिस्म अत्रहेतुमाह अन्यथापुवत्यभावे अमीपदवो मनसिशे
तइतिमनसिशयः कामः अधिकरणेशेतेरित्यच् प्रत्ययः हलदंतात्सप्तम्याः संज्ञायामितिसप्तम्यलुक् गतस्यमहास्त्रम् तंकुसुमपंचकम
पिकुसुमानीत्यर्थः पंचानां संघः पंचकं संख्यायाः संज्ञासंघसूत्राध्ययनेषु इति कप्रत्ययः विसोढुं नालं नशक्ताः सकलसुमनसः समग्रेत

मनसिशयमहास्त्रमन्यथाऽमीनकुसुमपंचकमप्यलं विसोढुम् २ अवसरमधिगम्यतंहरंत्योहृदयमयत्नकृतो

आरविंदादिपंचकस्यसंभवप्रमाणसिद्धत्वादितिभावः अतोयुवतिभिः प्रयाणं युक्तमितिवा अर्थेनवा अर्थसमर्थनाद्वा अर्थस
मर्थकंकाव्यलिंगमलंकारः आरविंदमशोकंच चूतंचनवमल्लिका नीलोत्पलंचपंचैतेपंचबाणस्यसायकाः २ अवसरमिति
तमवसरं सहजिगमिषाकालमधिगम्य हृदयंहरंत्योहृदयंगमाभवंत्यः सर्वेहिप्रार्थ्यमानमेवप्रियंभवतीतिभावः यत्नेनेकृतं
नभवतीत्ययत्नकृतं तथाप्युज्वलं स्वरूपंयासांताः स्वभावसुंदरमूर्तय इत्यर्थः अंगनास्तदानीं तस्मिन्नवसरे अवनिभृपरं त्यदच

माका. स. तनिहितवंस्य; पादचारेणैवप्रचेलुरित्यर्थः दधातेर्लङ्यात्मनेपदे षन्नतइतिझकारस्यादादेशः अंगनासु विभ्रमसंपदो विलाससंप स.स.
२ दः पदं न्यदधत। तदानीं विलासाः प्रवृत्ताइत्यर्थः अंगनानां विभ्रमसंपदं चोभयषामपि भक्तानामेव हृदयहरणादिवर्णनसाम्ये
नौपम्यस्यगम्यमानत्वात्केवलप्रकृतविषयानुल्यायोगितालंकारो वाच्यभेनाप्यंगनाविभ्रमसंपदामुत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशेषक
त्वाद्युगमादेकावलीभेदोऽव्यन्यतइतिअलंकारेणालंकारध्वनिः ३ न्यदधत विभ्रमसंपदोंगनास्विस्युक्तं ताएव प्रपंचयति ल

ज्वलस्वरूपाः अवनिषु मदमङ्गनास्तदानीं न्यदधत विभ्रमसम्पदोऽङ्गनासु ३ नखरुचिरचितेंद्रचापलेखं ल
लितगतेषु गतागतं दधाना मुखरितवलयं पृथौ नितम्बे भुजलतिका मुहुरस्खलत्तरुण्याः ४

॥ललितगतेषु मंदगग
मनेषु मंदगमनेषु नखानां रुचिभिः प्रभाभिः रचिता इंद्रचापलेखा यस्मिन्कर्मणि तद्यथा गतं गतागते। यातानि याते विप्रविरुद्धा रम.
२ नधिकरणवीति वैभाषिको द्वंद्वैकवद्भावः दधाना तरुण्याः भुजेवल्लतिका मुखराः कृता इति मुखरिताः ध्वनिता वलया यस्मिन्कर्मे
णि तद्यथा कटको वलयोऽस्त्रियामित्यमरः पृथौ नितंबे मुहुरस्खलत्च स्खाल अत्र नखरुचीत्यालंबनगुणउक्तः गतागतं दधा

नाअसखलरितितच्चेष्टा मुखरितवलयमितितरलंकृतिः तदस्यास्तत्क्राबसंतादयः अन्येचविस्ताराबद्धंतइतिचतुर्विधावप्यु
द्दीपनक्रमः उक्तंच आलंबनगुणाश्चैवतच्चेष्टातदलंकृतिः तटस्थाश्चेतिविज्ञेयाश्चतुर्थोद्दीपनक्रमइति तत्रालंबनंरसस
मवायिकारणंनायिकानायकश्च तद्गुणोरूपलावण्यादितच्चेष्टाभावहावादिः अन्यसुगमंएवमुत्तरत्रापि ४ अतिशयेति
अतिशयेनपरिणाहवान् अतिविशालइत्यर्थः अन्यथातज्जघनस्यअपर्याप्तिरितिभावः परिणाहोविशालताइत्यमरः ३

अतिशयपरिणाहवान्वितेने बहुतरमर्पितरत्नकिंकिणीकः अलघुनिजघनस्थलेऽपरस्याध्वनिमधिकं
कलमेखलाकलापः ५ गुरुनिबिडनितम्बबिम्बभाराक्रमणनिपीडितमङ्गनागणस्य चरणयुगम
सुस्रुवत्पदेषु स्वरसमसक्तमलक्तकच्छलेन ६

उपसर्गादसमासेपिणोपदेशस्येतिणत्वं बहुतरमर्पिताआहितार
त्नानांकिंकिण्योयस्मिन्सः नद्यृतश्चेतिकप्रत्ययः कलोमधुराबीमेखलाकलापोऽपरस्याःस्त्रियाः अलघुनिजघनस्थलेअ
धिकंध्वनिवितेने। तरलंस्त्रहिरियं ५ गुर्वीति गुरुर्गुरुत्वगुणयुक्तंनिबिडंदृढंचयन्नितंबबिंबंतदेवभारस्तस्याक्रमणेनाधि

मा·का·स· नेन निपीडितं अङ्गनाजनस्य चरणयुगं कर्णपदेषु पादन्यासस्थानेषु अलक्तकच्छलेन लाक्षारसमिषेण स्वरसं स्वं इव मेवा गुणोरागेऽइवेरस स·म·
३ इत्यमरः अस्तक्रमविच्छिन्नं यथा तथा असुपथा तथा यत् स्रवति स्मा स्रवते· स्रवणार्थो ह्रापनात् चुडि· णिश्रीत्यादिना वडि· धातोरुवङा
देशः इवन्त द्रव्यकर्तृक एवायमकर्मः अन्यकर्तृकत्वनुद्रव्यकर्मके इति स्म स्रवति इह त्वसकर्मकः अत्रालक्तकच्छलेनेत्यलक्तकताप
ह्नवेन स्वरसतारोपाच्छलादिशब्दैरसत्यत्व प्रतिपादनरूपो यथालंकारः ६ अथ कस्मास्त्विअस्त्राः कुपितनायिकानुनयनवचनं पंच

नवसपदिसपदि मानयेतामहमिति तस्यमयाऽश्रुतोऽप्यधायि अतिरभसकृताल्घुप्रतिज्ञामनतगिरं गुरुण
गौरिमा कृथामाम् ६ नचसुतनुनवेच्मियमहीया नसुनिरस्तवनिश्चयःपरेण वितथयतिनजानुमद्वचोऽसवि

मिः कुलकेनाह नवेत्यादि तां मत्स्यरंभोसपादिनवस्नमोपमहमातये अनेर्पिअभिर्व्यर्थमानसामोऽप्येवर्त्मानप्रसयः कर्त्तभिमायमात्म राम·
नेपरं इतिमयानस्याश्रुतोऽप्यधायि अभिहितंधाभः कर्मणि लुङ् आतोयुक्रचिणकृतोरिति युगागमः हे गुरुणगौरिगुरोः सौभाग्यरा ३
शिरायाःशिभिर्गौरिशाईतिइतिरूपकं अतिरनसेनानितरपाकृता अलघुमंदतोप्रतिज्ञातत्वदानयनार्थोपयातांमामनतगिरं असत्यया

त्वंमात्रपाः माकार्षीः मद्वचनंसर्वथाकर्त्तव्यमित्यर्थः करोतेर्लुङिच्यास् नमाङ्योगइत्यडागमप्रतिषेधः ७ ननुमत्प्रतिज्ञापिदुस्त्या
ज्येतिविप्रतिषेधमाशंक्याह नचेति हेसुतनुसुभंगि दीर्घौनोत्तरपदास्यवृद्धिः अन्यथागुणःस्यात् अहंनवेद्मीतिनकिंतुवेद्म्येवेत्यर्थः
किंवेत्सीत्यतआह महीयान्महत्तरःतवनिश्चयस्त्वत्कृतप्रतिज्ञापरेणाजनेनानरेणासुनिरसःसुखमोच्यःअस्यतेखलप्रत्ययः स
नभवतीत्यसुनिरसइतियत्तदितिअर्थलभ्यंउद्देश्येनविधेयान्तेयात् यच्छब्दस्यउत्तरवाक्यस्थत्वान्नपूर्ववाक्येतच्छब्दप्रयोगइतिनिबंधः

तिच्चतथाऽपिसखीषुमेऽभिमान ७ सततमनभिभाषणंमयातेपरिपणितं भवतीमनानयंत्यात्वयितदितिविरोध
निश्चितायांभवतिभवत्वसुत्यजनःसकामः ८ गतधृतिरवलंबितुंवताऽसूननल मनाक्तपनादहंभवत्याः

तथापिविदितत्वेप्यसौमशखीजानुकरापिमद्वचोनवितथयतिनावंतनोकरोतीतिसखीषुमध्येमेभिमानःस्वप्रतिज्ञाभंगेपिमत्प्रति
ज्ञामेवत्वंलयसीत्यहंकारात्तन्नि:शंकंप्रतिज्ञातमित्यर्थः ८ सततमिति भवतीन्त्वामनानयंत्याआनयितुमकुर्वत्येत्यर्थः मयासत
तंसदातेनवा कर्मणिषष्ठी अनतिभाषणमसंभाषणंपरिपणितं भातीतिभवतीभावेईवत्वित्यौणादिकोवतुप्रत्ययःउगितश्चेतिङी

मा.का.स. ७ तस्याः संबुद्धिः हेभवानितसुभगेऽपिनदितिर्गतरसंभाषणमस्तितिविरोधनिश्चितायांनिश्चितविरोधायांसत्यांवाहिताग्न्यादिषुनिवकस्याम्नि स.स.

७ छायाः परनिपातश्च अमुहृज्जनोवियहृतगैः सकामः फलितमनोरथोभवतु भवेत्याशंसकालेलोट् अस्मदिद्रोधकांतिशगान्मयमानंरका

लः प्राप्ताइत्यर्थः ९ नकेवलमावयोर्विरोधः प्राणहानिरपिममस्यादित्याह गतेति गतधृतिरधीराऽहंभवत्यासत्वानालयनादसंभा

षणात् आलयनंविहायेत्यर्थःउपपदोपपंचमी असत्प्राणानवलंबितुंधारयितुमनलमशक्ता अलंभूषणपर्याप्तिशक्तिवारण

प्रणयिनि यदिनप्रसादबुद्धिर्भवमम मानिनिजीवितेरयालः ९ प्रियमितिवनितान्नमागःस्मरणसरोषक।

षायितायदीचरणगतसखीवचोनुरोधात्किल कथमप्यनुकूलयां चकार १०

९) वाचकमित्यमरः वतेतिखेदे अ राम.

तएवहेमानिनिप्रणयिनिप्रियेप्रसादबुद्धिरनुग्रहबुद्धिर्नेयदिनास्तिचेत् तथापिममजीवितेरयालुर्भवास्पृहोस्यादिनानलुकूपस्यः ५

सधुर्नोपिमत्प्राणत्राणार्थमनुग्राह्यइत्यर्थः १० प्रियमिति इतोत्यंनितांतमागसोन्यासंगापराधस्यस्मरणेनसरोषेअतएवकषा

येवलोहितेकृतेनेकषायितेवाक्षिणीयस्याःसातपोक्तानिर्वासेकषायोधसौरमेलोहितेत्यन्यवरादितिविश्वः वनितानायिकाचरणगता

ऽयाः पूर्वोक्तवाक्यानम्रतानायाः सख्याश्च सोनुरोधादनुसरणात्किल किलेत्यपरमार्थे वस्तुतस्तु रागादेवेतिभावः प्रियंकथमपिकथंविरचु
कूलयांचकार अभिमुखीचकार अनुजग्राहेत्यर्थः एषाधंडितानायिकाज्ञानेन्यासंगविकृतेखंडितेर्ष्याकषायितेतिदशरूपकलक्षणात्
अतएवककविनाबाल्यागः गस्मरणात्तरोषकषायि ताहीत्युक्तं एषाचासंभाषणचिंतारवेदाश्रुनिश्वासाद्यनुभाववती ११ अथका
विशारदीकंचिदग्रेशीघ्रगामिनंपुरुषमेनाह इतेति हेवयस्यसखेइतीत्यंइतयदंशीघ्रपदक्रमंयथातथामायासीर्नागमः पतिलुङि मा

इतयदमितिमावयस्ययासीर्नेतु सुतनुं परिपालयानुयान्तीम् न हि न विदितखेदमेतदीयस्तनजघनोद्वहने
तवापि चेतः ११ इति वदति सखीजनेऽनुरागाद्दयिततमामपरश्चिरं प्रतीत्यातदनुगमवशादनायत

ऽयोगादद्रुप्रतिषेधः ननुयांतीमनुगच्छंतीसुतनुंसुभांगींप्रियामनुपालय प्रतीक्षस्व असावपिशीघ्रमायानुतत्राह नहीतितवचेतो
प्येतदीयस्यस्तनजघनस्योद्वहनेविदितखेदमनुभूतक्लेशंनेतिन। किंतुवेत्त्येवेत्यर्थः अतःकथंशीघ्रमायास्यतीतिभावः सभावन्निषे
धनिवर्ततेद्वौप्रतिषेधाविनिवामनः १२ इतीति सखीजनेइतिवदतिसति अपरःकश्चिद्दयिततमां अनुरागाश्चेमहानचिरंप्रतीक्ष्यतदनुग

भा.का.स. मवशात्तस्याःप्रियायाःकर्त्र्योस्यनुगमः पश्चात्कमनंतस्यवशात्तदनुसारात्तदवनिंभिमानोमातंकुर्वाणाइवेत्युत्प्रेक्षा॰ माङोलङःशानजादेशः॥ आविति स.स.
५ द्विर्भावःअनायतान्यनंतरालानियदानिन्यधितनिहितवान् धाञोलुङितङ् स्यात्स्योरिङेनीकारःसिच.कितात्नगुणः ह्रस्वादंगादितिस
कारलोपः एषात्वनाधिकास्वाधीनपतिकास्वधीनपतिकासातुयांनमुंचतिवल्लभइतिलक्षणात् इत्याचेयं ११ अथकाचित्सु
रःप्रयांतप्रियमेलनायशीघ्रानुधावनंप्रार्थ्यमानासखीमाह यदेति हेसखिमपिलधिमानमागतायांस्वपंगमनलाघवंप्राप्ता

निन्यधितमिमानइवावनिं यदानि १२ यदिमपिलधिमानमागतायांतवधृति रस्तिगतास्मिसंप्रतीयम्
अनिभृतपदपात मायपीत प्रियमिति कोपपदेन काऽपिसख्या १३
यांतवधृतिरस्तियदिसंतोषोभवतिचेत् ध्रु रम.
तिःसंतोषधैर्ययोः इयमेतदवस्थैवसंप्रत्यस्मिन्क्षणेऽवगतास्मिइतिवदंतोनिश्चेयइतिवा गम्यमानार्थत्वादप्रयोगः अन्यथापौ ५
नरुक्त्यादित्यात्तरिक्तां सख्यासहकोपपदेनकोपव्याजेनवस्तुतस्त्वरागादेवेतिभावः व्याजेपदेशोनिमित्तंलक्ष्यंचव्याजनंपदमित्यमरः
काचिन्नायिकाद्रुततराशीघ्रतराःपदपाताःपदन्यासायस्मिन्कर्मणितद्यथातथाप्रियंवल्लभमायपातअनुधावतिस्म एषाचस्वयंप्रव

न्तास्वलाघवशंकितया पूर्वं निर्यामितप्रिया अथेदानीं स्वयं प्रवृत्तेः पश्चात्तमाचेति गम्यते अतः कलहांतरिता कोपाक्रांतं पराङ्मुखपश्चा
त्तापसमन्वितेति लक्षणात् १४ अविरलेति सहप्रजंत्याः पार्श्वमाश्लिष्य गच्छंत्यां इत्यर्थः तरुणायाः संबंधी अविरलपुलकं पियोडियो
गसंगान्स्वांङ्गरोमांचिलः गात्रसांङ्गरोमांचएकतरोत्यतर योन्मह्वयोः संश्लिष्ट इति भावः एकाच्च भावाम्मतिद्वयोरेकस्य निर्द्धारणे तरवप्र
त्ययः स्तनतः प्रियस्य वक्षस्तटमिव तस्य भः प्रदेशः तस्यां वक्षस्तटभुवि प्रतिपदं घटितविघटितः संयुक्तो वियुक्तः पातितोत्पातितः सन्नि

अविरलपुलकः सहप्रजन्त्याः प्रतिपदमेकतरस्तनस्तरुणायाः घटितविघटितः प्रियस्य वक्षस्तटभुवि वदु
कविभ्रमं बभार १४ अशिथिलमयरावसज्यकरोद्दृढपरिरब्धरहद्दृहिस्तनेन त्वषितततनुरुहोभुजेन भर्त्तु

ति यावत् विशेषणयोरपि मिथो गुणप्रधानभावविवक्षायां विशेषणं विशेष्येणावहुलमिति समासः कंदुकविभ्रमं गेंदुकशोभां गेंदुकः
कंदुकइत्यमरः बभार अत्र विभ्रमस्यान्यसंबंधायोगात्सादृश्याक्षेपेण निदर्शना राधा च प्रियपार्श्वगामिनी इतः प्रवृत्तिमदनरसेस्यं तःप्रा
गवक्ष्यमाणाः षट्नायिकाः स्वाधीनपतिका दूरात्प्रश्लेषमनुसंधेयाः १५ अथापरस्याः अपरंगतविशेषाश्रिभिः कुलकेनाह अशिथिल

मा.का.स. मित्यादि अथापरास्त्रीरतं परिदर्शयन्नाह हीनेति रहशब्दः क्षतो येन तेन रुषितामुदं विताडितान्तिनतं रोहाणितं प्रत्येन पुलकितेनेत्यर्थः किंभूतो स.स.
६ नरपरोबहुव्रीहिः हर्षेलोमस्वेनोङ्गमः भुजेनभर्तुर्वामिवा हुनाश्रम दृगाढं यथा तथा अतिवर्द्धयति षंजितं मृदुकोमलमेकवाहुंत
जराहितणावाहुंभर्तुः कंठेश्लिष्यलंदृढमवसज्ज्यासज्यजगामेतिभाविनासंवध्यते १६ मुहुरिति पुनः किंकृत्वा नितंबमंडलेनक
रणेन नितांतमतिशयेन प्रणादिताप्रकर्षेणानदिताकांचिः मेखलायस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा उपसर्गोरसमासेपिणोपदेशस्येतिणा

मृदु मम्रदयतिवहुमेकवाहुम् १५ मुहुरसुसममाघ्नती नितान्तं प्रणदितकाञ्चि नितंबमण्डलेन विषमित
पृथुहारयष्टि तिर्यक्कुचभितरंतरुरःस्थलनिपीड्य १६ गुरुतरकलनूपुरानुनादं सललितनर्तितवामपादय

तं मुहुरसुसमंप्राणेशं नितांतं आघ्नती ताडयंती हंतेराङ्पूर्वाल्लटः शत्रादेशे ङीप्सकर्मकत्वान्नात्मनेपदं इत्यात्मनेपदं विषमितावि रम.
षमीकृता पृथुहारयष्टिर्यस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा उरःपूर्वं भ्रोकोत्तवहिः स्तभारत्वं तदातिरणामित्यर्थः कुचंतरस्वयमत्र उरःस्थलेतिर्यक्नि ६
पीड्य पूर्वक्त्वालेपः १७ गुरुतरेति पुनः गुरुतरः स्तादुतरः कलोमधुरश्च नूपुरस्यानुनादो ध्वनिर्यस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा सललितं सरे

लंनितंबामथाप्यमग्रंपस्याः साइतरदहितांपदमनतिस्मोलंभर्तृचरणसंतलनादनतिविस्रंचंचलंयथातथाऽऽदधानानितिपंनीसनीसनीम
न्मथेनमंथरमलसंजगाम रणावयाम्र्ंगोमिनी १८ अथान्यासामप्येकेनगतिविशेषमाह लघुलितपदमिति अस्याऽवलास्मीत
स्याप्रियस्यांसपीठेवनपोर्दयेनिहिताउभौयाराणिपद्मवैपस्याःसासतो उभावुरातौनितंबमितिएयक्तस्तच्चकरणादेवसिद्धः पुनर्नितंबग्रह
णसामर्थ्याद्धातिविषयेउभशब्दस्थानेपुभयशब्दप्रयोगः यथाहकैय्यटः तत्रोभावुरातौनितंबमितिनितंबग्रहणस्येदंप्रयोजनं द्वितीवि

स्या इतरदनतिलोलमादधाना पदमथमन्मथमन्थरं जगाम १७ लघुललितपदं तदंससपीठद्वयनिहितोभ
यपाणिपल्लवाऽन्या सकठिनकुचचूकप्रणोदं प्रियमवलासविलाससमन्वियाय १८ जघनमलसपीवरो
रुकृच्छ्रा द्गुरुनिविरीशानितंबभारखेदि ॥

(१)विषयेउभशब्दस्यप्रयोगोमाभूत् उभयशब्दस्यैवयथास्यात् इत्युभयपुत्र इत्यादि
भवतीति लघुनिद्रुतेललितेचपदेयस्मिन्कर्मणितद्यथातथाकठिनाभ्यांकुचचूचुकाभ्यांस्तनाग्राभ्यांपः प्रणोदो निपीडनं तेन सहयथा
तथा चूचकंतुकुचाग्रेस्यादित्यमरः तेन सहेत्यादिना समाने वेयसर्जनस्येतिसहशब्दस्यसभावः णोपदेशत्वात्प्रणोदइतिणत्वं सचाभि

मा.स.का. यं अनिपाथानुजगामरणाश्रगामिनी १९ जघनमिति काचित्स्त्री अलघुगुरुणीवरौ नीनो रुपस्नतत् उरुर्महाद्विनिविरीसो नि स.स.
७ विडः निविडं निविरीसं अद्रढं गाढं प्रचदतत इतिवैजयंती नेविडजविरीसचाविति निशब्दात् विरीसच्प्रत्ययः सचयोनितंबः कटिप
श्चात्भागः पश्चान्नितंबः स्त्रीकट्याः क्लीबेतुजघनंपुन इत्यमरः सएवभारस्तेनखिद्यत इनितथोक्तं आभीरयोगिनि: जघनंकटि
पुरोभागं ईपिततमस्य शिरोधराग्रीवाया अवलंबित्योर्लंबमानयोः स्वभुजतलेयोर्विभवेन सामर्थ्येन कष्टान्नऊहे उवाह वहेःस्वरितेत

ईपिततमशिरोधरावलंबिस्तभुजलताविभवेन काचिदूहे १९ अनुवपुः परेण बाहुमूलप्रहितभुजाक
लितस्तनेन निन्ये निहितरदनवाससा कपोले विषमवितीर्णपदं बलादिवान्या २०

त्वात्कर्तृअभिप्रायत्वात्आत्मनेपदं द्वयंरस्तगामिनीप्रियकंषद्भलंवा २० अनुवपुरिति अन्यास्त्रीवपुषः पश्चादनुवपुः स्त्रीष्भा ए.म.
गो अत्ययं विभक्तीत्यादिना पश्चादर्थेऽव्ययीभावः बाहुमूलयोः स्त्रीकक्षयोः प्रहितावधः प्रसारितौ भुजौ ताभ्यां आकलितस्त ७
नेन गृहीतस्तनेन कपोलेनिनिहितरदनवाससान्यस्त धरेण किंचिद्दत्तमुख्याः सखाकपोलं चुंबते सर्थः अपरेणकामिनाविष

मंभ्रियोभ्रिसंबंधात तस्मिन्पल्लवे विनोदौ पदं वा सांध्रिपधात तथा चलाः विनिम्ये नीता आरोप्यनीयमाने च गमयांचक्रे इत्यर्थः एषा पुरोगामिनी २१ अनुवनमिति अपरः कामी अनुवनं वनं प्रति सखीभिः सह पुरोगतायाः असितभ्रुवः स्वकांतायाः पदवीमुरसि स्ववक्षसि सरस आर्द्रो रागो लाक्षारंजनं यस्य तस्य पादस्य पार्ष्णेर्वा विन्यासः सा प्रतिमा उपमानं यस्याः सा प्रतिमा तस्याभावस्तत्ता तया न अरइआत येत्यर्थः असंशयानः संदिहानः शङ्कोलटः कर्त्तरि शानज्जादेशः अनुययो अन्वपादरेखा प्रतिमानतयेति सादृश्यवस्तुना सुरत

अनुवनमसितभ्रुवः सखीभिः सह पदवी मपरः पुरोगतायाः उरसि सरसरागपादलेखाप्रतिमतयाऽनुययाव
वसंशयानः २१ मदनरसमहौघपूर्णनाभीहृदपरिवाहितरोमराजयस्ताः सरित इव सविभ्रमप्रयातप्रणदितहं
सकभूषणा विरेजुः २२

कालीनं पादताडनवचस्क सरसरागपदार्थमहिम्ना प्रतीयत इति परगतेः स्वतः सिद्धार्थत्वान्निम्न तो वस्तुध्वनिः संलक्ष्यक्रमध्वनिर्भेदः २२ मदनेति मदनस्य रसो मदनरसः शृंगारोन्यत्र रसो जलं तस्य महौघेन महाप्रवेण पूर्णा णा भा एव ह्रदास्तेषां परिवाहाः कृताः परिवाहिता जलोच्छ्वासीकृता रोमराजयो यासां ता जलोच्छ्वासाः परिवाहा इत्यमरः सरि

मा.को.स. न्त्वलानिहृद्यानापूर्यपरितउच्छ्संतीतिपरिताहृः सविभ्रमैः सविलासैः मधानैः मत्तच्छगमनैः प्रलदिताः शिंजमानाः येहंसकाः पादकटकाः हंसकः स.स.

८ पादकटकइत्यमरः अन्यत्रहंसएवहंसकाः सरान्तास्तएवभूषणानियासांतास्ताःस्त्रियः सरितइवविरेजुः मदनरसपूर्णेत्यनेननाभीनीत्तदुद्घा

धकत्वंअज्यते परिवाहितरोमराजयइतिरोमराजीनोपरिवाहेत्वरूपणात्ताभपराव्कूहाद्याइतिरूपकाश्रयणेताः सरितइवेतिश्लिष्टविशेषणोप

मुपमाश्लिषइवेत्यन्ये २३ श्रुतिपथेति अनुनदिनदीनांसमीपे समीपार्थेऽव्ययीभावः अव्ययीभावश्चेतिनपुंसकत्वेह्रस्वत्वं ताभिःस्त्री

अनुनदिनदीनांसमीपे समीपार्थेऽव्ययीभावः अव्ययीभावश्चेतिनपुंसकत्वेह्रस्वत्वं ताभिःआतिपथमधुरा

गिरीसानामनुनदि गुंजुविरेताभिःकृतानिताभिः वेदधति जनतामनःशरव्यमध्यपरकुमनमथचापनादशंका

मू २३ मधुमथनवधूरिवाह्वयंतिभ्रमरकुलानि॥

ऽभिः जनानांमनमहोजननतायामजनेस्यादिनासम्पादिकत्वल्लतासांमनांस्य राम.

८ वशरव्यंलक्ष्यंलक्ष्यशरव्यमित्यमरः तस्यव्यधोवेधः व्यधजयोरनुपसर्गइत्यप्रत्ययः तत्रपटुमन्मथोयोमन्मथचापपनादःसशंकाव

मंविदधतिविदधानानि नाम्यस्ताच्छतुरितिनैकस्मिकोनुमप्रतिषेधः आतिपथामधुराणिश्राव्याणीत्यर्थः सारस्यानोकृतानिगुंजुविरे।

सारसरुतश्रवणात् मन्मथो दीपनमापन्नो मामासीदित्यर्थः अत्र सारसरुते मन्मथचापनादभ्रमाद्भ्रान्तिमदलंकारः कविसंमतसादृश्या
द्विधेयो विहितात्मनि आरोप्यमाणानुभवोऽपत्र संभ्रान्तिमान्मतः इति लक्षणात् २४ मधुरिति उत्सुकान्युन्मनांसि भ्रमरकुलानि मधुपन
स्य हरेर्वधूः ग्रहणकृहूपस्य आकारयन्तीव सुत्सेहा हति राकारणाज्ञानइत्यमरः शापकस्य नेमिसिन्निद्धयते शान्तु मागमः जगुरितिपदं गाय
ते लिट् वनानां मालवल्लिनां ततनवपल्लवाग्रेष्वग्रस्थैः करैरिव विलसायमानसरूपकं अस्यामेव वचनावलीनं नर्तकात्वरूपकलादिरिति ता

जगुर्यदुत्सुकानि तदभिनयमिवा वलिर्व्यंनानामतनुत नूतनपल्लवाङ्गुलीभिः २४ असकलकलिलीकृताली
स्खलनविकीर्णविकासिकेसराणाम् मरुदवनिरुहां रजोवधूभ्यः समुपहरतिचकारकोरकाणि २५ ॥

भिः तदभिनयं व्यञ्जकचेष्टां अतनुतेवा अनकानिनयौ समाविस्यमरः अंगैरालंबयेक्षीतं हस्तेनार्थं प्रदर्शयेदिति वचनात् गीतार्थसा
ह्लाकानस्य व्यंजनमंगुलिभिरकार्षीदिवेति क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा पल्लवेषु अङ्गुलिरूपकानुप्राणितासा ह्लानोत्प्रेक्षा सापेक्षेति सङ्करालंकारोपि २५
असकलेति हमरुदवनिरुहः असकलाऽसमग्राः अर्द्धविकचा इत्यर्थः ताभिः कलिकाभिः कोरकैराकलीकृतानां संशोभितानां अली

मा.का.स. नांस्खलनेनविघट्टनेनविकीर्णाः विहिसाः विकासिनः केसराः किंजल्का येषां तेषां अम्बुजानि रुहाब्जिष् रजःपरागः समुपहरन् अयं कृतन् स.स.
९ अयाकम्पितामीतिभावः ध्वनमर्हीयनं वसतीतिवसन्तः गाहेचोः क्रियायाइतिहेत्वर्थेशतृप्रत्ययः कोरकाणिकुड्मलानिकलिका
कोरकः पुमानित्यमरकोशे पुंस्त्वाभिधानंप्रायं कोरकंकुड्मलेपिस्यात्कक्कोलकमृणालयोरितिविश्वप्रकाशेनपुंसकस्याप्यभि
धानात् विवकारविकासपामासेत्यर्थः विपूर्वात्किरतेः करोतेर्वालिट् अत्र कोरकविकासमुपहरन्निति हेत्वर्थेनशान्नादेशः वधूसंप्रदान

उपवनपवनानुयातदक्षैरलिभिरलम्भि यदङ्गनागणस्य परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगमने खलु संप
दोऽग्रतःस्थाः २७ रथचरणधरांगनाकराब्जव्यतिकरसंपदुपात्तसौमनस्याः जगति सुमनसस्तदादि नूनं ॥

केपरागोपहरणार्थत्वावगमात्फलोत्प्रेक्षाव्यंजकप्रयोगात्कुल्मा २६ उपवनेति वनेउपवनंइतिविभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः तत्रपः एम.
पवनः तस्यानुयातेनअनुसरणेनदक्षैरलिभिः षट्पदैः कारणात् अंगनाजनस्यसंबंधीपरिमलोगंधविशेषः विमर्देत्थेपरिम ९
लोगंधेनमनोहारत्यमरः सएवविषयोभोग्यार्थः रूपंशब्दोगंधरसस्पर्शाश्चविषयाअमीअभिधानात् अलाभिलब्धःलभतेः

कर्मणिल्युट् विभाषाचिण्णमुलोरिति विकल्पान्नुमभावः अत एव इडुपधायात्रधिः ततस्मादुच्चतानां महतां अनुगमने पश्चाद्भावने अनुवर्त्तो व्रसं
पदोयन्नत्तिष्टंतीति अयतस्याः पुरोवर्त्तिन्यः रलतुमुषिस्यइति कप्रत्ययः अत्रानुगमनयोरभेदाध्यवसायानउत्थापितानिश्चयो त्तानुप्रा
णितोपमर्थांतरन्यासः सामान्येनविशेषणरूपः २७ रथेति सुमनसा पुष्पाणि रथ्यचरणांचक्रं तस्य धारयिता हरिः पंचायुधन् तस्मा
गनात्तासां कराज्ञैर्व्यतिकरः संपर्कः स एव संयततयाउत्थानलब्धं सौमनस्यं सुमनस्कत्वं सेतुद्धचित्तत्वं पासांताः सत्यः अत एव सौ

दधति परिस्फुटमर्थतोऽभिधानम् २८ अभिमुखपतितैर्गुणप्रकर्षाद्वजितमुद्गतिमुज्ज्वलां दधानैः तरुकिस।
लयजाल मग्रहस्तैः प्रसभ। मनीयत भङ्गमङ्गनानाम् २९

ऽ मनस्यल। भञ्ज्यादिर्यस्मिन्कर्मणि तत्रद्दादि ततःप्रभृतीस
र्थः जगति लोके अर्थतः पूर्वोक्तावयववार्थोत्सरिस्फुतं प्रसिद्धावयवर्थमभिधानं सुमनस इति नामधेयं दधति एवं च अश्वकर्णादि
वत्रूढमिति भावः आख्याह्वे अभिधानं च नामधेयं च नाम चेत्यमरः स्त्रियः पुष्पाण्यवचैतु प्रवजाइति फलितार्थः नन्नामित्युत्प्रेक्षा
यां अत्रोयात्तसौमनस्य इति सौमनस्योपादानस्य परार्थस्य विशेषणागन्यासुमनसः यदान्वर्थताहेतुलोक्ता काव्यलिंगं तदुत्थापिता

मा.का.स. चेपंतरादित्योत्प्रेक्षेति संकरः २८ अभिमुखेति अभिमुखपतितैः भंजनार्थमभिमुखागतैः उज्ज्वलाम क्रुष्टामुद्धृतिमुपरिप्रसारमौद्धृत्यं स.स.
१० वरसनैरंगनां अग्राग्राणिवर्तनेहस्ताग्रेति समानाधिकरणसमासः अत एव हस्तहस्ताग्रयोर्गुणगुणिनोरभेदादिति वामनः तैरग्रहस्तैः कै
रैभिः गुणप्रकर्षोद्भूतोत्खातितं अवधीरितं तरुः किलयज्जालं प्रसनं बलात् भंगच्छेदं पराजयं चानीयत नीतं प्रधानकर्मण्याप्येनादीनां दुहिकै

मुदितमधुमुजो भुजेन शाखाश्चलितविशृंखलशंखकं चुकस्याः तरुः रतिज्ञापितपराङ्मुखायाः शिरसि मुदेऽवममोच पु
ष्पवर्षम् २९ अनवरतरसेन रागभाजा करजपरिक्षतिलब्धसंस्तवेन सपदि

मेथाकाभितिकिशलयस्य प्राधान्यादभिधा

नं अग्रहस्तेषु विशेषणामहिम्ना जिगीषुतस्य किशलयजालं जेतव्यतस्य प्रतीतेः समासोक्तिरलंकारः २९ मुदितेति मुदिताहृष्टामधु राम.
लिहो मधुपायासुताः शाखास्ताः भुजेन हस्तेन चलितानि विशृंखलानि अप्रतिहतखाणि शंखकाणि वलयानि यस्मिन् कर्मणि तद्यथा त १०
थाधुवस्याः कंदर्पस्याधुञ् धूञ् कंपन इतिधातोस्तोदादिकत्वाच्छतरि ङीप् किति चेति चेति गुणवृद्धिप्रतिषेधः उवङादेशः आनिज्ञापितासौंदर्ये
णातिक्रांता अयरंगनायया तस्याः कस्याश्चित् शिरसितरुर्सुदे वतरु इतिसरणातो षणवेति गुणहेतत्वेनापुष्पवर्षमुमोचा ३० अनवरतेति

अनवरतरसेनाविच्छिन्नइवेणास्यत्यानुबद्धशृंगारेणरागभाजारक्तेनानुरक्तेनचकरजपरिहृतिपुलकसंस्तवेनप्राप्तपरिचयेन संस्तवः
स्यात्परिचयइत्यमरः बद्धाविगतदयंनिर्दयंनिखंडितेनाछिन्नेननिराकृतेनचतरुणेनपल्लवेननवकिशलयेनयुवविटेनचायपल्लवःकि
शलयेविटइतिविश्वः सर्यद्यमन्येम्लानांखलुप्रसिद्धौ म्लायतेर्भावेलिङ् अत्राभिधायाःप्रकृतार्थेनियंत्रितत्वादप्रकृतार्थेप्रतीतेः
शब्दशक्तिमूलोध्वनिःनश्लेषः तेनचोभयोःपल्लवयोरौपम्यगम्यते ३१ अथासांपुष्पावचयेशृंगारचेष्टांवर्णयनकस्याश्चिच्चेष्टा

तरुणपल्लवेन बद्धा विगतदयं खलुखंडितेनमन्ये ३० प्रियमभिकुसुमोद्यतस्यबाहोर्नवनखमंडन।
चारु मूलमन्यामुहुरितरकराहितेन पीनस्तनतटरोधि तिरोदधेंशुकेन ३१ विततवलिविभाव्यपांडुलेखाकृत
परभागविनीलरोमराजिः कृशमपि॥

विशेषमेकेनाह प्रियमिति अन्यास्त्रीप्रियमभिप्रियस्यायतइत्यर्थः अभिरभागेइ
त्थंभूतलक्षणार्थेकर्मप्रवचनीयत्वात्तद्योगेद्वितीया कुसुमेषुउद्यतः कुसुमोद्यतः कुसुमग्रहणार्थेमुद्युक्तइत्यर्थः प्रकृतिविकाराभावा
दर्थेचतुर्थीसमासः तस्यबाहोर्नवपत्ररेखाकृतेनदेवमंडनंतेनचासमसुंदरंमूलंकक्षाभागमित्यर्थः मुहुरितरकरेणसव्यपाणिनाआहि

मा॰का॰स॰ तेननिहितेनीभुनोत्तरीयेणापीनं स्तनतटं रुणद्धीति पीनस्तनतटरोधितस्तावद्दशांशयस्तथानिरोद्धेति रोहितत्वकारणं अन्यमेवायत्नलाभः सं स॰स॰
११ चारिभावः आत्मप्रकाशनचेष्टारागादिश्वायत्नमतनितिलक्षणात् प्रौढा चेयं ३२ अथापरस्याश्चेष्टाविशेषं षड्भिः कुलकेनाह
विततेत्यादि काचिद्विततताभिर्गात्रात्मनाद्भिन्नाभिर्वलिवलिभिर्विभाव्या संलक्ष्याः पार्श्वांकुरेखारेखाकारा वलित्रयांतराल
भागाः ताभिः कृतपरभागाजनितवर्णोत्कर्षो भात एवविशेषेणनीलाविनीलारोमराजिर्यस्यास्तां तथोक्ता कृशमपिस्वभावत एवेतिभा

सा कृशता मुधानयंती विपुलतरोन्मुखलोचनाऽवलग्नं ३२ [illegible] प्रसकलकुचबंधुरोद्धुरोरः प्रसभविभिन्नतनू
त्तरीयबंधा अवनमदुदरोच्छ्वसद्दुकूलस्फुटतरलक्ष्यगभीरनाभिमूला ३३ व्यवहितमविजानती किलांतर्वसामुपिव
स्तम्भमाभिमुख्यभाजं अधिविटपि सलीलमग्रपुष्पग्रहणपरैरचिरं विललंबपरा काचित् ३४

ऽवेतिभावः अवलग्नं म एम॰
ध्यमध्यमं मध्यमं चावलग्नं च मध्योऽस्त्री त्यमरः पुनः कृशानां नयंती अग्रपुष्पग्रहणाय पाणिन्निविजृंभणादितिभावः तथा विपुलत ११
रेडन्मुखे ऊर्ध्वमुखे नलोचने यस्याः सा अग्रपुष्पग्रहणार्थमितिभावः ३३ प्रसकलेति असकलाभ्यामभिसमयाभ्यां कुचाभ्यां बंधु

रमुन्नतानतं वंधुरं तन्नतानतमित्यमरः उद्धुरं निर्भरं दृढमिति यावत् रुक्पूरमित्यादिना समासांतः तस्माद्दुरसभाभाद्दलात्कारादिह्भि
न्नः श्लिष्टस्तनजरीपवंधो यस्याः सा गात्रविजंभरणविस्रस्तकुचावरणेत्यर्थः किंच आवनमतोंनतलोपमाना दृष्टपुरस्त्राद्दुच्छसादिह्म्लि
ष्यत्ऋकलेयस्यतत् अत एव स्फुरत्तरंगवपाततयालसंगभीरमगाधं नाभेर्मूलमभ्यंतरालं यस्याः सा ३८ व्यवहितमिति काचित्स्

अथ किल कथिते सखीभिरत्र क्षणमपरेऽवससंभ्रमा भवंती शिथिलितकुसुमाकुलाग्रपाणिः प्रतिपदसंपमि
तांशुकावतांगी ३५ कृतभयपरितोषसन्निपातं सचकितसस्मितवक्त्रवारिजश्रीः मनसिजगुरुतत्क्षणोपदि
ष्टं किमपि रसेन रसांतरं भजंती ३६

यौक्तविशेषणविशिष्टा काचिदंगना अंतर्वणमुविवनाभ्यंतरप्रदेशो प्रतिरंतइत्यादिनाव
ननकारस्यणत्वं व्यवहितं तिरोहितं आभिमुख्यभाजमभिमुखावस्थितमित्यर्थः तत्वल्लभं प्रियमविज्ञानती किलाजानानाप्यजाना
नेव विटपिनि अधिविटपि वृक्षे विभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः सलोलं यथा तथा तथा अग्रे मानि पुष्पाणि तेषां ग्रहणस्य परेन मिषेण चिरंवि
लंव्य प्रियायस्यांगप्रकाशनार्थमिति भावः ३५ अतेति अथ विलंबनानंतरं अत्रास्मिन्नप्रिये सखिभिः कथिते सति किलायमत्रैवा

मा॰स॰ स्तइतिनिवेदितेसहसरोंससंभ्रमत्वरपरेवपूर्वविपरीतआधारणाद्न्येवभवंतीबुद्धिपूर्वकारित्वमज्ञातान्ज्ञानान्नाटकेनवंचयंतीत्यर्थः शिथि स॰सु॰
१२ लितः पुष्पग्रहणान्निर्वर्तितः कुसुमाकुलः कुसुमआपूरितोग्रपाणिर्यस्याः सातथोक्ता पदंप्रतिस्थानं संयमितेन नियमितेनांशु
केनसत्त्रस्तवस्त्रेण गोत्रंशुकसत्त्रस्तवस्त्रेसा रितविभ्रमः आरतमंगंयस्याः सातथोक्तासती ३६ कृतभयेति किंचकृतः भयपरितोष
योः भर्तृदर्शनोत्थसाध्वसहर्षयोः यत्लियानः संकरोपेनतत् मनसिजातोमनसिजः स्मरः ससंस्यानेउः हलेनात्ससंभ्रम्याः संतापामि

अवनतवदनेंदुरिच्छती वक्तुमवधि मधीरजयारास्मिता स्मे अहरत सुतरां मतो स्वचेतःस्फुरमभिलष्यति स्मित्य
स्त्वयैव ३७ किशलयसकलेवचाचनीयाः पुलकिनि केवल मंगकेनिधेयाः नतपदलिपयोपिदेशिपत्तार्थोः प्र
शिरधिरेयिनै रनंगलेरवः ३८

ऽ स्वनुक्रसएवगुरुराचार्यस्तेनतत्त्वरोतस्मिन्नेवत्तरोऽपदिष्ठं नदेकहेतुकमित्यर्थः रम॰
किमप्यनिर्वाच्यं स्वांतरं लक्षणायाभावांतरंतच्चेहाकिंतकिंचितारस्वंविवाहतं कृतभयेत्यादिविशेषणेनाक्रोधाश्चहृत्यादेः संकरः कि १२
लकिंचितमितिलक्षणार्थस्यप्रतीतेः रसनरागेणाहूत्तुनाभजंती अतएवचकितामयात्ससंभ्रमा चकितंभयसंभ्रमा चकितंभ

ससंभ्रमः सस्मिताहर्षाश्च मंदहासा च वक्त्रवारिजश्रीः यस्याः सा सतीत्यत्र चकितविस्मयोः पूर्वोक्तभयहर्षानुभावत्वेनोक्तिः ३७

अवनेति अवनतवदनेंदुर्लज्जयानम्रमुखीत्यर्थः अधीरतयात्यधृष्टतयाश्चवधिं किंचिदवधाने उपसर्गे चोः किरितिकि प्रत्ययः इच्छतीवीच्छतीवतथाव्याकुलासतीत्यर्थः आक्षीनद्योरस्तुमितिविकल्पानुमभावः अस्यैप्रियायअस्यितत्त्वात्मानंप्र काशयंतीस्थितेत्यर्थः तिष्ठतेलुंङ् प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्चेत्यात्मनेपदं स्थाघ्वोरिच्चेतिसिचः किद्वमिकारश्च धातोरंतादेशः कि

कृतकृतकरुषाद्...त्रिभिरेषवाक्यात्...क्यापिकयात्वम कुशलमास्यथ...ेकुशल नासीतितत्सीनयापस्मनिर...त्मना नयमेनमभि...मभिधि सखी मयास्त्वम कुशलेतिकयाविदात्मनैव अभिमत मभि साभिलाषमाधिः कृतभुज मूलमवधि मधिमाला ३८

...त्वालगुणाः इतिपपदतोरसप्रियस्याचेतःसुतःसुतरामहरत तथाहि नयैवस्त्रियोभूषप तिस्फुटंसिद्धमित्यर्थः अतोऽत्रस्यात्त्रपित्रयाभूषितत्वादतिमनोहरत्वंयुक्तमितिभावः कुलकालंकारोपमर्थान्तरन्यासः मध्याचे यनापिकालज्जामन्मथमध्यस्यामध्यमोदितयौवनेतिलक्षणासंभवात् ३८ किसलयेति किसलयशकलेषु वर्तमानाद्

मा. का स. विशेषः अवाचनीयाः प्रसिद्धलिपिवैलक्षण्याद्वाचयितुमनर्हाः किंतु केवलं पुलकिनि दयितेस्पष्टत्वात्तस्यानोदेव रोमांच स.स.
१३ वत्संगके वपुषि निधेया विरहतापशांत्यर्थं अर्पणीयाः कुतश्चानखपदानि नखांका एव लिपयोऽक्षराणि येषु तेन न तु प्रसि
द्धाक्षराः अतोऽवाचनीया इत्यर्थः नैतावतानुपकारित्वमित्याह तथापि दीपिदीपितार्थः सांकेतिकसन्निवेशवशादेवणोति

अभिमुखमभियाति मास्म किंचित्सममिरधाः पटले मधुव्रतानाम् मधुसुरभिमुखाब्जगन्धलुब्धे रधिक
मधिलदने न मानियाति ५० सरजसमकरंदनिर्भरासु प्रसवविभूतिषु वीरुधां विरक्तः ध्रुव ममरतपनामवाञ्छ
या सावधरसमु मधुपस्तवाजिहीते ५१

नाभिधेयाः लिखंतदिति लेखाः कर्मणि घञ्प्रत्ययः अनंगस्य लेखाः
तस्य युक्ता इत्यर्थः दयिताभिर्दयितेभ्यश्च पुमान्स्त्रिया इत्येकशेषः किशलयशकलेषु पत्रिणश्च धिरे प्रहिता इत्यर्थः दधते कर्मणि एम.
लिट् नेर्गदनदे त्यादिना नकारस्य णत्वं लोकप्रसिद्धलेखवैलक्षण्याद्व्यतिरेकालंकारः ५०।३९। कृतेति कृत कृतकरूपा १३
कृत कृत्रिमरेषया कयाचिन्नापि कयात्मकुशलाभाल्पाय अनेकुशलानाशोति सखीमयास्य निरस्यात्मनास्वयमेवाभिम

नमभिप्रियाभिमुखं साभिलाषभावि: कृतभुजमूलंप्रकाशितकक्षप्रदेशं च यथा तथा श्रीग्रैमाला अग्रेवधिवद्धा अयं च स्वातिशायवंज
कचेष्टारूप अश्रीयलोख्य: संचारीतिविशेष: नायिकाप्रौढैव। स्मरमंदीकृतव्रीडाप्रौढासंप्रलयैर्वनेतिलक्षणात् ८० अथ कां।
चिन्नायिकं प्रति सखीवचनं त्रिभि: विशेषकेणाह अविमुखमिति मधुमकरंदं व्रजयंतीति भुंजंत इति मधुव्रता: मधुपा: कर्म
णपरागप्रत्यय: तेषां पटले अभिमुखमुपयाति आगते सति त्वं किंचित्मास्माभिरुध्या: न किंचिदालप मौनं भजेत्यर्थ: स्मोत्तरे लङ्
नमाङ्योगइत्यट्प्रतिषेध: मैनस्मं मधुकरबाधनिवृत्तिरेव फलमित्याह मध्विति मधुनामधेन सुरभिर्मुखाब्जस्य योगं धत्तस्मिन् लु
ब्धैर्लोभान्स्त्रियांक्तिन् अनेन मधुव्रतपटलेन त्वप्यधि अधित्वन् विभक्त्यर्थेव्ययीभाव: त्वभावे कवचन इत्यत्रैकवचन इत्यर्थनि
र्देशात्वादिह विभक्त्यर्थेभावेप्येकार्थवृत्तेयुष्मास्मदोमपर्यंतस्य त्वादेश: अत एव विभक्त्यभावत्वादेशोत्र विंत्य इति वृत्तमवचने
चिंत्यं अधिकमत्यंतं सर्वत्रेत्यर्थ: मानियाति मानिया त्वतां भावेल्युङितिविरावरुद्धि: अत्रामिधाता संबंधेपि तस्संबंधो त्केरीति
ज्ञायोक्ति: ८१ सरजेसेति किंचामधुपिवतीति मधुयो मधुलिट् मधुप अग्रा आतोनुपसर्गेक: भुविरुहातिजायंतइतिचभूरुरा
वृक्षाणामौमान्तीवदेहिनां वसंबंधिनीषु सेह रज मा सरजसं अचतुरेत्यादिना साकल्यार्थेऽव्ययीभाव: समासंतानिपात:तेन सर

मा.स. जस्कइतिवहुव्रीह्यर्थलक्ष्यंमुख्योवामहाकविप्रयोगबाहुल्यात् अव्ययीभावदर्शनांतुप्रीपकभिप्रायमित्युक्तंप्राक् तथाचसरज स.स.
१४ संसरजसोयोमकरंदस्तेननिर्भरासुपूर्णासुतनुलतदघरवद्दमतेननाप्यरजस्केनेतिभावः अन्यत्ररजः स्त्रीपुष्पंस्याद्रजःपुष्पमा
र्तवमित्यमरः तस्माहचर्यात्मकरंदशब्देनमुकप्रतीतिः तेनभुक्तशोणितसन्निधानभायासुइत्यर्थः प्रसवाविभक्तिषुपुष्पसमृद्धि
षुजन्मयरंयरासुचविरक्तोनिस्पृहः सन् अमृतंपिबतीति अमृतनयइतिनाम्नोवांछयासौअमुंतवाधरमोष्ठंप्रत्याजिहीते आ

इतिवदतिसखीजनेनिमीलद्द्विगुणितसांद्रतरालिपक्ष्मलेखा अपतदलिभयेन भर्तुरंकमवति हिविक्लवता
गुणोङ्गनानाम् ८२

गच्छतिमुवंमत्यमित्युक्तेन्न अन्यत्रनुअमृतयोदेवइतिनामवांछयादेवभूयायेत्त्ययेत्यर्थः अ
पवानिःश्रेयसप्राप्त्ययेत्त्ययेत्यर्थः श्रेयोनिःश्रेयसामृतमित्यमरः ध्रुवंशाश्वतंअधरंधरासंबंधरहितंअमुंपरलोकं अय रम. १४
भिवचामुत्रचभुचांइहचामुत्रचात्वेतिइत्यादौलोकेवेदेवेदमदसोर्लोकद्वयेरूढिदर्शनात् आजिहीतेआतिष्ठतीत्यर्थः कु
हाङ्गताविनिधातोर्लटिरूपमितिहिभावः ईहल्यघोरितीकारःइहनापिकावदनसौरजहेतुकस्यमधुयागमनस्यामृतपमा

मवांस्याहेतुकत्वोत्सेहरणादुराहेतूत्सेत्ता साचधुवमिति व्यंजकप्रयोगाद्वाच्यासतीमकृतार्थप्रतीतिस्तमधुपादिशब्दानामभिध
याः प्रस्तुतार्थनियंत्रितता छुद्रशक्तिमूलोध्वनिरेवनश्लेषइति अमलाचमत्कारेण ८२ इनीति इतोस्यसख्येवजनस्तस्मिन्
सखीजनेवदतिसतिनिमीलंत्सोभयान्मुकुलीभवंत्यौ अतएवद्वौगणौ अत्रावद्धौ ययोस्तौ द्विगुणो द्वाराद्रत्नो गुणस्तावत्नि द्वा
दशदिन्द्रियामुरव्यनेनुषितिवैजटौतो तेकृतेद्विगुणिते अतएवसांद्रतरे अक्षिपक्ष्ममालेनेत्रलोमयन्नीयस्याः साकाचिदि

मुखकमलकं मुलमय्यय‍ःनायरभिनवोढवधूर्बला स्वपिति तदपिनकिलबालपल्लवाग्रग्रहपरयाविविदेविद
ग्धसख्या ८२

ऽप्रतिशेषः अक्षिग्रहणस्यपक्षद्वयद्वैगुण्यलक्षणोरस्तोरेवेति द्योतनार्थत्वान्नपौनरुक्त्यं अलिभयेनम
तुरंकनुसंगमयतत्प्राप्तामति अहोमहत्कष्टंयत्कोरक रधिमयमित्याशंकाह भवतीति अंगनानामनुपुंसामितिभावः
विक्लवताभीरुतागुणोभवतिहिनतुदोषइतिभावः अतएवजनसमक्षं भर्तुरंकारोहणमपिनदोषः प्रार्थस्यालंबलादीनांभया

मा॰का॰स॰ नुभावत्वात्कुलकालंकारोपमर्थांतरन्यासः ८३ मुखेति पूर्नाऽअभिनवोदुवधूर्नवोढांगनायिबलान्बलात्कारात्सुखंक स॰स॰
१५ मलमिवेत्युपमितसमासः तद्दलं मुखकमलकं अल्पार्थे कन्प्रत्ययः उन्नमय्योन्नम्य ल्यपि लघुपूर्वादित्ययादेशः अ
चुंबितचुंबितमितियत्ततच्चुंबनं विदग्धसख्या चतुरसख्या बालया अन्नवा आग्रहाणां ग्रहो ग्रहणं ग्रहवदनिश्चिगमश्चेत्यप्रत्ययः

अततिवितति भि स्तिरोहितायां प्रतियुवतौ वदनं प्रियः प्रियायाः परधयरुधरात्कलोपनत्सत्करवलयमस्वति
तेनततद्विवंबे ८४ विलसितमनुकुर्वती पुरस्तात् द्रुराणि रुहाधिनु होवधूर्लतायाः
नतस्रयानरासकृपासत्याकिं रम॰
चिदासंगकल्पयंत्येत्यर्थः नविवेदेपि किल न विदितमयि किल न प्रकाशितमिति किमुच्यते अन्येभिस्यायि त्वादर्थः किलेम १५
लिकोवस्तुतो विदितत्वेप्यविदितत्वेन स्थितं वैदग्ध्यात् अन्यथा तयोर्विश्रंभविघातादिति भावः मुग्धेयं नायिका उदययौवना
मुग्धा लज्जाविदितमसम्यगिति लक्षणार्थसंभवात् ८५ अततीति प्रतिकूला युववि प्रतियुवतिः सपत्नी तस्यां अततयोवक्ष्मीनु

डूततिर्लीते समरः तासां विवर्तयोजालानितामिस्त्रिरोहितायां मत्सां प्रियः प्रिया यावद्वदनमधरयदपि वादिनियत् चेटोभौवादिकात्तृड्
तद्दूदनयानेऽधरावलोयेनऽधरखंडनेनजन्तनित अथयेत्यर्थः नखसतोऽश्वलतोः करयोर्वलयानां कंकणानां स्वनितेनध्वनि
तेनविवर्त्तेविवर्तं तदेवतस्यास्तदनुमायकमभूदित्यर्थः अत्रैकाद्दशाश्रयपरालीषमीतिवेदयतीवेदयतीत्यनुसंधेयं ५५ विल
सितमिति वधूः काचित्स्त्रीपुरस्तादग्रे धरणिरुहमधिरोहतीति धरणिरुहाधिरूढ् वृक्षारूढा रुहेःक्विप् तस्यास्तदधिरुहाः लतायाः

रमणमृजुतया पुरः सखीनामगणितचापलदोषमालिलिंग ५५ सललितमवलंब्यपाणिनांसे सहचरमुच्छ्रि
तगुच्छवांछ्यया ॥

ऽविलसितं चेष्टितं नपुंसके भावे क्तः अनुकुर्वती एवमित्याश्लेषप्रकारं अभिनयंती ऋजुतया अकुटि
लबुद्धितया सखीनां पुरो अग्रे अकलितः अविचारितः अपायलमनुचितकरणमेव दोषो यस्मिन् कर्मणि तद्यथा रमणं प्रियमालिलिंग
एषा च हर्षोत्सुकावती च मौग्ध्या ५६ सललितमिति अन्या स्त्री उच्छ्रितगुच्छवांछया उन्नतस्तबकजिघृक्षया सलिलतं सविलासं
यथा तथा सहचरं प्रियं पाणिना अंसे चिलावलम्बेनेति शेषः अंसेवलंब्यावष्टभ्य सकलयोः समयग्रयोः कलभकुंभयोः विभ्रम इव विभ्र

मा॰का॰स॰ मः सौंदर्ययोस्ताभ्यां स्तनाभ्यां रसाद्रागादुरसि अवतस्तरे आच्छादयामास सहचरमिति शेषः अभिमुखावस्थानादिति भावः स्तृण स॰स॰
९६ तेः कर्त्तरि लिट् ऋतश्च संयोगादेर्गुण इति गुणः शर्पूर्वाः खय इति अभ्यासस्य सकारस्य लोपः इयं च प्रौढैव ५७ मृदि
ति अस्याः स्तोकं उच्चतराणाम् उन्नतकुसुमानाम् उच्चेतुम् अवचेतुम् इच्छया उच्चतरे श्चिचीषया चिनोतेः सन्तात् स्त्रियाम् अप्रत्यये टाप् वि
भाषा चेरिति कुत्वविकल्पः मृदुचरणतलाग्रे राड्डुःस्थितत्वात् दुःखेन स्थितत्वात् अयं दुःस्थितेत्यर्थः कुचकुंभयोर्भरस्य

ऽभ्यासकलकलभकुंभविभ्रमा तामुरसि रसादवतस्तरे स्तनाभ्याम् ५६ मृदुचरणतलाग्रदुःस्थितत्वादसहत
रा कुचकुम्भयोर्भरस्य ॥

ऽभारस्य गुंफितायां बः प्रायेति स्त्रः प्रत्ययः न सहते इत्यसहतमसहतरा सहेः पचाद्यच् जातान्त्र समासांत एस॰
रप्रत्ययः भरमसहमाने इत्यर्थः छेकोगाल्कर्मणि षष्ठी अथास्मिन्नवसरे निरवलं वनेप्यातप्याप्रियस्योपारत्यापतत् निरवलं ९६
वनताल्लिः पयाते इत्यर्थः एषा प्रौढैव स्वभावोक्तिरलंकारः ५८ उपरिजेति जाताम् अपरिजानितरोजातानि तरुजानि यानि
कुसुमानि तानि याचमानाम् अपचितस्देहीति प्रार्थयमानां प्राप्यतरुणपयोधरां प्रश्रान्तयोः चरकुचां मुग्धवधूः अकुटिलधियं स्त्रि

यं परिरंभलोलुपः आश्लेषलालसोऽन्यः कुशलतया वंचनापटुतया स्वयं मुखग्रहाणेति संयोग्यज्ञातमेवायगिनुधेत्यर्थः गम्यमानार्थ
त्वादस्कैतिनप्रयुक्तः येन रुन्नात् दोर्भ्यां मुदा सउद्गृहीतिस्म अयं वैकल्पचूलादनुकूलनायकः नायिकानुस्वाधीनपतिका भौढैवा ४९
इदमिदमिति अन्यास्त्री इदमिदं ग्रामिसक्तेत्यर्थः भूरुहां वृक्षाणां प्रसूनैः पुरः पुरः रतिलोनयन्ता प्रलोभयता केनचेतन्नायकेनर
होऽनुरहसं एकान्तं अधवत प्राइहस इत्यव्ययीभावसमासान्तः अनायिता नीता तथाहि मनोभूः कामो जनं रंतुं त्वरयति देशाका

उपरिसि निरवलंबनं प्रियस्य न्यपतत्। स्थो स्वतरो विचित्रचौर्यपाम्ना ४७ उपरि ज कुसुमानि याचमाना कुश
लतया परिरंभलोलुपोऽन्यः प्रथितपृथुपयोधरां गृहाण स्वयमिति मुग्धवधूं मुदास दोर्भ्याम् ४८ इदमि
दमिति भूरुहां प्रसूनैः मुहुः रतिलोभः ता पापुरःसरोऽन्या अनुरहसमनायि नायकेन त्वरयति रन्तुमहो जनं मनो

लानयेत्वयेति भावः अत एवाश्चर्यमहो इति पूर्ववन्नायकविवेकः अर्थान्तरन्यासः ५० विजनमिति अन्यास्त्री विजनमेकां
तमितिहेतोः अरमुं वल्लभं तरुणं बलाद्गृहीत्वा आकृष्य अत्यातिके विपक्षसपत्नीजनं वीक्ष्य लग्नुत्वभीतेः स्वच्छतया अभियतिनुम

मा.का.स. नोयस्याः सान्त्रभियतितुमना श्रेयसन्तुकामा तुंकामनसोरपीतिमकारलोपः वल्लभेनत्वमुवसजातिसारुतस्याविपहरनवेतराणि सस.
१७ तिभावः अतेगुर्वीत्वतीगौरवतीत्वभवत्स्वयंग्रहाद्याद्यवतिरोधानात्प्रत्यक्तमर्न्तवालम्बल्पप्रकाशनाच्चेतिभाव भागवतोसर्वं
श्रेयसेभवतीतिरहस्यं यथात्वंतिप्रगल्भेव ५१ विजनमिति अधिरजनिरजन्यांविभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः तस्याः समयस्याइत्यर्थः वु

विजनमिति वलारसुंगरहोता त्वरा मयत्नीस्मि वियत्त मल्लिकेऽत्या आतिपतितुमना लघुत्वमीतेरसुंबत्वमंत्वरां
भवदसुन्ववलि वेल्लभेऽतिगुर्वी ५० अधिरजनिजगाममधाम तस्याः प्रियतममये तितुपानमजावनरुः परमपिच
लितु ऽवा न मेहेकिमिदन शान्तिहरं ससाध्वसानाम् ५१ अधिरजनिरजन्यांविभक्त्यर्थेऽव्ययीभा
वः हिस्यत्वात्नामग्रहणसहनाच्चतच्छन्देना निर्देशः धा
मग्रहजगामेतिरूपाहेतुनाप्रियतमयाकर्त्र्यास्त्वजाकरणेनावभवद्धोपुपुवायदमपि अस्तांतसंयोगेद्वितीया चसितुनसेहे रम.
नशाशाका तथाहि ससाध्वसानांभयग्रस्तानांकिमिवकिंवा इवशब्दोवाक्यालंकारइवेतीयरयोपमोत्प्रेक्षावाक्यालंकारेष्विति १७
गणाव्याख्याने शान्तिंहरतीतिशान्तिहरांहृतेरनुद्यमानेतिस्यन्प्रत्ययः नभवतीतिशेषः आस्तिभवतिपरोप्रयुज्यमानोप्य

स्तीति वचनात् भवतीति लट् पूर्वाचार्याणां संज्ञा सर्वस्यापि भीरूणां शान्तिहरत्वात् बलात्कृतः अन्यं बंधोपि पुनः शान्तिहर इति युक्ते इति सामान्येन समान्येन समर्थन रूपोर्थान्तरन्यासः खंडितेयं नायिका ज्ञानेन्यासंगविकृते खंडितेर्ष्याकषायितेति लक्षणात् नायकस्तु रहितागः भयबंधसहनादिति नुल्यो नैककदा हित्तागाइति लक्षणार्थ प्रतीतेरिति ५२ अथ काचित् खंडिता निजकान

न खलु वयममुष्य दानयोग्याः पिबति च पाति च यासकौ रहस्त्वाम् व्रज विटपममुं ददस्व तस्मै भवतु यतः सदृशोश्चिराय योगः ५२ तत्र कितव किमाहितैर्वृथा नः क्षितिरुह पल्लवपुष्पकर्णपूरैः ननु जनविदितैर्भवद्व्यलीकैः श्चिरपरिपूरितमेव कर्णयुग्मम् ५३

ऽऽ मागस्कारिणं पल्लवदानेन प्रसादयंतं चतुर्भिः सभङ्ग्युपालभते ने त्यादि वयममुष्य दानयोग्या न खलु किंतु यास्त्रसावेवासकौ तत्प्रिया अथ्यय सर्वत्रात्मामकच प्राक्टेरित्सकच प्रत्ययः रहोरेहसि रहश्चोपांशुचालिगे इत्यमरः त्वायि बतिपानं करोतीति च पापाने भौवादिकः पाघ्रादिना पिबादेशः यातिरक्षतीति च अयतो वारयतीचेत्यर्थः यारक्षणे अदादित्वाच्छपोलुक् तस्मै अमुं विटपं दातन्यानोतिविटपं पल्लवाविटपः पल्लवे विपिनाइतिवि

मा॰का॰स॰ भ्व : ददस्वयच्छा ददद्दान इतिभौवादिकाद्धातोः प्रजगच्छयभवति उभयोरपिविहत्वादितिभावः सचमालंकारोयंसासमात्वं ऊर्जितयोगोव स॰स॰
१८ स्तनोरनुरूपयोरितिलक्षणात् ५३ नवेति हेकितवधूर्तेरथाप्यर्थमेवाहितैः तत्कार्यस्यान्यतएवसिद्धत्वादितिभावः नवसंवधिभिः
हितिरुहाणांपल्लवैःपुष्पाणिचतान्येवकर्णपूरयंतीतिकर्णपूराः कर्णावतंसाः कर्मण्यण्तैः नौस्माकंकिंनसाध्यंनकिंचिद
स्तीत्यर्थः गम्यमानसाधनक्रियायेत्याकर्णपूराणांकरणत्वात्तृतीया उक्तंचन्यासे नकेवलंश्रूयमाणैवक्रियानिमित्तंका

मुहुरुपहसितामिवालिनादैर्वितरसिनः कलिकां किमर्थमेनाम् वसतिमुपगतेनधाम्नितस्याः शठकलिरेषम
हांस्त्वयाद्यदत्तः ५४

रकमावस्यन्त्रपितुगम्यमानापिइति किंतु नत्वंगजनैर्विदितैर्जनेषुप्रसिद्धैरितिसमभीसमासः
क्तेन पूजायामितिषष्ठीसमासनिषेधात् नवक्तस्य वर्तमानषष्ठीनिर्वंध आधारत्वविवक्षायांतत्समासः क्तकद्योगषष्ठीप्र रम॰
तिप्रसवंज्ञानरइएरिदसाइति भवच्छलीकैर्भवतोपिप्रियवचनैर्युक्तैर्नौस्माकंकर्णयुग्मंचिरपरितंनित्यंपूर्णमेव अतः पूरिन १८
स्यपूरणायोग्यादलमेभिरित्यर्थः अतउत्तरवाक्यार्थस्यपरवाक्यार्थस्यपरवाक्यार्थहेतुत्वेनोपमानिर्वधाद्वाक्यार्थहेतुकंकाव्य

लिंगपलंकरः मुंज्वहयपकसिला पिवा लिनादेशितिरालिनः शलिकाकिमथमिनां वसति मुपगतेनधाम्नि तस्याः शठकलिरेव
महान् त्वया धरत्नः अशिभः दैमुरुपरुसितांप्रतारणार्थोपरिरुस्यमानामिवास्थितामेतांकालिकांकोरककलहंच कलहे
कोरकेकलिरितिवैजयंती स्त्रीप्रत्ययश्चापिवक्षितः नोः स्यात्किमर्थोर्यत्तरासिाहेशरमृठविप्रियकार्तनृवस्यास्तासियाया:
धाम्निभवनेवसन्निधितिमुपगतेभतयाअघं वसप्रामानोपहान्शलिः तहोदनः स्वदत्तेपूर्वमहत्तिफल्यैस्विवेकिसत्येने

इति गारतवतीरुषा जघान स्फुरितमनोरमपक्ष्मकेसरेण श्रवणनियमितेन कान्तमन्यासममसितांबुरुहेण च
क्षुषा च ५५ विनयति सुदृशो दृशः परागं प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन तदहितयुवते रभीक्ष्णो द्वयमपि
रोषरजोभिरापुपूरे ५६

इत्यर्थः अत्रापिद्दर्वेवाक्यार्थस्यउत्तरवाक्यार्थतादाक्यार्थहेतुकंकाव्यलिंगंसटत्वाच्छिकामि
तिन्त्रयोऽपिनयाकोरककलहयोमेदेऽभेदलक्षणातिशयोक्तानुप्रा णितपितिसंकरः ५५ इतीति इतीत्संगदितवती अन्यासक्ती
रुषाकांतंस्फुरितान्युमुज्वलतानिमनोरमाणियक्ष्माणीवकेसराणिअन्यत्रकेसराणियस्यतेनश्रवणनियमितेनश्रोत्रेघृते

मा.का.सं. नतेननिरुद्धेनासितांबुरुहेननीलोत्पलेनचक्षुषाचसमंपुरायत्तज्ज्यानंतामुपमामासाचचखंडिताध्यनायकस्यधृष्ट: स्वकांगोनिर्भयो स.स.

१८ धृष्टइतिलक्षणात् अत्रस्फुरितेस्यासितनुल्यधर्मस्योपमयोरसितांबुरुहचक्षुषोरुभयोरपिताडनसाधनतयोपात्तत्वेनप्रकृ

तत्वात्केवलप्रकृतास्पदातुल्ययोगितालक्षणेनालं ५६ विनयतीति प्रणयिनिप्रियेसुदृश: प्रियोरसितांबुरुहचक्षुषोरुभयोर

स्फुटमिदमभिचारमंत्र एव प्रतिपुवते रभिधान मङ्गनानाम् वरतनु रमुनो पहृय पस्या स्मरकुसुमन यशाहृताप्य
मूर्छत ५७ समदन मवतंसिते धिकर्णं प्रणयवता कुसुमे सुमध्यमाया: व्रजदपिलघुतांवभूवभार: सपदि:
दिराम्ययमंडने सपत्न्या: ५८

५८) यथा यथा हृशोर्लोचनात् एकस्मादेवेतिभाव: सुकुमे शुभवंकौसुमंयरागरज:कणांतस्यैकमे राम.

वेतिभाव: आननानिलेननिजमुखफूत्कारेणविनयस्तयनयतिसमानितरहितपुपवनेस्त्रसपत्न; अहमोर्ह्यमपिनलेकमिति १८

भाव:रोषाएवरजांसितैरभिहन्यमानपुपूरेपूरितं नत्वेकेनरज:कणेनकिंचित्सरहुमात्रमितिभाव: पियन्ते: पूर्यंते: हरणातेर्वाकर्म

णिलिट् उदोष्ठ्यपूर्वस्येत्युकारादेश: वोरुपधायदीर्घ: पुरीत्स्माय्यायनइत्यस्माद्धातोर्दैवादिकात्कर्मकात्कर्तरिलिट् प्रणामि

त्यर्थः अत्रान्यतो रजोविनयस्य अन्यत्र रजःपूरणकारणत्वमेव पूरणमिति विभावनालंकारः रूपकानुप्राणित इति संकरः ५७ स्फुटमि
ति इदं प्रतियुवतेः सपत्न्याः अभिधानं नामधेयं अंगनानां अभिचारः परमारणकर्म यथा श्येनेनाभिचरन् यजेतेति तस्य मंत्रोऽभि
चारमंत्रः स एव स्फुटमित्युत्प्रेक्षा यद्यस्याः दूरतनुः स्त्री यत्राभर्त्रा अमुना सपत्नीनामधेयेनोपहूय दुमकुसुमं दुमय्यहरणमंत्रि
एव क्षितितल द्योतनानायदेवताभिमंत्रणादिसंस्काराभावे द्योतयति तेन कुसुमेनाप्याहता अपूर्छेन यदुच्चारपूर्वं तं कुसुमताके

अवजितममुना तवाहमक्ष्णा रुचिरतयेत्यवनम्य लज्जयेव श्रवणकुवलयं विलासवत्याः भ्रमररुतैरुपक
र्णमाचष्टे ५९

सोऽभिचारमंत्र एव सत्यमप्याकेवलकुसुमेषितत्वसंगारित्यर्थः ५८ समदनमिति प्रणयवता प्रियेण सुम
ध्यमायाः अधिकर्णो कर्णो विषये अव्ययीभावः कुसुमे समदनं यथा तथा अवतंसितं अवतंसीकृते सति सपदि लघुता हीनता मगुरुत्वं वा
जरपि समान एकः पतिर्यस्याः सनित्यं सपत्न्यादिष्विति ङीप् नकारश्च एतस्मादेव निर्देशात् समानशब्दस्य सभावनियमः हिरण्यस्य
विकारे हिरण्मयं दांडिनायनादिना निपातः तन्मंडनं भारो बभूव यत्किंचिदपि प्रेम्णा कांतस्य हस्तदत्तं श्लाघ्यं मंडनं भव

मा.का.स. ति अयमन्महार्घमयिहीनंभारभूतमनुमंडनमित्यर्थः लघुचगुरुत्वगुणविरोधस्यहीनार्थत्वेनपरिहाराद्विरोधाभासभेदः ५९ अ स.स.
२० वजितमिति विलासवत्याःस्त्रियाःश्रवणकुवलयंकर्तृअहममुनाननाहृताःसुचिरतयासौस्थैर्यगर्ववजितमितिवमिवअतए
वचलज्जयाअवनमन्मन्मरस्तैः नन्निमेषरोत्यर्थः अधिकरणकरणेअचचक्ते इवेस्मत्सेहा ६० अवचितेति अलिनांकुला

अवचितकुसुमाविहायवल्लीर्युवतिषुकोमलमाल्यमालिनीषु पद मुपदधिरेकुलान्यलीनांनपरिचयो मलिना
त्मनां प्रधानम् ६० अथजिघ्रिरसिजपाशयानभारा इव नितरां नतिमद्भिरंसभागैः मुकुलितनयनै र्मुरस्तारविवरै
र्वनमहतामिव पक्ष्मणांभरे ६१

७) निअवचितानि युवतिभिरुपात्तानि कुसुमानि यासांताः रिक्ताइत्यर्थः वल्लीःपुष्पलतातिहाय रम.
यकोमलानिमाल्यानिमलंतेधारयंतीतितासुकोमलमाल्यमालिनीषुमलधारणइतिधातोर्णिनिप्रत्ययेन्तेभ्योङीप् युवतिषुपदमु २०
पदधिरेनिदधुः तथाहि मलिनात्मनांदुष्टचित्तानांपरिचयश्चिरकालसाहचर्यंनप्रधानंअप्रयोजकंकिंतुभक्तिरेवेतिभावः अतःप
रिचितलतात्यागोनाश्चर्यइत्यर्थः अत्रमलिनात्मनामितिकृष्णागस्यदुष्टचित्तत्वेनभेदाध्यवसायेनार्थांतरन्यासोत्थापिताश्लेषम

तिभास्यापितानिशापोऽन्नानुमारिणेयमितिसंकरः ६१ अथोत्तरसर्गे जलक्रीडां वर्णनायतद्योद्यूतत्वेन स्नात्वा वनविहारोऽध्वं श्रमा
निरेकं समभिः कुलकेन रक्षोपति अथ पेसारि शिरसिजाताः शिरसिजाः शिरोरुहः समभ्यांजनेडैः हलदंतादित्यादिना अलुक् ते
षां धाराः कलापः अथ पस्य तस्य पः पातः तस्य भारादिवाइतिहेतौ ल्यंहा नपाहशेरवलुइय इतिवामनोपनिषेधेपीवशार्दस्य पादादौ प्र
योगः कवेरौदंड्यात् नितरामतिशयेन अत्यपाशाम्मत्स्यपः नतिमस्मिरं सभारैरुपलक्षिताभिर्निनदैः भाविनासंबंध एवमन्यत्रापि

अधिक मरुणिमानमुद्वहद्भिर्विलसदशीतमरीचिरश्मिजालैः परिचितपरिचुंबनाभियोगा दुपगतकुंकुमरेणुभिः क
पोलैः ६२ अवसितललितक्रियेण बाह्वोर्ललिततरेण तनीयसा युगेन सरसकिसलयानुरंजितैर्वा करकमलैः पुन
रुक्तभाभिः ६३

योऽत्यंतं नितांसंलग्नमस्त्रीलक्षणं पुनर्घनमहतां सांद्रशरीराणां यस्मरणां भरेणैव वाइति पूर्ववद्देतत्वेन्नानुकु
लितनयनैः मुखारविंदैः अनोल्मेहयोः संसृष्टिः ६२ अधिकमिति पुनः परिचितानां प्रणयिनां परिचुंबनैरभियोगात्संडग्ना
दुपगतकुमरेणुभिः अतएव विकसंतीवैमल्यात्स्वाति अशीतमरीचेरुष्णांशोरश्मिजालानि येषु तैः असंबंध संबंधातिशयोक्तिः अ

मा·का·सं तएवाधिकमरुणिमानमुद्वहद्भिः कुंकुमायायेष्यातपलंघ्यसंबंधानारक्तलोहितैरित्यर्थः कपोलैः ६३ अवसितेति पुनः अवसिता: स·स
२१ श्रमेणपरिसमाप्ताललितक्रिया: सुकुमारवेष्टान्यायियस्यतेनललिततरेणमृदुतरेणतनोपसातनुतरेणबाहुद्वयुगेनपुनःस
रसैरार्द्रैः किसलयैरनुरंजितैर्वा अनुरंजनंप्रापितैरिवपुनरुक्तादिगुणारक्तभासोयेषांतैः पुनरुक्तरक्तभाभिः हलिसर्वेषा
मितियकारलोपः करकमलैः पाणिपंकजैः अवरंजनकरणेपेक्षया यंक्तोपुनरुक्तरक्तत्वंस्वाभाविकमेवतत्रकिसलयरंजन

स्मरस्तरस मुरस्थलेन यस्तुर्विनिमयसंक्रमिताङ्गरागरक्तैः इश्रमितिश्रायसेदसंपदेऽवस्तनयुगलैरितरं नि
षण्णैः ६४ अतनुकुभराननेतन भूयः प्रमजनितानानतिना शरीरकेण अनुचितगतिसादनिःसहत्वं कलभक
रोरुभिनूरुभिर्दधानैः ६५

हेतुकत्वमुत्प्रेक्षते इवार्थेवाशब्दः तदुत्प्रेक्षायांमयुक्तं ६४ स्मरेति पुनःस्मरेणसरसंसा एम· २१
नुरागंयथातथापसुरस्थलेनकर्शविनिमयेनव्यतिहारेणसंक्रमितोंगरागोनुलेपनंयस्यरागोरंजनंयेषुतैः अतिशयोअतिश
यितोयःखेदः तस्यसंपदामहिम्नेवइत्प्रेक्षाम्रशमितंरंनिषण्णैः परस्परंसंश्लिष्टैः स्तनयुगैः ६५

अतन्विति पुनः अतनुना महता कुचभरेणानम्रा नतेन अग्रभागे वेति भावः भूयः पुनश्च श्रमतिजनतान्ता न निर्यस्तेन शरीरकेण सु
कुमारशरीरेण किंच अनुचितान्यनभ्यस्ता अभ्यासेऽउचितं न्याय्यमिति यावत् यागतिः तया गत्या पादचारेणापः कार्श्यं तेनय
न्निः सहत्वमहत्वं तु तदध्वनैः गंतुमहत्त्वमैरित्यर्थः निःसहं न सहत इति निःसहाः यचायुजं ते नो यसर्गस्य समासे तत्पुरुषः कलभक
राः करिहस्ता इवोरवो महांतः तैरूरुभिः सक्थिभिः सक्थि क्लीबे पुमानूरुरित्यमरः ६६ अपगतेति पुनश्चिरायचिरंदिति

अपरतनवयावकै। ।चिरायक्षितिगमनेन पुनर्वितीर्णरागैः कथमपि चरणोत्पलैः स्खलद्भिर्भुजवि
निवेशबलात्परस्परस्य ६६ मुहुरिति वनविभ्रमाभिषङ्गादतमितरां नितरां नितंबिनीभिः मृदुतरत
नवोऽलसाः प्रकृत्यावि रमर्यिताः किमुत प्रयासभाजः ६७

ऽ)गमनेनअयहतो नवयावकोन वलात्क्षारागो येषां तैः
पुनस्तेनैव विकीर्णरागैः सौकुमार्या इत्यादि तरणैः परस्परस्य भुजविनिवेशवशात् स्थिरत्वात्सबलात् एकोस्थिरं निवेशयत रव
ष्टंभेनेतरचालनक्रमेणोत्यथः कथमपि महतापत्नेन कथमादितधाप्पनघलगौरवभांड्योरित्यमरः अलम्बिश्चरणोत्पलैः ६७

मा॰का॰स मुहुरिति नितंबिनीरिरंसन्मधर्मोपलक्षिताभिः स्त्रीभिर्मुहुरिसेवंवनविभ्रमाभिषंगात् वनभ्रमरासंगमात्तदानितरांभ्रतमिताः से॰स॰
२२ ताम्यतेरत्यंतमास्वेलुट् नोदानोपदेशस्यभातस्यानाच मेरितिरद्विप्रतिषेधः पुक्कमेलादित्याहष्टद्विलिताः पुदुस्त्रियः भक्त
त्या न्नोऽस्वभापेतमद्धलरवनवोऽतिमुद्धभार्गोऽयः अलराबालसाः प्रयासभाजोवहाररवेदभाजः किमुलताभ्रंतातिपक्कमेव
त्वथः अन्याप्रकृतनैसर्गकालस्यकथनेनागनुकस्यकौतुस्तत्यापत्तिहृवर्णनार्थोपन्निरलंकारः एकत्रवस्तुनोभावाद्यत्र

प्रथमंमलघुमौक्तिकाभमासीच्छ्रमजलमुज्ज्वलगंडमण्डलेषु कठिनकुचतटाग्रपातिपश्चादथशनशर्कर
तांजगामतासाम् ६८

ऽऽवसन्तादीयपेत् केमुनन्यायतः सास्यादर्थापत्तिरलंक्रियेतिलक्षणात् श्रमश्चात्रसंचारीवाच्यः एम॰
श्रमः खेदोध्वरत्यादेः खेदोऽस्मिन्मर्दनादयइतिलक्षणम् ६८ अथश्रमानुभावंस्वेदंवर्णयति प्रथममिति अथतासांस्त्रीणां २२
श्रमजलंप्रथममुज्ज्वलगंडमंडले अलघुमौक्तिकाभंस्थूलमुक्ताफलसदृशमासीत्पश्चात्कठिनतरकुचाग्रपातिसत् अश्वयत

नंतरं शतं शर्कराः शतशर्करं समाहारे द्विगुरेकवचनं वाडावंत इति नपुंसकत्वं तस्याभावस्तत्वनीशार्करतां शं नशकलत्वं जगा
म अत्रैकस्याश्रमजलस्य क्रमेणानेकाश्रयसंबंधनिबंधनात् पर्यायालंकारभेदः क्रमेणैकमनेकस्मिन्नाधारे वर्तते प्रदिए
कस्मिन्नाथवानेकं पर्यायालंकृतिर्मतेति लक्षणात् ६८ अमेपि कुचमंडलयाविः ततशाभमित्याह विपुलकमिति यौवने
द्धतानां कामिनीनां कुचयुगं विपुलकं पुलकरहितमपि घनपुलकोदयेन सांद्ररोमोद्गमेन कोमलं सारेति विरोधः विपुलं विस्त

विपुलकमपि यौवनोद्धतानां घनपुलकोदयकोमलं चकाशे परिमलितमपि प्रियैः प्रकामं कुचयुगमुज्ज्वल
मेवकामिनीनाम् ६९ अ

ततदेव विपुलकमित्य विरोधः प्रियैः प्रकामं परितो मलस्येति परिमलेतत्कृतं परिमलिनः म
लिनीकृतं तथाप्युज्ज्वलं विमलमेव चकाशे इति विरोधः परिमलवत्कृतं परिमलितमित्यविरोधः पलंतानत्करोतीति णिच् कर्मणि
णाविष्टकद्वावे षिन्मतोर्लुक् अविरोधे विरोधालंकारसंसृष्टिः ७० अथैकस्यां प्रियकराववप्रमानुभावमेकेनाह अविरतेति अवि

मा.का.स. रतोयः कुसुमानामवचायो हस्तेन लवनं हस्तादादाने चेरस्लेपइति त्तप्रत्ययः तेनयः तेनयः स्वेदस्तस्मादुपकंपं प्रियकंठविभक्तार्थेव्य स.स.
२३ यीभावः निहितेभुजालतेयथा तथा विपुलतरौ निरंतरमवलग्नौ संसक्तौ अयौ स्तनौ नौ नौ तो भ्यां पिहितं स्यादितं प्रियस्य वक्षो यथा तथा
एकयास्त्रियाललंबेलेखितं भावेलिङ् ७१ अथापरस्या अंगाभंगाख्यमनुभावांतरमाह अभिमतमिति ननु:काचित्त
न्वीचोतोगुणावचनादितिविकल्पादनीकारः अभिमतमभितः प्रियमभीत्यर्थः उन्नतिविन्नमौन्नत्येनमतीनं प्रसिद्धं विदेर्भावा

विरतकुसुमावचायं खेदान्निहितभुजालतमेकयोपकंठम् विपुलतरनिरन्तरावलग्नस्तनपिहितप्रियवक्षसाऽलंबे ७०
अभिमतमभितः कृताङ्गभङ्गा कुचयुगमुन्नतिविन्नमुन्नमय्य तनुरभिलषितं क्लमच्छलेन व्यवरणुतवेष्टितबाहु
वल्लरीका ७१ हिमलवसदृशाः श्रमोदबिंदूनपनयताकिलनूतनोढवध्वाः

थोद्विन्नो येनाप्रसत्यार्थे निष्ठानत्वाभावो ए.म.
नियातितः कुचयुगमुन्नमय्यनतौगभंगो गात्रविजृंभरणं यया सा तथा वेष्टिते मिथो वेष्टितौ बाहुवल्लर्यौ भुजलते यया सा न एनश्चे २३
निकषक्लमछलेन अभ्रमापनोदकचेष्टा आजनेनेत्यर्थः अभिलषितमालिंगितानाभिलाषं व्यवरणुत प्रकटीतवती रणोतेर्लुङ् पो

ष्टपमुमुमुकामुमुकाच ७२ अथकस्याश्चिन्मुग्धायाः प्रियचायलोनिशाएवेरोङ्गमंप्रकरोति हिमेति हिमलवसदृशोहिमकरणानि
भानञ्चमेरणोदृविंदूनस्तेदृविंदूनित्यर्थः मंथोरनेत्यादिनाउरकस्योदादेशः अयनततोकिलप्रमार्जयन्नेवननतत्रतात्पर्यमितिभावः त
रुणोनपूनात् तनोरवध्याः कुचौकलशाविवतौचकिशोरकाविवउत्कलनसाम्यादश्वशावाविव अश्वशावः किशोरकः कुचकलशाकिशोरकौ
उभयत्रापिउपमितसमासः कथंचित् क्लेशेनतत्प्रतिबोधमेवेत्यर्थः तरललयं ७३ अथसर्वासामेवस्वेदोद्रेकंवर्णयति गतेति युवत

कुचकलशाकिशोरकौकथंचित्तरलनयानकरणेनपस्पृशाते ७२ गतोद्रेकंजघनपुलिनेरुद्धमध्यप्रदेशः कामनरु
द्धमभुजलताः पूर्णनाभीहृदान्तः उच्चैः कुचतटभुवंप्लावयन् रोमकूपात्स्वेदापूरोयुवतिसरितांव्याप्यगंडस्थलानि
७३ प्रियकरपरिमार्जितः जलैर्नानापदार्थैरधिकतरैःस्वेदतोयोरयश्री
यस्यएवसरितस्तासांस्वेदएवापूरः प्रवाहः जघ
नमेवपुलिनंतत्रोद्रेकंगतारुद्धमारन्तोमध्यप्रदेशोवलयभागः प्रवाहदेशाश्रयेनसः दूरवएवदुमाभुजाएवलताः तेयताश्चवाकु
रुद्धमभुजलताः कामक्लाक्रमनपूर्णपूरितंनाभीनामेवहृदानामंतरभ्यंतरंस्थोमध्योवायेनसः पूर्णनाभीहृदांतः रेफांतमकारांतवापू

मा.का.स. सौतिमूरेरंगैनात्कर्मणिक्तः वादीनेत्यादिनानुगरीप्रतिषेध निपातः उच्चैरुन्नतौ कुचावेवतपोभुवंप्रदेशौ उच्चं स्परोमकूपानरोमरंध्राणिता स.स.
२५ न्येवकूपान् स्नावयन् पूरयन् गंडस्थलानि कपोलभागान् उन्नतः भ्रूभागाभ्यामायप्राप्तानामत्र अणुवतिघुसवित्वस्पतरवयवेषववय
नानां च रूपणासमस्तवस्तुविषयस्यावयवरूपकं श्लेषानुप्राणितं मंदाक्रांतावृत्तं मंदाक्रांताजधिषड्गैम्लौनिनौगरुवेतिघुसवि
त्वस्पतरवयवेषववयनानां च रूपणासमस्तवस्तुविषयस्यावयवरूपकं श्लेषानुप्राणितं मंदाक्रांतावृत्तं मंदाक्रांताजधिषड्गौ

अथ वपुरभिषेक्तुं तास्तदांभोभिरीषद्वनविहरणखेदम्लानमम्लानशोभाः ७५ इति श्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे

लनहणात् ७५ एवमध्वश्रमानुभावस्वेदोद्रेकं वर्णयित्वा तत्फलभूतां जलविहारेच्छामासां दर्शयति प्रियेति यदांगनानां प्रियकर २५
परिमार्गोत्प्रियकरस्पर्शात् मृजेर्वृद्धेः अत्ययः स्वेदतोयोदयश्रीः स्वेदोद्गमसंपत्पुनर्भूयोऽप्यधिकतरैवाभूत् तदास्त्रम्लानशोभास्त्र
हीणकांतयः वपुषिम्लाने पीतिभावः तास्त्रंगनावने विहरणखेदेनम्लानाम्लायतेः कर्त्तरि क्तः संयोगादेरातो धातोर्यण्वत इति।
निष्ठानत्वां वपुरंगमगलानंतरांगं प्रश्नकाम्यां घर्षेष्वित्यमरः अंभोभिरभिषेक्तुं ईषुः इत्यतिस्माइषेर्लिट् अत्र एवं वाक्यास्पोत्त

मा·का·स· एवाकार्यसमर्थहेतुनोपनिबंधाद्वाक्यार्थहेतुकंकाव्यलिंगमलंकारः मालिनीवृत्तमुक्तं ७५ इतिश्रीमहोपाध्यायकोलाचलमल्लि स·स·

२५ नाथसूरिविरचिते माघकाव्यव्याख्यानसर्वंकषाख्येसप्तमः सर्गः ॥७॥ ॥ ॐ॥ ॥ ॥

महाकाव्ये वनविहारोनामसप्तमः सर्गः ॥७॥ समाप्त॥ ॥सीताराम॥

एम
२५

॥इतिमाघकाव्यसप्तमसर्गसटीकसम्पूर्ण॥ ७॥ पृ. २५

॥अथमाघकाव्यसटीकअष्टमसर्गप्रारम्भः ॥ ८॥

मा·स·टी· श्रीगणेशाय नमः अथ वपुरभिषेकं तासां रंभोभिसरीखुरित्यकं तत्तद्वर्णयितुमारभते आयासादिति अलघुतरस्तनैः पृथुतरकुचैरिति अ·स·
१ मांघहेतन्नि: स्तनद्भिः भृशाश्रमभ्यासैर्वीज्यमानैः स्तनशब्द इति धातोर्लटः शत्रादेशः अविकचलोचनारविंदैः श्रमनिमीलिताक्षिपद्म
भिः आयासाद्वनविहारखेदात् श्रांतातां श्रांतानां योषितां समूहैः कर्तृभिः ऊर्मीनिदिनां नितांतसानिदुमिः प्रक्षेपणा इति धातोः कर्मणि
क्तः तथैव चलंति यत्र अनियस्मिन्कर्म्मणि तत्तथा उद्वेयणाशान्तां भुवि विचलाद्यात्तथा मारणाचरणमित्यर्थः अभ्यंभोभः प्रतिकथमपि प्रचेले

आयासादलघुतरस्तनैः स्तनद्भिः श्रांतानामविकचलोचनारविंदैः अभ्यंभः कथमपि योषितां समूहैः सैरूर्मीनिमितच
लत्पदं प्रचेले १ यांतीनां समसमसितभ्रूवांनमत्वाद्रंसानां महति नितांतमंतरेपि॥

प्रचलितं भावे लिट् स्वभावोक्तिरलंकारः स्व
भावोक्तिरसौ चारुयथावद्वस्तुवर्णनमिति लक्षणात् अस्मिन्सर्गे प्रहर्षणीवृत्तं म्नौज्रौगस्त्रिदशयतिः प्रहर्षणीयं १ यांतीनामिति स राम·
मंयन्निपुशः यांतीनामाच्छिन्नद्योर्नुमितिवैकल्पिको नुमागमः असितभ्रुवां स्त्रीणामंसानां नतत्वान्नम्रत्वाद्धेतोर्नितांतमहसंतरेऽव १
काशेऽसत्यपि विपुलतया हेतुनामिथः संसक्तैरन्योन्यश्लिष्टैर्नितंबैः वहद्भिरतमपि तद्दुर्लभं संबाध्यत इति संबाधं संकटं सकरनाज्जु संबाध

मित्यमरः यद्यत्तस्यापि विशेषणं लिंगत्वं संबाधनुवर्त्तते इति भाष्यकारादिप्रयोगादिष्यते एवमुक्ततासां नितंबविपुलोन्नतासौस्थ्यातिशय उ
क्तः असंबाधेति स्वंवधातिशयोक्तेरतिशयोक्तिरलंकारोयं २ नीरन्ध्रेति नीरन्ध्रः सान्द्रैर्द्रुमैः शिशिरां भुवं व्रजंतीगच्छंतीताः स्त्रीर
तुहिनरश्मिरुपांशुः तरुणामनिलेनाकुलीकृतानां चलितानां शाखानामंतरालैः नीरंध्रत्वेपि मुहुरनिलचालनजनितैरवकाशैः सु
इकौतुकादौत्सुक्यादिवसशंकं रहारत्लासभयमिमित्यर्थः करैः पस्पर्श स्पृष्टवान् चलनाकरणहेतुकस्य तपनकृतकरस्पर्शस्योत्सुका

संसक्तैर्विपुलतया मिथो नितंबैः संबाधं दरदयितद्रुमत्ववर्त्म २ नीरन्ध्रद्रुमशिशिरां भुवं व्रजंती: सांशं कं मुहुरिव कौ
तुकात् करैस्ताः पस्पर्शत्तरुणामनिलाकुलीकृतानां शाखानाम तुहिनरश्मिरंतरालैः ३ एकस्यास्तपनकरैः करालितायाः
विच्छायाः सपदि सितोत्पलवारणालं॥

७ हेतुलोमेत्तरणाद्गुणहेतुत्प्रेक्षा २ अथ कस्याश्चित उद्धृतं श्वेतातपत्रं छत्रं दर्शनोत्प्रेक्ष्यते एक
स्या इति वदनसरोजेन स्त्रीमुखपंकजेन निर्जितश्चंद्रमाः एतेन वदनसरोजस्य चंद्रविजयात्सरोजानां चरवैलक्षण्यं चंद्रस्यातिकष्टत्वं चोक्तं
अत एव सेवायै तत्सेवनार्थं आगत्य तपतकरैः करालितायाः तापितायाः पीडितायाः इत्यर्थः करालेभीषणे त्ववाहितविस्यः एतेन सेवावकाशो

मा.का.स. दर्शितः एकस्याः कस्याश्चिदंगनायाः स यदि आतपत्रसेव एवसितोऽस्तु वारणात् अभ्ययमेवं श्वेतातपत्रत्वं बिभ्राणाः सन्न प्रियं चकारेव इति अ.स.
२ क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा पराजितः कयाचित्सेवया जेतुः विरूपा ज्ञुयतीति भावः ४ स्वमिति रागाद्रेतोरुपरि प्रियामद्दे निरस्तं स्वकीयं उत्तरी
यं वितन्वता विस्तारयता कांतेन प्रियेण प्रतिपदं पदे पदे वारित आतपो यस्यास्तस्या अपरस्याः कस्याश्चिदंगनायाः सच्छत्रात् छत्रयुक्ता
दपरविलासिनीसमूहात्सकाशात् पंचमी विभक्तेरिति पंचमी अधिकतरा छाया अम्लानतयः कांतिश्च तदासीत् छत्रच्छायातोऽपि कांते

सेवायैव वदनसरोजनिर्जितश्रीरागस्त्वप्रियमिव चंद्रमाश्चकार ४ स्वं रागादुपरि वितन्वतोत्तरीयं कांतेन प्रतिपदवा
रितातपायाः सछत्रादपरविलासिनीसमूहात् छायाऽधिकतरा तदापरस्याः ५ संस्पर्शप्रभवसुखोपचीयमाने
सर्वांगे करतललग्नवस्त्रभागाः॥

स्वहस्तवस्त्रोत्तरीयच्छायेवातनस्य साधारणाज्यायसी सुखकांतिरपि तस्या एव भूयसीति चा एम.
भावः छायाल्वनातपे कांताविस्मरः एतेन सच्छत्रादत्रस्याधिका छायेति विरोधोऽपि निरस्त इति विरोधाभासोऽलंकारः ५ [illegible] २
ति संस्पर्शेति करतलेलग्नो वस्त्रभोपस्यास्तस्याः स्वहस्तेन तदुत्तरीयं गृहीतवान् गच्छत्या इत्यर्थः अत एव नीरजास्याः सर्वांगे संस्पर्शप्रभवे

नप्रियांगसंभवेनसुखेनोपचीयमानेनोषंगमितेसतिअतएवगाढतांदृढत्वंव्रजदपिविगलितनीविगलितनीवसुखपारवश्यादिश्लि
ष्टग्रंथिकौशेयंदुकूलंसस्रंसेस्रस्तं ६ गच्छन्तीरिति हंस्योहंसीगनाअलसंमंदगाछंतीस्तन्वीः स्त्रीरवेस्वियमोगतिसौस्व
वाद्दस्यपवसोगतानिसयंतीलागमनानिविदधिरेनकुचः लज्जयेतिभावः तथाहि अपरेणाजितंस्वगुरुणांवुध्वावा वुध्वापीत्य
र्थः कएवकोवान्नयपत्रयः सन्कामंआविष्क्राश्येत नकश्चिदपीत्यर्थः इमुपधस्यचाप्रत्ययस्येतिविसर्ज्जनीयषत्वं अत्र।

कौशेयंव्रजदपिगाढतामजस्रंसेविगलितनीरजाक्ष्याः ६ गच्छन्तीरलसमकेपविस्मयिन्यस्तन्वीनेविदधिरेगतानि
ह्यषः वुध्वावाजितमपरेणाकाममाविष्कुर्वीतस्वगुणमपत्रयः कएव ७ श्रीमद्भिर्जितपुलिनानिमाधवीनामारोहै
र्निविडवृहन्नितंवविंबैः॥

७ निरश्चांविवेकिलोपतिशयोत्नागतिकरणनिषेधस्तत्समर्थनार्थोपमर्थान्तरन्यासः ७ श्रीमद्भिरि
ति श्रीमद्भिःशोभावद्भिः निविडावृहंतंनितंवविंवाकारपश्चाद्भागायेषांतैर्माधवस्येमामाधव्यः तासांमाधवीनांहारिवंधनेआरुह्यंतस्मा
रोहैः कटिपुरोभागैर्ज्जघनैर्ज्जितपुलिनानिजितसैकतानिसिंधोरवरोधनानिसमुद्रमहिष्यः नद्यइत्यर्थ वैलस्यासराजंपक्तनमनः

मा.का.स. संकोचाद्धेतोः पाषाणेषु स्खलनेनाभिघातेन विलोलं यथा च्युर्यथुः नूनं नदीनां ताभाविभ्रायापाषाणस्खलिताभुग्नैः वैलक्ष्यहेतुकलो
३ त्वेत्तरणाकुरणाहेतत्वेशाः ८ मुक्ताभिरिति स्त्रीलोकस्त्रीजनः कर्त्ता सलिलरयेणास्तानुत्पन्नाः भुग्नपोमुक्तास्फोटास्ता एव वयेश्यः कोशाः उ अ.स.
टाइनिपाचत् मुक्तास्फोटायेशिकोशोद्वहीनेंदुमित्यमरः ताभिर्मुक्ताभिरुज्ज्वलाभिः मुक्ताभिर्मौक्तिकैः अमौक्तिकं मुक्तेत्यमरः कृतरु
चिकृतशोभं नदीनां सिकतामयं सैकतं पुलिनं तोयोच्छ्रितं तत्पुलिनं सैकतं सिकतामयमित्यमरः सिकता शर्करा स्याच्चेरागुत्वयः विग

पाषाणस्खलितविलोलमाशु नूनं वैलक्ष्यादिव धरुषुः स्रवरोधनानि सिन्धोः ८ मुक्ताभिः सलिलरयास्तशुक्तियेशीमुक्ता
भिः कृतरुचि सैकतं नदीनां स्त्रीलोकः परिकलयां चकार तुल्यं पल्यंकैर्विगलितहारचारुभिः स्वैः ९ आघ्राय भ्रमजम
निद्यगंधवंधुं निश्वासभ्रमनमसंक्रमं गनानां स्वारराया: सुमनस॥

गलितैर्विशीर्णेर्हारैश्चारुभिः स्वैः पल्यंकैः शयनैः शयनं मंच एम. ३
पनं मंचपर्यंकपल्यंकाः खट्वया समा इत्यमरः तुल्यं सदृशं परिकलयांचकार मेने उपमेयपूर्णः ९ आघ्रायेति भृंगैः कर्तृभिः श्र
मजमध्ववश्रमोमः अनिंद्यगंधस्य श्लाघ्यगंधस्य बंधुं सहचरं तद्वंतमित्यर्थः अंगनानां निश्वासभ्रमनेन निश्वासमारुतं भ्रसत्तमप्रातिषिद्धं

आघ्राय अरण्ये भवा आरण्याः सुमनसः पुष्पाणि यैस्तैः ॥ इष्टुः छायां कर्मणि णिच् ॥ अनुचितोपमकाण्डपरिचितपरित्यागः इत्यत्र
हि विशेषकामयन्तैः इति विशेषकामं शीजि काम्यभिध्यादयः स्तोगे इति णप्रत्ययः कः ऊचित्वं गणयति न कोपी त्यर्थः अर्थान्तरन्यासः ॥ १०
आयान्त्यामिति निजयुवतौ वनाशायां सामागतायां ससांसं शंकं सभयं अपरधिरवण्डिनी वहति भरेण वहे भरेणायवदधतं छादयं
तेमयूरं पुरः आलोक्याकामिनः प्रिप्रेमनान्नैव कौटिल्यमदनुविभ्रमस्तवस्य कुटिलाः पुरुषाः इति नित्यकुरित्यर्थः दधन्ते उडि गा

इयिरेनमंगैरोचित्वं गणयति कोविशेषकामः ॥ १० आयांस्यां निजयुवतौ वनाशाशंकं वहेणामयरशिखण्डिनीभरेण ।
आलोक्य च वदन्तं पुरोमयूरं कामिन्यः प्ररधुरनाङ्गैवं नरेषु ॥ ११ आलायैस्तुलितरवाणि माधवीनां माधुर्यात् मलयत
त्रिणां कुलानि

उतेस्मेत्यादिनासिचोलुक् आत इउज्जिसादेशः अतरोरूपसर्गवत्तरां निर्वेतव्येतिसच्छन्दस्यधातोः प्राक्प्रयो
गः ॥ ११ आलापैरिति माधवीनां हरिवधूनामालापैः कर्तृभिः माधुर्याद्धेतोः स्खलितरवाणि तिरस्कृतरुतानि अमलयतन्त्रिणां वसानां
कुलावलीषंतर्ध्यामं तध्यानं उपपद्यु अणात्विधिसमासेष्वपसर्गसंज्ञा वक्तव्येत्यत्र सं भः ज्ञाप्यस्य उपसर्गो त्यायैरातश्चोपसर्गे इत्यप्रमस

मा.का.स. युक्तं चैतदित्याह तथाहि परेणाजितः कश्चन शब्दो वाकालंकार पुरोजेतुरर्थे प्राड्भ्यामत्याद् भवेत् उपसर्गो प्राड्भ्यामस्ति यङ् परइति स.स.
४ षत्वं अर्थांतरन्यासः १२ मुग्धायाइति दयिततमेन निःशंकं निर्विचारं चुंबितायाः सद्वयस्यायाः स्मरललिते प्रचुंबनाद्यनंतरकृ
तेषु सीत्कारादिकामतेषु मुग्धया मूढायाः चक्रवाकाः समुचितं योग्यं सीत्काररूपं उत्तरकृत्यं तत्करणं स्वयंप्राणेशानभिविधू
तहस्ताः संत्यो विरधुः तदागतभावनया स्वयं हृष्टा इवी सीच्चक्रुरिति सीत्कारसंबंधे संबंधातिशयोक्त्यानआसामुद्दीपकसासीदित्यु

क्तं तद्रूपमुपयपुरुरस्सलावलीषु प्राड्भ्यात्कश्चजितः पुरः परेण १२ मुग्धायाः स्मरललितेषु चक्रवाकाः निःशंकदयि
ततमेन चुंबितायाः प्राणेशानभिविरधुर्विधूतहस्ताः सीत्कारं समुचितमुच्चरंतकृत्यः १३ उत्सिक्तस्फुरितसरोरुहा
र्घमुच्चैः सस्नेहविहगरवैरिवालपंती॥

टीका १३ उत्सिक्तेति अथानंतरं उत्सिक्तं स्फुरितं सरोरुहं विकचारविंदमेवार्घम एम.
र्घद्रव्यं यस्मिन्तथा सस्नेहं विहगरुतैरालपंती स्वागतादिवचनं व्याहरंतीव स्थिताइत्युत्प्रेक्षा फेनएव हासस्तेन सहितासफेन ४
हासा स्मितपूर्वाभिभाषिणी सख्यः सरसी पुष्करिणी श्रीसानारीणां जमिभिरेव हस्तैः पाद्यंपरोदकः षट्रुत्रिषचेमर्घादेपाद्यंमाद्य

मवारिरीत्समरः पाहार्थ्याचातियतप्रत्ययः अतन्नतेवइतिन्यकानुमारणतोत्प्रेक्षाद्वयसंकरः सापेक्षत्वात् १४ निस्त्रायाइति ह्रितिसुतवि
ह्रियोंतनरकाह्रियोह्ररेर्मोह्रिय्यः कराग्रैः पाणिपल्लवैः करणैरामेणारक्तवर्णेनइच्छयाचप्रियंशोभांरमांचनित्यायाः सदातनायाःनि
जवसतेःस्वावासाद्रविदतोरावद्दान्निरासिरोतिवानासांप्रियःसायःसायत्वंसयन्नोतं आह्मणाहित्वात्पद्ध्यक्तत्वनिसुःअकी
चक्रुरित्यर्थः अत्रश्रीशब्देनरमाशोभयोरभेदाध्यवसायेनश्रीनिरासस्यसायत्वस्यव्यक्तीकरणार्थत्वोत्प्रेक्षणाश्लेषप्रतिनो

नारीणामथसरसरसीसफेनहासाप्रीत्येवद्युतनुतपाद्यमम्भिहस्तैः १४ निस्त्रायानिजवसतेर्निरारिरेद्राग्गेरणांऽ
प्रियमरविंदतःकराग्रैः अक्लंनियतमनेननिष्करस्याःसायस्यंह्रितिसुतविह्रियोमहिम्नः १५ आस्कन्दन्
कपमपियोषितेनयावत्भामत्सः प्रियकरधार्यमाणहस्ताः॥

ऽस्यापितातिशयोक्त्यानुप्राणितेयंफलोत्प्रेक्षेतिसंकरः १५

आस्कन्दन्निति भीमत्यःप्रवेशानीरोरधास्य योषित प्रियकरैर्धार्यमाणहस्ताःप्रियकरावलंबाःसत्सःपावत्कम्पमयिनास्कंदन्त
माविशततावसंक्रांतप्रतिमतयासंक्रांतप्रतिबिंबयातरंवकञ्जसुकाद्उःकंठतयालरितममतंवक्रांतयावशयादिवेत्सर्थप्रतिबिंबसा

मा·का·स· कमरणांतं हीनोत्से हाणानक्रियासु रूपोस्येहा १६ ताइति ता: कामिन्य: कामिन: कामुकस्य मन इव तां जलं पूर्वं प्रथमं ससचाकितं सम स·अ·
५ यंयथागाधमुत्तानं आगमम्यगमनेन ज्ञात्वाप्तः प्रवरुधरूपमुखेन गोधमेन शितिपरामृष्टेत्यर्थः अन्यत्र हृतमुखेन ज्ञातेत्यर्थः
अथो नंतरं मद्दमिदं परं हत्वा परंस्य अन्यत्र तु स्वयं संभावस्नादिकं न तत्वेत्यर्थः अंतरभ्यंतरम्याविशांत्य: प्रविशंत्य: अन्यत्र रहस्
कर्मणि प्रवृत्ता इत्यर्थः सरागैः सांगरागैः सानुरागैश्च अंगैर्गात्रैरनुरंजयांबभूवु तत्र वर्णीकृतं चक्रुः अन्यत्र तनुरक्तं चक्रुरित्यर्थः

अस्मुकात्वारितमम्रस्तरंदुतावत्संक्रांतमतिमतथास्थाविवांत: १६ ता: पूर्वं सचकितमागम्यगाधं कृत्वायोन्
दुपरमंतराविशांत्य: कामिन्यो मन इव कामिनां सरागैरंगैस्तज्जलमनुरंजयांबभूवु: १७ विक्षोभंपयसिमुहुर्महेभकु
भश्रीभाजातकुचयुगलेन नीयमाने ॥

अश्लेषसंकीर्णयमुपमा १७ संक्षोभमिति महेभश्रीभाजा तत्र स्कन्धश्रीभाजेत्यर्थः अत एम·
एवसंभवहस्तसंबंधो नि महेभश्रीरर्जनालंकार: कुचयुगेन उत्कलितेनं तिभाव: पयसि मुहुः संक्षोभं नीयमाने सति प्राग्पमयोस ५
तिरथांगनाम्नोर्युगं चक्रवाकयोर्युगं चक्रवाकयुगलं विश्लेषं वियोगमगमत् वियोगसहमपीतिभाव: तथाहि उद्दृतोरत्नश्च तअत्र

न्नेनंयस्येतिवाउह्न्नः अमन्नोहृन्नहृन्नहृन्नः उन्मार्गेवन्नोनियावत् मकरइवक्रोधापरेषांस्मेतरेषांमुखकरः नक्रोपीत्यर्थः अयंचभ्ये
यमूलातिशयोक्तिःजीवितोर्थांतरन्यासः १८ आसीनेति शीतेनमहतइतिशीतालुः शीतभीरुःशीतोष्णाभ्यांतरमहतइत्यालुच्
न्नत्यः अतएवसरसिअवतरितुंप्रवेष्टुमनिच्छुरनभिलाषुकाअतएवतटभुविआसीनाउपविष्टा आसेःकर्त्तरिशानच इत्य
सइतीकारः रंभेकदलीस्तंभाविवोरुयस्याःसारंभोरुः स्त्रीरुरुतरपदाहौपम्यइत्यूप्रत्ययः सलिलगतेनस्वयंसलिलंप्रविसेतस

विभ्लेषंपुणमगमदृष्यांगनाम्भोरुहृत्नः इवमुखाबहःपरेषा १८ सहेभ्यो भागाजातन्यत्वा शोभ्यों नेन्यो याया
संभवदृष्ट्या संबंधोनिदर्शनालंकारः उपयुगेन उत्तलिंनं निमानःयपासिकुतंवीतो आसीनातटभुविससि
तेनभर्त्रारंभोरुरवतरितुंसरस्यनिच्छुं धुन्वानाकरयुगमीहितुंविलासाच्छीतालुःसलिलगतेनसिच्यतेस्म
१९ नक्षत्नोसममनुनासरोवगाहुंरोधस्तत्मातिजलमीरितासखीभिः॥
उस्मितेनभर्त्राविलासनीहितुंकरयुगंधुन्वानाक
पर्यंत धुनोतेःकर्त्तरिशानचप्रत्ययःसिच्यतेस्मासिक्ता १९ नेति अमुनासमंअनेनभर्त्रासहसरोवगाहुंअवगाहितुंस्वर

मा॰ का॰ स॰ नैसर्गिकपृथिव्यां रत्नतोयेनिर्विकल्पाचेद्रागमः नेच्छंतीलक्ष्यशास्त्रनिच्छंतीनभयस्यनशब्दसुपुपेतिसमासः नसमासोवा अथसखीभिः स॰ अ॰
६ तिजलजलं प्रतिरोधं सपत्रम्यास्तास्तिल इरितानुत्थानं वोत्तासभयेनवंचिते त्रणां संभ्रांतरीक्ष्य यावंतयावोढारं भर्त्तारमाश्लिष्टन् आ
लिंगितवतीश्लिषआलिंगिनइतिधातोर्लुटइतिसत्त्वेः क्तप्रत्ययः नचमर्यादोषापात्रीरसात् विपरिख्यातक्रांताभूमिः अमर्यादा
नदूषिता आपन्नत्वेनास्तिमर्यादेतिभावः अर्थांतरन्यासः २० निष्पन्नमिति सुतनुः शुभांगीस्त्री अंसः प्रमाणमस्येत्यंसमात्रे अंस

आश्लिष्यमरस्पचवंचितेतत्रणां नवोढावोढारं विपदिनदूषितातिभूमिः २० निष्ठंतं पयसि पुमांसमंसमात्रेनतदघ्रतद
वथतीकिलात्मनोपि अभ्येतुंपुवतिरभीरिवेयसौभ्रमदाश्लेषिदुतमपुत्रानिजानीति २१ आत्माभेसरसिनतमु
वाचमारेत्राणमस्मादपपयसस्तारं गहस्तैः॥
ॐ प्रमाणेप्रमाणोद्वंद्वयसच्दघ्नमात्रचप्रत्ययः अवयतीजानतीकिल त स॰ अ॰
थासंभावयंतीत्यर्थः वार्त्तासंभाव्ययोःकिलेत्यमरः अवयवोदिशाःशातरिदूणोदिशः उगितश्चेतिङाशःकिलशब्दस्यालीकार्थत्वे ६
मोत्तमाविरोधः अतएवमोग्ध्यादविवेकात्तभीतिभीकास्त्र अभ्येतुंपुमांसमभिगंतिगंतुंइयेरइच्छातस्म अमुनायंस्तातिमज्जनीति

द्रुतमाभ्लेषीः अभिलिषा २१ आमोभेरिति नतम्भ्रव्यासिषासरसिम्भानाभेनाभियर्येत आउमर्यादाभिविध्योरितिविकल्पादसमासः अवगाढे प्रविष्टे सति गाहे कर्मणि क्तः अयययसभ्यापल्पाद्यैसात् धात्वादिषापिपाचात्स्वजप्रत्ययः तरंगैरेव हस्तैस्तरंगहस्तै उच्छ्रायोस्यास्तोस्फुरापि तुल्यातिमतस्तनयुगमध्यरोहि आचिरूढमित्युक्तपाद्मसारणान्मायादितिभावः रोहतेः कर्मणि क्तः अथ व्यामपाहीत्यर्थः कुतः लब्धस्पर्शानां लब्धप्रवेशानां कुतः कुचसार्वविभक्तिकस्तसिः अवस्यामर्यादाभवतिनकुत्रापीत्यर्थः

उच्छ्रायिस्तनयुगमध्यरोहिलब्धस्पर्शानां भवति कुतोऽवामवस्था २२ कांतानांकुवलयमप्यपास्तमक्ष्णोः शो भाभिर्नमुखरुचाहमेवसंहृदलिदेकृतैरितीवगायन्नोलोर्मौ पयसिमहोत्पलंननर्त २३

आसेतनसर्वेष्वसंभवत्रलता रिताएवेतिभावः अत्र त्वायस्मादितिछयोरपिलौल्ययोरभदाध्यवसायमत्त्वातिशयोक्तिः तरंगहस्तैरितिरूपकेणचयथासिकामिथ्य तीतेः समासोक्तिः तदुपजीवित्वात्पयमर्यादातरत्वासङ्करः इति संसृष्टिः २२ कान्तानामिति लोलोर्मौ चलोर्मिणि भाषितः पुंस्कं पूर्ववत्पुंवद्भावः इति विकल्पात्पुंवद्भावः पयसिमहोत्पलमरविंदंकर्तृ अरविंदं महोत्पलमित्यमरः कांतानांमुखरुचा। अहमेकमेवनायास्तंकिंतु नासा

मा.का.स. मदनोः शोभाभिः कुतलस्य मध्यमास्तमिति संहर्षामंतोघा हेतेरस्लिरुतरूपं गानेकुर्वत इतिरूपं इत्थंभूतलक्षणइति तृतीया नन्न अ.स.
७ नंद्रः सं पंचभिः सहेतिव्यापात् तस्मातिस्म अन्नोर्मि चलनहेतुकेमहोत्सव चलनेसातिनारहर्षे हेतुकसमानत्वस्तोत्रेक्षण
नक्रियानिमित्तक्रियास्वरूपोत्प्रेक्षावाच्या २३ वसंतलीति चलाः शफर्यः यानुकमस्याः प्रोष्ठीतुशफरीद्वयोरित्यमरः तामि
विघट्टितोविहावुरूपस्याः सान्ननरयक्तस्यंतीविभ्यतीव अभ्यानयोत्याः स्याविकस्येनयुपतिस्वतोरङीप् वामोरुसंहतावुरूपस्याः

नस्यंतीचलइक्षविघट्टितोरुवामोरोस्तातिशयमापविभ्रमस्तुभ्यंतिमम्पमहाविनापिहेतोलीलाभिः किमुस
तिकारणेरमणयः २४ आरुरूपत्ननुवपुर्लतस्तारभि्किलसांभलदयस्तरोमहावस॥

५ सावामोरुःस्त्री संहितद्राक्षल ए.स.
लणावामादेभ्येत् ऊरुप्रत्ययः विभ्रमस्यविलासस्यातिशयमाय तथाहि रमण्योहेतोर्विनाकारणंविनापि रुपमिवनेसाहिमाविक ७
त्यासंचमी लीलाभिर्विलासैः प्रसभं प्रकामंतुस्यंतिविजृंभंते अहोनिःकारणक्षोभाश्चर्यमित्यर्थः कारणेसतिकिमुवक्त
व्यं अत्रापहृतातिः कारणक्षोभकथनाद्राकारणक्षोभस्यकैमुत्यन्यायलब्धवर्णनारुपायल्लिरलंकारः दंडापूपिकयार्थीतर

स्यापतनमर्थोपपत्तिरिति सूत्रं २५ आकृष्टेति अथानंतरमाकृष्टाः प्रतनवो वर्मध्ये वलतायैस्तैस्तरंगैः प्लवमानैः प्रसृता आयता
विलोलाश्चला बाहव एव पल्लवा गरुतियेषां तैः इति गिरिधर्मस्य पल्लववत्त्वस्तन द्रवयवे सुखूपचारः उरुभिर्महद्भिर्धीषाणां स्त्रोतसां उरोजै
रेव गंडशैलैरत्युतैः स्थूलैस्तस्य स एव महार्णवस्तस्यतरंभः अक्षोभितोनं क्षुभं तेरांयतान्स्त्र क्षोभितः कर्मणि लुङ् समस्तवस्तुवि
षयं सावयवं रूपकं २५ गाम्भीर्य्यमिति गांभीर्यमगाधत्वं अविकारचित्तत्वं च द्वयमपि गंभीरः सन्नपि रंतुं विहर्तुं संगं तु चांगनानां अ

अक्षोभि प्रसृतविलोलबाहुपल्लवैर्यो गाढमुरुभिरुरोजगंडशैलैः २५ गांभीर्यं दधदपि रंतुमंगनाभिः क्षोभं जघ
नविघट्टितेन नीतः अंभोधिर्विकसितवारिजाननोऽसौ मर्यादां सपदि विलंघयां बभूव २६ आदातुं स्थितमिवा
वगाढमाराद्गम्भीराणां ततिभिरभिसंप्रसार्यमाणः॥

जघनविघट्टनेन जघनसंघर्षेण क्षोभं चलनं चित्तविकारं च नीतः अ
त एव विकसितं वारिजमाननमिव वारिजमिव चाननं यस्य सः अंभांसि धीयंते अस्मिन्निति अंभोधिर्जलाशयः कश्चित्पुमांश्च तत्तु लोग
मते कर्मण्यधिकरणे चेति किं प्रत्ययः सपदि मर्यादां सीमानं सोऽचिंतीव विलंघयां बभूव लंघितवान् धीरोपि स्त्रीसन्निकर्षाद्धि क्षी

मा.का.स. यतइतिभावः अत्रगांभीर्यादिप्रकृताम्भोधिविशेषणमात्रस्याप्रकृतविशेषपुरुषविशेषप्रतीतेः समासोक्तिरलंकारः साचप्रतीयमा अ.स.
८. नभेदाध्यवसायमूलातिशयोक्त्यानुप्राणितेतिसंकरः २६ आदातुमिति सरसिविततः प्रसारितांचलंत्यश्चशिखा अग्रायएवाङ्गु
लयोयस्यसः अग्रतश्चेतिकप् लक्ष्मीवानशोभावानस्मादुपधायाश्चमतोर्वोयवादिभ्य इतिमतुपोमकारस्यवत्वं कस्माश्चिकेशाह
स्तकेशपाशः पाशः पक्षश्चकलापार्थाः केशइत्यमरः हस्तइतिकरश्चन्यते आरात्समीपे अवगाढं अंतर्दयितमाराद्गृहीतुमिवऊ

कस्मादितिनवसखिशिखांगुलीकोलक्ष्मीवान्सरसिरराजकेशहस्तः २७ उन्निद्रप्रियकमनोरमंरमण्याः संरंजेस
रसिवपुप्रकाशमयः पुष्पुक्तानांविमलतमातिरस्कृतायैन्त्याक्कामन्त्वपिहिभंवम्लंजलौघः २८ ॥

मोरांनतिभिरमिप्रसार्यमाणोभिभोग्यायार्पमाणःसतरराज अत्रादातुमिवप्रसार्यमाणइतिप्रसारणस्यादानत्वोत्प्रेक्षणादिक्रिया एम.
निमित्तक्रियाफलोत्प्रेक्षा सात्रुचलच्छिखांगुलीकइतिरूपकानुप्राणितयाहस्तइतिशेषमूलयावाच्यस्यकतायस्यप्रतीयमानात्क ८
राभेदेऽभेदरूपातिशयोक्त्यानिर्व्यूढेतिसंकरः २७ उन्निद्रेति उन्निद्रंयत्प्रियकमसनकुसुमंसर्जकासनबंधूकपुष्पप्रियकजा

वक्त्राइत्यमरः तद्दिवमनोरमं कनकगौरमित्यर्थः रमणायावपुः सरसिप्रकाशमेवजलममयिवैमल्यादत्र्यमेवसंरंजेतथाहि जलौघोज
लपूरोजलसंघोमूर्तंजनश्च जलशोरभेदात् आक्कामन्नात्ऋषावनपि अन्यथाधिष्ठितयमयिविमलतयावैमल्येनएकानांमुहुान्नांमि
रस्क्रियायैतिरोधानायपरिभावायच अलंसमर्थोनभवतिहि श्लेषमूलायाभेदे अभेदरूपातिशयोक्त्यानुप्राणितोर्थांतरन्यासः २८
किमिति सरस्यत्रशादेतमुरोधन्निंतातावन्सरोजकिंस्याहोस्विन्तयुवत्यामुखमवभासते इतिहत्संशयसंदिग्धशाङ्किः वोसत्यश्च अ

किंतावत्सरसिसरोजमेतदाराराद्धोश्वित्मुखमवभासतेयुवत्यावत्याः संशय्यहरणमितिनिश्चिकायकश्चिद्दिष्टोकेवेक्त्र
सहवासिनीपरोक्तैः २९ शंगारिणाडुतकनकोज्वलानिगंधाः कौसुंभंपृथुकुचकुंभसंगिवासः मासः

पृथक्त्विमितितिरस्कृतारेशःके
श्विद्विलासीवकसहवसनांवकसहवासिरणांपमानामित्यर्थः विलासश्चत्यनाद्योतनार्थमिष्ठंनिर्देशः परोक्षैरप्रत्यक्षैरननुभूतचरैरविद्य
मानैरितियावत् विवोकैर्विलासैरित्यर्थः यद्यपिविब्बोकोनाटकियेस्मृतं तथापिविशेषवाचिनांसामान्यलक्षणोसदोषः निश्चिकायः विशे
षदर्शनान्मुखमेवेतिनिश्चितवानित्यर्थः संदेहाभंकारोयं विशेषोविषयीयत्रसादृश्यान्नकविसंमतात् संदेहगोचरौस्यातांसंदेहा

मा.का.स. लेन्द्रतिश्वसेतिलत्तरागात् सोपंतेनिस्सपोनेर्निश्वपांतः २९ अथ जलक्रीडासंभारानाह शृंगारिणीति द्रुतेनतप्तेन निषिक्तेन कनकेनो स.अ.
६ ज्ज्वलानि लिप्तानीत्यर्थः शृंगाणि क्रीडांवुयंत्राणि शृंगं प्रभुत्वे शिखरे चिह्ने क्रीडांवुयंत्रके इति विश्वः गंधाश्चंदनकुमादिगंधद्रव्याणि
अतएवपुंसिबहुत्वंच गंधस्तु सौरभेन्द्रत्येगंधकेवर्गशयोः स एव द्रव्यवचनो बहुत्वे पुंसि वस्मृत इत्यभिधानात् पृथुविशालंकुच
कुंभसंगिकुचावरणा कुसुंभेन रक्तं कौसुंभं तेन रक्तं रागात् इत्यण्प्रत्ययः वासो वस्त्रं मर्द्वीकाया विकारो मार्द्वीकं द्राक्षामधु मर्द्वीका

मार्द्वीकं प्रियतमसन्निध्यनेमासन्नारीणामिति जलकेलिसाधनानि ३० उत्तुंगादनिलचलांशुकास्तरंताश्चेभिः
सहभयदर्शिनां प्रियाणां श्रोणीभिर्गुरुभिरतूर्णमुत्सनंत्यस्तोयेषुद्रुततरसंगनाप्रयेतुः ३१

गोस्तनी द्राक्षेत्यमरः किंच
प्रियतमसन्निधानं सर्वसाफल्यकारमितिभावः इत्येतानारीणां जलकेलिसाधनानि जलक्रीडोपायाः आसन् उद्दीपकसंपत्तिरुक्ता राम.
अत्रशृंगारीणां केलिसाधनरूपतुल्यधर्मयोगात्प्रकृतत्वाच्च केवलप्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता ३० उत्तुङ्गादिति अनिलेनवेगानिले ६
नचलांशुकाः चलद्वसना अंगनाः उत्तुंगात्तटांतात् भयदर्शिनां भयोत्प्रेक्षिणां अनर्थाशंकितामित्यर्थः प्रियाणां चेतोभिः सह तेषांतत्रै

वावधमनादिति भावः गुरुभिर्गुर्वीभिः वोतोगुणावचनादिति विकल्पाद्दनीकारः श्रोणीभिर्हेतुना अतएव मंदमुत्सनं सउत्सनितनाः सम्मतते ः येषुउत्तरं नियेनुः प्रयेनुः गुरुच स्यपतनहेतुचाइत्सतनविरोधिलाचरणीग्रयातो मंदोस्यतनं चेतिभावः अत्रप्रियचेतसामंगनाचाते याकार्यकारणयोः स्वस्त्रसहभाविनोः सहभावोक्तेः कार्यकारणयोर्वैपर्यविर्ध्वंसनरूपानिश्यो नुजीविनीसहोक्तिरलंकारः सहार्थेनायोयत्र भवेदितिपर्योक्तितः कल्पितौः यन्मपर्यंतास्मासहोक्तिरिहेष्यतइतिलक्षणात् चेतो चसेनुरिसोपम्यकल्पन

मुग्धचरंविरचितकैतवप्रयोगागच्छत्सः सपदिपराजयंतरुण्यः नाः कांतैः सहकरपुष्करेरितांबुव्यासक्तौमभिसर णग्लहामदीधवत् ३२

॥ पाकार्यगताश्रुतभावयतीतेश्चमत्कार इति रहस्यं तात्कालिकाश्रुतकल्पनादिस्पष्ट विशेषप्रकाशताभावोक्तिश्चेति संक्षेपः ३१ मुग्धत्वादिति मुग्धत्वान्मृदुलारविरचिताः कैतवप्रयोगामुख्ये कारिकपटाचरणानिर्याभिस्ताः अतएव सपराजयंगच्छत्सः तास्तरुणाः कांतैः सहाभिसरणांसयमभिगमनेग्लहो द्यूतपणो यस्यां तां यणोदेवग्लहइत्यमरः अतेषुग्लहे इतियहेरेवा त्वयसो लत्वनिपातः अप्रसस्यपस्तस्य हच्चादितभिस्येवसिद्धइतिकेचित इतिकेचित अन्येनुत्साहिंप्रक्ल

मा॰का॰स॰ संतमंगीकृत्य प्रत्ययस्यैव निपातो वज्रपवार इत्याह: कराग्रैः करकमलैरीरितैरंबुभिरभिषिक्तां अतिहारेरागैयेन तत्र परस्य राज्ञः तत्त्वमित्यर्थः कर्मभ अ॰स॰
१० तिहारेणा च प्रत्ययः णाचश्चियामणाप्रत्ययः टिड्ढाणति आदिना ङीप् तां आस्तु हीमहीयत नयाम्राक्रोड्इत्यर्थः दिवः कर्मचेतीवे
कल्पात् अत्रावर्हंत त्व प्रयोगस्य विशेषणागत्यापराजय हेतुवाऽर्थहेतुकं काव्यलिंगमलंकारः ३२ योग्यस्येति त्रितनयनरूप्यं चकः
लुभ्यादिशु चेतिनिषधात्सर्वपराक्रज्ञायोगमइति णत्वाभावः तस्यः लोचनानलार्चिर्घानिर्दग्धस्मरस्य कृस्ययाः एतनास्तमधिराज्य

योग्यस्य त्रिनयनलोचनानलार्चिर्निर्दग्धस्मरस्य तनाधिराज्यलक्ष्म्याः कांतायाः करकलशोत्थितैषितैः पयोभिः व
क्रोदोरकृतमहाभिषेकमेकः ३३ सिंचिंस्याकथमयि वा हुमुन्नमप्यमेयां समनसिजद्रवदुर्बलया:

ऽ(माधियनलदेवलक्ष्मी
स्तस्य योगस्याहैस्यन्नैलोकाविनियनस्मरतादृशास्यैव स्यप्यत्वादिति भावः कांतायाव क्रोदोः स्मरसत्वात्स्येति कराग्रजालैरेव कलशास्तेतो ए॰म॰
घटैरुत्थितैः पयोभिर्महाभिषेकं कथ्मित्कामी स्मकृतकृतवान् करोतेर्लुङि तङ् ननादिव्यस्तथा मोरितिसिचोलुक् अत्र जलक्रीडासे १०
केमहाभिषेकत्वोत्प्रेक्षा प्रतीयमाना रूपकानुप्राणितेतिसंकरः ३३ सिंचन्त्या इति मनसिजद्रुः स्वेनस्मरपीडया दुर्बलाया अशक्ताया:

अत एव क्रमप्राप्तमाह मुक्तामुक्तामयोरम्भेयां संप्रियतमं प्रियस्थिरेस्मादिनामाद्देशः संविवेसारत्नपपेसाः अंगनाभाः करण्यात् सौवर्णे हि
रणाय यवलयं कंकणां वलयोस्त्रियामित्यमरः लवणौ वलावण्यं कांतिविशेषः चतुर्वर्णादित्वात् स्वार्थे ष्यञ्प्रत्ययः लवणोरसरह्नो द्विभेदे
पुलवणाविशेषीति विश्वः यद्वा मुक्ताफलेषु छायायास्तरलत्वमिहा तरामतिभाति यदंगेषु तत्स्यावण्यमिहोच्यते तस्य श्रीः शोभेति
घत् तस्याः शेषणातिरिक्तं शरीरसंमिताशिरस्तिरिक्तमितियावत् शाषः संकर्षणेनंतेउपयुक्तांतरेरातुवदिति विश्वः तास्वागलदयतत्शो

सौवर्णवलयप्रवालगलत्करांभस्त्वावण्यप्रियइवशेषमंगनानाम् ॥ ३४ ॥ स्निग्धं तौ दृशमयरां निधाय पूर्णामूर्त्तेनपरा
परसैनवारिणेव कंदर्पप्रवणमनाः सखी सिक्ता व्याजेन प्रतियुवमंजुलिं चकार ॥ ३५ ॥ आनंदं दधति मुखे करोदकेन श्या
मापादयितुमनेन सिच्यमाने ॥

षमिति गुणनिमित्तजातिस्वरूपोत्प्रेक्षा ३४ स्निग्धमिति कन्दर्पप्रवणमनाः स्मरपरव
शचित्ता अत एव दृशं निधाय तस्मै दृष्टं कृत्वा सं तौ दृष्टिविशेषणास्तेहं प्रकाशयंतीत्यर्थः अपराः स्त्रीसंख्याः सिसिक्षासेकुमिच्छा तेसाल
क्षणेन व्याजेन वद्धांजलिरेव जिघृक्षतिनंतु सिंचतीति घोतनायाभासितेच्छासनः प्रयोगः प्रतियुवं युवानं प्रति अनभ्येत्यव्ययीभावसमासांतः

मा.का.स. मत्तेनमूर्च्छितमताप्रगाणपरमेतेनइत्युक्त्वेत्यापावाश्यस्यचलोपस्यादिवशादस्यमवहितावपः वासिरिता पूर्णां मञ्जलिं चकार प्रार्थयामासेत्यर्थः ३५ अ.स.
११ आनन्दमिति आनन्दं दधति प्रियसंभावनयाहर्षं दधनेश्यामायामध्यमयौवनायास्त्रियाश्यामयौवनध्यस्येतु ततः परोक्षर्षा
तमेष्योस्यादितिलक्षणं इतरस्याः सपत्न्याः वदनमसिक्तमपि प्रियेणानिर्वेष : अनल्पेन स्वेदाम्बुनास्नपितं सिक्तमजायतनाभवत् इर्ष्या
कृतकोपकार्यकृत्स्वेदादीनामितिभावः आसिक्तमपिसिक्तमितिविरोधः तस्य स्वेदाम्भः कारणोक्तेराभासकं ३६ उद्धीक्ष्येति प्रियकरकु

ईर्ष्यया त्वा वदनमसिक्तमप्यनल्पस्वेदाम्भःस्नपितमजायतेतरस्याः ३६ उद्धीक्ष्य प्रियकरकुड्मलाय विद्धैर्वक्षोजद्वयम-
भिषिक्तमन्यनार्याः अम्भोभिर्मुहुरसिचद्वधूरमर्षादात्मीयं पुनरनेन युग्ममुक्तैः ३७ कुर्वद्भिर्मुखरुचमुज्ज्वलामज-
स्रं यैस्तोयैरसिचत तत्र वल्लभां विलासैनैरेव प्रतियुवते॥

कुड्मलाभ्यां प्रियपाणिपुटाभ्यां आपविद्धैः क्षिप्तैः अम्बुभिरभिषिक्तं आत्म एम.
नार्याः सपत्न्यावक्षोजद्वयमुद्वीक्ष्य वधूर्नायिका अमर्षादीर्ष्याकृतकोपात् आत्मीयं च वक्षोजद्वयं पुनस्तेनैव युग्मेन मुक्तैरम्भोभिर्बाध्यैः ११
मुहुरसिचत् अभिषिक्तवती तत्समकरादिवेतिभावः अतोवस्तुनालंकारध्वनिः लिपिसिचिह्वश्चेतिसिचतेर्लुङिच्लेरङादेशः ३७ कुर्व

रिरिति मुखरुचिं मुखकांतिं उत्सन्नतां कुर्वद्भिर्यैस्तोयैः विलासीविसनशील चौकमलसेस्मादिनाच्छिरणुत्यसयः वल्लभामजस्त्रमसि
चतसिक्कवातन् स्वरितेत्तादात्मनेपदं आत्मनेपदे घस्मतरस्मामितिसिंचतेर्लुङिचोरडादेशः शशधरदीधितिछटाछेः शशिक
रनिकरस्वच्छैः तैरेवतोयैः दूरात्मतिपुवतेः सपत्न्याः कालुष्यंन्माविलचंचैवरार्यापन्यक्कारिछतौयैः कालुष्यंकृतमितिविरु
द्धकार्योसनिरूपाविषमप्रभेदः नच्चन्यत्रेत्यसंगतिकालुष्यम्माविलत्वंवैवर्ण्यतादधवसायादितिग्राह्योक्तिः नदुस्यापिनेतिसंकरः ३८

रकारिदूरात्कालुष्यंशशिधरदीधितिच्छटाच्छैः ३८ रागोमीकृतनयनेननामधेयव्यत्यासादभिमुखमीरितः प्रियेणका
मिन्यावपुषिपततिसर्पमंदेभिदानोमदस्यमसाहितोहृदवज्र ः ३९ प्रेम्णोरःप्रणयिनिसिंचतिप्रयायाः स्नातानव
जलबिक्षयोगहीता ॥
७) रागेति रागेणविपक्षांगनातिरागेणगंधीकृतनयनेनप्रियेणनामधेयव्यत्यासाद्विपक्षनामग्रहणं पूर्व
कमभिमुखमीरितंहिमोवपुषियतनिसर्गमंदस्वभावजडः तथापिहैसहृदयंभिदानोविदारयन्तुरकमेववज्रोशनिरुरवज्रः प्रोदनेसा
दिताविकल्पादुदादेशः मानिन्याविपक्षनामयोजनाजनितक्षोपवत्सानायिकयानासाहितसोढः नीहारायोगादतीहरणमपिनीहारंभव

मा·का·स· नीतिभावः उरस्त्वम्नश्इति केवलमिरयेवरूपकं ३९ प्रेमणोति प्रणयिनिप्रेमणाः प्रियायाः उरःसिंचतिसिक्तवतिक्वाचिन्न कुचस्थलाभिघाताद् अ·स·
१२ द्रुताइत्यतिनाः भवजलस्यविप्रुषोविंदवः प्रयतविंदुप्रयताः एभ्यांसोभिनुपश्चियाभिरुपमरः नमाः सिक्तायाः तायेगृहीता स्त्रादायासक्तां
समीपस्थामम्मयरांगनांसपत्नीभस्त्रामधमस्तुः नायकंतिस्मादहतेर्लुटि उरश्चजेस्मादिनाभिविग्रहः हत्यादिकार्यंतवसेकादेवापरस्यासा
पोरपानद्गायसेवाधानमुत्तेह्यनेयंजकाप्रयोगगस्या ४० संक्रांतमिति प्रियतमवक्षसः सकाशात्संक्रांतंगाढालिंगनात्कुचतटलग्नं

उद्धृतः क्वचिन्न कुचस्थलाभिघाताद्रासनलोभस्त्रामयरागनामधमस्तुः ४० संक्रांतंप्रियतमवक्षसोंगरागंसाधस्याःसरा
सिहरिष्यतेधुनोभः नुष्टेवंसयदिहतेयितत्रतेयेकस्मात्विस्फुटनरखलत्मराः सपत्नाः ४१ हूताया: प्रतिसरिवक्ता
मिनान्यनाम्नाहूमित्याः सरसिगलन्नमुखेंदुकांतेः॥

ऽ॥ गरागमस्यावराराकाः व्यंगरागमधुनैवसरसिच्छंभः कर्नसाधुनिः ए·स·
शेषंहरिस्यतेप्रमार्ग्यतिएवंतुष्टाशतिवुध्यासनुप्रसयदितत्रतस्मिन्नंगरागेहतेपिस्फुटतरनरवलत्तमाप्रक्तानरवचिन्हायाः कश्चिना १२
र्यकायाः संबंधिप्यासपत्न्यासंतेयेतमं भावेलिट्तदिरमातमात्मस्यछायामन्विष्यतोदारुणानरवदहनवेष्टनं यदंगरागमेर एमहमात्रि

किमुनरवहृतनसाहात्काराइत्यत्रसंतापद्यांसर्थेनविपद्धांगनांगरागह्यालनेननाद्दिरुद्दसंशपोसारदनाद्दिरुद्दकार्यासन्निरूपोविषमालंकारः॥४१
हूनायाइति प्रतिसरित्सरस्याः समीपेसमनृमित्यर्थः समीपार्थेव्ययीभावेनपुंसकेह्रस्वत्वे कामिनाप्रियेणाऽस्मस्याःसपत्न्याः नाम्नाऽ
न्यतोम्नासर्वनाम्नोरत्निमात्रेपुवहावः हनापाम्नाहूनायाः अतएवगलन्मुरसेंदुकांतेः ह्रीमसालज्जितायाश्च कस्माश्चिरितिशेषः स
रसिद्रुतंशीघ्रमंतर्हिरंतर्हितं अदंतरो रूपसर्गवद्वात्तिवचनादुपसर्गेघ्योकिरितिकिप्रत्ययः कर्तुमश्रुवर्षैः कर्तृभिः पयोभिसरोजला

न्यंतर्हितंप्लुतमिवकर्ठमश्रुवर्षैर्भूमानंगमयितुमीषिरेपयोसि ४२ सिंजायाहरणमपसव्यपूर्वन्यामसस्याःप्रणय
तावभावलोयाः कालिम्नासमधितमन्मरेववक्रांमायाहृणोगलदपत्राद्वमंजनांभः ४३ उद्दोढुंकनकविभूषणान्यशा
क्तः सधीवावलपितपद्मनालसूत्रः॥

ॐनिभूमानंगमयितुंव्राहुंप्रापयितुं गतिबुद्धीत्यादिनाऽणिकर्तुः कर्मत्वं माघमसारभिधं
नंच इषिरेइच्छुर्व्यातिकि इत्युल्लेखेपमञ्चपाततिमित्रांतथाउर्मरणाद्दुःखादपिदुःसहंसापत्न्यादुःखमितिवस्तुध्वनिः ४२ सिंजायाइति
प्रणयवताप्रियेणहृतांपूर्वमांसपत्नीमवसिचअपश्यत्सिंजायाअस्मस्याअवलायाः स्त्रियावक्रंकर्मममकः कोपएवकर्त्ताकालिम्नाकार्ष्ण्ये

मा.का.स. ण वैवरार्येनसहेतियावत् समधितसमहितेतियावत् वनेतिखेदोसपूर्वोद्यानेकर्न्नैरिलुजितद्रुष्ठोरिच्चेतिकार: सिचंकिलाद्रुणः ह्स्वादंगा अ.स.
१३ दितिसकारलोप: गलस्त्वदहणो: संवधि अजनांत: कज्जलोदके अयत्रार्द्र अवर्णानमयवार्द्रमाय कोपकालिमतिरोधनेनस्वकालिन्न
एवमकाशनादितिभाव: पूर्वेणवाक्यार्थेनोन्नरवाक्यार्थसमर्थनाद्वाक्यहेतुकंकाव्यलिंगं ४३ उद्दोद्दुमिति कनकविभूषणस्फोटुमशक्तः
सौकुमार्यादितिभाव: अतएवसहअंवनीतिसम्प्र३.तेनसहचरेणकर्त्रा कृतिवागादिनाचितप्रत्यय: सहस्यसधिरितिसहशब्दस्यसध्यादे

आरूढपतिवनिताकरात्तभार:साधीयोगुरुरभवद्भुजस्तरुण्या: ४४ आवद्धप्रचुरपरार्द्धकिंकिणीकोरामाणामनवरतो
द्गाहभाजां रावंव्यननुमेखलाकलापकस्मिन्वासजलगुरोगिरोयदुलं ४५

७७ज्ञः अनिदितामित्यादिनानकारलोप:
अचइस्सकारलोपेचाधितिदीर्घ: वलपिता निवलयी कृता निपतिता भस्माणिमृणालतंतवोयस्यस: मृणालकृतवंकणइत्यर्थ: रम.
अतएव आरूढ: पतित: प्रतिवनितायाः सपत्न्याः करात्तस्यभारोयत्र अतएवतरुण्याभुजोवाहुः साधीयोवहुतरमितिअपविशेष १३
णं अंतरिक्ष वाक्यो: मेदसादाधितिवारशब्दस्यसाधादेश: गुरुर्भारवानभ्याधिअभवत् अत्रकनकभूषणाभावेति तत्कार्यगुरुत्व

र्णैनाद्भिरासवपुरिति श्लेषप्रतिभोत्थापितश्चायोन्नमनुप्रासितेतिसंकरः ४५ आवहेति उरःकस्यगाहेणगाहनं उरंगाहः मंथोरनेसारिनाउदा
देशः तमनवरतं भजंतिस्म ताः तासां अनवरतोरगाहभाजां रामाणां स्त्रीणां संधी आबद्धाः मोनाः प्रचुरप्रभूषिस्यादराध्याः श्रेष्ठाश्च किंकिरणो
यस्मिन्सतथोक्तः नद्यतश्चेति कृप मेखलाकलापआरवेशत्वं नमतनुल तथाहि सहजाउत्तंतेनसजलोजलाढ्योगुणाः सत्रेपसमस्तः त
थालडयोरभेदाकुडगुणोजडधर्मोजाड्यंतेनसहेतिसजडगुणोजडश्चतस्मिन् कामिन्यामेखलाकलापेष्वमिवागिरांवाचोध्वनीनांचपटुत्वं

पर्य्यस्ते सरसिजतैंप्रुके पयोभिर्ल्लोलांते सुरतगुरावपत्रपिष्णोः सुश्रोण्या दलवसनेन वीचिहस्तैर्न्यस्तेन द्भुतमकृता॥
जिनोसखित्वं ४६ नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानां मास्यश्रीविजितविकाशिवारिजाना॥

ऽसामर्थ्येन कृशापीत्यर्थः श्ले
षमूलाभेदातिशयोक्त्यानुप्राणितोऽर्थांतरन्यासः ४५ पर्य्यस्त इति परितःस्तं अंतर्गतवस्य तिरोधायकमित्यर्थः तस्मिन्सरसि पयो
भिरंशुके स्त्रीपरिधाने हृते स्थानादपसारिते सति सुरतगुरौ रमणे चलोहे श्रोणायासक्ते तत्रैवसतीत्यर्थः लोलश्चलनं स्युपोरित्समरः बहु
व्रीडाहे सकष्पहस्ताः स्वांगान्यपट्टन्यपत्रपिष्णोरपत्रयमाणायाः लज्जाशीलायाः अपत्रपान्यतस्त्रपाः समरः अंलेहभिस्यादिनाइष्णुच प्रत्ययःसुश्रोण्याः

मा.का.स. भिधाया: प्रकृतो वितनिर्देशोयं अग्निनीनतं वीचिरेव हस्तस्तेन अलसेन रलंपर्णमेवतु सनातनेन तद्दाने नेमर्थ: सखीत्वमकृतसखीकृतं संचका अ.स.
१५ रेत्यर्थ: अत्राग्निन्यारिपुसखित्वारोपामेस्तमसस्तव्यन्निसंचयवरूपकं ४६ नारीभिरिति नारीभि: कर्न्दभि: गुरुजघनस्थले
रहतानां आस्यश्रोभिर्मुखश्रोभाभिर्विजितानिविकाशीयावारिजानि यानि येषां लोलत्वाच्चलत्वात्तस्नस्मुत्तालोलभ्रमलसनस्तुयो
रित्यमर: तासामंगरागमयहरतां चोरयतां तज्जलानां तोयानां जडीनां च सम्भ्राशयो हृदो हृदयं च सकलुषो प्रसन्न: स्तभित स्वसंज

लोलत्वादयहरतां तदंगरागं संजजे सकलुषआयो जलानां ४७ सौगंध्यं दधदयि काममंगनानां दूरत्वाहृतमह
मानतोयमानं नेदीयोजितमितिलज्जयेव तासामालोलेपयसिसरोरुहं ममज्ज ४८

॥ जे संजात: अपहर्भुस्ताडनस्वह रम.
रागादिभिराशय: कलुषो भवतीतिध्वनि: अभिधाया: प्रकृतार्थे नियंत्रणात्श्लेष: ४७ सौगन्ध्यमिति कामंयर्थास्तसौगंध्यं १५
सुरभिगंधित्वं सम्यगवधुतं च गंधकस्य मोदेत्वे संबंधिवर्गयोरितिविश्व: दधत्पूर्व हे हृद् दूरत्वात् पूर्व दूरस्थत्वात् अंगनानां मानतोय
मानं मुखसादृश्यं गतं दूरस्था: पर्वता रम्या इति वदितिभाव: संप्रति पुनस्तासां नेदीयो नेदिष्ठ मतिकं अंतिकतारयोर्नेदसाधावित्यतिक

शब्दस्यनेशादेशः जितंपरिभूतेअभूवमितिलज्जयेवमहोत्पलमरविंदंआलोलेचलेयस्मिन्मज्ज यथाद्रूरेसाम्येनद्दृश्यमानोवंधुःसलि
लाधावचमानितः क्वचित्तल्लज्जयानिलीयतेतद्वदिति यत्पश्चलनकृतेःभ्रमज्जनेत्त्वाहेतुकत्वमुत्प्रेक्षतइतिश्लेषमूलातिशयोक्ति
हेयोसंसृष्टिः ५८ संभ्रमेति सरभसंसत्वरं आभसौवगाहाएवक्रीडास्ताभिःसंभ्रमस्पैर्जलावगाहक्रीडारंभसिच्यतेर्विदलिता
विकसितयूथिकाहेमयुथिकायस्यर्यायाविचलिता अन्यायापिसंसर्गदात्वायोगात् गणिकायूथिकावस्यासायीतहेमयुथिकेस

प्रचभ्रष्टैःसरभससंभ्रमसोवगाहक्रीडाभिर्विगलितयूथिकायिशृंगैः आवसरभिहिरामयैर्बधलामोर्वोग्निधाति
शकलैरिवव्यराजि ५८ आस्माकीयुवतीदृशामसौननोतिच्छायोवस्त्रियमनयायिनोकिमेभिभिः॥

मरः तवकुंदमिस्पर्धयिः तद्वालिशृंगैर्हिरण्मयैः सौवर्णैः शंडिनाप्यनादिन्नानिधातः वभूतामाकलैर्भस्वर्णैः सरसिऊर्वायिद्य
तिशाकलैर्भजोलाशयत्वादन्नायिसन्निहितैर्वडवानलज्वालाखंडैरिस्फस्येतात्यराजिविराजितंमालेलवः ५९ आस्माकीति
अस्माकमियमास्माकीअस्मदीया अस्मत्कारिते सर्पः युष्मदस्मदोरन्यतरस्यांखञ्चेतिचकाराद्दणप्रत्ययः तस्मिन्नणिचयुष्मा

मा॰का॰स॰ कास्माकाविति प्रकृतेरस्माकादेशः रिहाणजित्सादिनाङीप् असाछायाकांतिः विमलेतियावत् सैवयुवतिः इशामनयापिनीस्यापिनी अ॰स॰
१५ श्रियंतनोतिएभिरंजनैः किं एतआध्मेनान्नकिंचिदस्तीत्यर्थः गम्यमानसाधनापेक्षयाकरणत्वात्तृतीयेष्यत्नंप्राक् एवंमत्वाउत्तम
कारेणांजनवैफल्यंनिश्चिसैवेत्यर्थः अतएवगम्योत्प्रेक्षेयं स्वगुणस्यस्वाधिकैर्मलस्यगुणस्यपिध्यमःतिरोध्यनेतिरोधानपिध्यनाच्छे
दनानिचेत्यमरः अत्रिपा—वस्यभागुरिरल्लापमवाप्योरुपयोरित्यकारलोपः तेनसाभ्यमयैः सर्वैःयाकुमहैःयानीयैः अंभोरुणस्तो

मत्त्यैवस्वगुणपिनसाभ्यसख्यैयानीयैरितिविरधिपविरेजंनानि ५० निर्द्वैतेसतिहारचंदनेजलौचैरणांडोर्गतपरभा
गयांगनाया: अम्दायत्तनकलशहयाडुयेविच्छेदसहृदयपयेवहारपष्य ५१

))समरः तत्रअन्नयानीयइतिपिवेरनीयरप्र एम॰
त्ययः अंजनानिजलानिइत्यनेनस्वगुणप्रकाशयोग्यनपाविवक्षितेनप्रकरणानिरोषत्नमयेणेत्यर्थः पिरधिपविरेविधौतानि ला १५
लितानीत्यर्थः धावुगतिमुद्धोरितिधातोःकर्मणिलिट् ५० निर्द्धौतइति हरिचंदनेजलौघैर्निर्धौतेस्नातेसति वेधाकर्मणिलोघौ
भुउनुनासिकेवेजिवकारस्योडादेशः एतेधत्तइत्यस्यितिरछुरोकोरः आपांडोपांडुवर्णाहरगनायाःस्तनकलशद्वयात्तगतपरभागया

सावर्ण्याद्भिहृतत्ववर्णोत्कर्षया अतएवसामान्यालंकारः सामान्यंगुणसाम्येनयत्रवस्त्वंतरैः कतिलतागात् हारपद्मकर्चासहदयपासवि
तयेवइस्मत्वेहा निजपरभागहानिपरिज्ञानवत्सर्व्वः अज्ञापसयदि दृग्गुडिसंजसौयस्मान्मेहत्तसपरिद्दुतारसमरः विच्छेदस्फुटनेउपेये
ग्रामः हीनजीनजीवनाद्जीवनमेवचरमितिमनीषयेतिभावः उपपूर्वोदिरणः कर्मणिलिङ्गविक्षोभहेतुकस्महारविच्छेदकस्महृदयहेतु
कत्वेनासावोक्तसामान्योस्यापिनेतिसंकरः ५१ अन्यूनमिति अन्यूनंसमग्रंअमृतस्यापियत्समाधुर्यादिकंधारयंती अनंग

अन्यूनंगुणममृतस्यधारयंतीसम्फुल्लस्फुरितसरोरुहावतंसा प्रेयोभिःसहसरसीनिषेव्यमाणारक्तत्वंअधि
तवधूदृशोर्सुरेव ५२

ॐ मध्यान्हकरसंशीतलंतनत्वापदं अच्छंलघुत्वपथ्यंचतोयंगुणावदृप्यते इतिउक्तोवकगुणांचधारयंतीतिसर
सिपक्षेविशेषणं अमृतेयज्ञशेषः स्वामीपयसलिलेघृतमितिविश्वः संस्फुल्लानिविकचानि उतफुल्लसंफुल्लयोरुपसंख्यानात्निस्था
नत्वं स्फुरितासुज्वलानितथाविसरोरुहाणिपकजासहजानिअन्यत्रसंस्कार्थेहिमानितान्यवतंसोभरणंयस्याःसातथाप्रेयोभिः स
हभिः सहनिषेव्यमाणा स्नातपानाभ्यामितिसरसीवृद्धारणीववधूदृशोरक्ततमारुण्यंअधितविधत्तेस्म तथासुराअधितेतिरक्तते:

मा.का.स. कर्तरि लुङिति ङः। इहोसहर्ष ईनायमुदं से क्त्वा छुगारणीति श्लोके सलिलक्रीडासंभारेषु माद्दीकमिति पाणिना नाम सरसीवत सुराया अपि प्रसङ्ग अ.स.
१६ नत्वविवक्षायामनुस्यायोगिभातरविवक्षयकं मधुकैतिपाठेत्प्रशोतविहैतकार्यन्त्रस्यधोयमानुद्यानाचतुल्ययोगितावकाशः इवशब्दो नग
म्योपमलक्षणभरणाद्दिति ५२ स्नातीनामिति स्नातीनां जलमवगाहमानानां रुचिरदृशां सुदृशां संबंधिनो रुद्वस्मिरमले श्चोरविंदुभि
श्रिन्नो मंघोरनेत्रादिनोरकराद्युत्सोरादेशः उरोजकुंभो उरस्तैः छिन्नस्तैर्हाराणां मुक्ताहाराणां मणिभिर्द्युरिकाभिरुपहस्यते उपग

स्नातीनां रुहहरमलोद्द विस्दचिन्नौरेजाते रुचिरदृशामुरोजकुंभौ हाराणां मणिभिरवाभ्निनो समं ताद्युत्सन्नैर्गुणावरु
यध्रकाम्ययेवा ५३ आरूढः पतित इति स्वसंभवोपि स्वच्छानांपरिहारणीयतामुपैति॥
ऽम्यतेपीऊतेवाउपघ्नस्तस्यका
स्या आत्मन इच्छागुणवरुपघ्नकाम्यया आत्मनो गुणवद्दाश्रये सर्पः काम्यश्चेतिकाम्यच्प्रत्ययांतधानुवारप्रत्ययादितिस्त्रियांकाम्यका एम.
रप्रत्ययादिति स्त्रियामकारप्रत्ययेनाप् समंताद्युपाश्रितो संश्रिताविवरे जातेस्य करणानां च स्नातानामिति विकल्पादेकराभ्यां लोपो गुणाव १६
छलेन स्वच्छलेन स्वभेदे स्नातांतरमाशिश्रायिष्यत इति प्रतीतेः श्लेषानुप्राणितेति आश्रायो नानुप्राणितेयमुत्प्रेक्षा ५३ आरूढमि

ति स्वयंभवो प्यात्मसंभवोपि आरूढो ह्यस्थानगतउत्तमाश्रयपतितस्तथाप्यष्टइतिहेतोः आरूढपतितत्वादित्यर्थः स्वच्छानां निर्मलानां
परिहरणीयतां सास्वमुत्तमुपैति प्रव्रज्यावसितो राज्ञो दास आमरणान्तिक इति स्मरणादिति भावः कुत यद्यस्मादायः वधूनां करणे
भ्यः स्रुतमसितोत्पलं स्वसंभवमयातिभावः विचीभिस्तरङ्गैरनुभवं प्रतिभिरासुभिन्नहिपुः विशेषणसामान्यसमर्थनरूपोर्थान्तर
न्यासः सामर्थ्यवाक्यगगतश्लेषमूलातिशयोक्तासंकीर्णः ५८ इत्यानामिति नोयेषपितोप विभक्त्यर्थेव्ययीभावः अंगनाना

करेभ्यः च्युतमसितोत्पलं वधूनां वीचिभिस्तटमनुपल्लिरासुरायः ५८ इत्यानामधरमयावकं पदानि प्रत
मास्तनुमविलेपनं न रत्नकाः आनितकः श्रियमथितोयमंगनानां शोभायैविपदिसदा श्रिताभवंति ५९
कस्मात्विन्नुस्तमनुधत्तपत्रलेखं आननेसलिलभराववलंविनीभिः ॥

७ मयावकं प्रक्षालितत्वाराणं अधरं इत्यानि
तथा अविलेपनो धौतानां गराणां तनुशरीरं प्रसयया नस्तांकाश्च श्रियमानिसुः पक्षमासुः नित्यश्चेहरतेति वचनात्ह्रिकर्मत्वं तथा
हिसंतः सज्जनासुरणश्चाश्रिताः सदाश्रिताः ये केचिदिति शेषः विपदि विभवायते शोभायैवैभवाय भवंति स्वयेः संपद्यमानेनुधी

मा॰को॰स॰ वक्त्रेणेति करतेरर्थे निर्देशाज्जनुर्थो ऽर्थान्तरन्यासः ५५ कस्याश्चिदिति धौतपत्रलेखं हालितपत्रावली कं कस्याश्चिन्मुखं मनुमुखे अ॰स॰
१७ न सह वृद्धा यथा तथा मुखरतिपावत् ततो पार्थइत्यनोः कर्मप्रवचन यत्वात् द्वितीया सलिलभरेणावलंबितोभिः लंबमानाभिः आ
र्द्रीभूताभिरित्यर्थः किंजल्कव्यतिकरेण केसरमिश्रेण पिंजराणां तराणि मध्यभागो यासां ताभिः अलकाग्राणि वच्छर्योमं ज
र्यइवेत्युपमितसमासः वल्लरीस्त्रियामित्यमरः ताभिरलकाग्रवल्लरीभिः चित्रश्रीमेञ्जरिकापत्त्रशोभाऽस्यानेनेसंपादिता ततो

किंजल्कव्यतिकरपिंजराभिश्चित्रश्रीमुभमलकाग्रवल्लरीभि ५६ वक्त्राम्भोधनमुपलेपनं वपधत्तामुक्तं
स्नानहरतवारिमूर्द्धजेभ्यः नेत्राणां मदरुचिरक्ततैव नस्योचतत्त्व्यः खलुमहतां परैरगम्यः ५७॥

तेः कर्मणि लिट् अत्रविचित्रस्यश्रीरिवश्रीरिति निदर्शनाभेदः ५६ अथश्लोकद्वयेनपुंसामवस्थाभेदवर्णयति वक्त्रोम्भइत्या एम॰
दि वारिसरोजलेकर्दमनांवक्त्रोम्भोघनं सांद्रंश्चनुलेपनमंगरागमहरन्जितानंडः अत्रवधूनामितिकाचित्ताः पाठोवधूर्णांजानुये १७
स्ववध्रूणामात्मानिर्देशाडुत्तरश्लोकेतेषामिति पुल्लिंगपरामर्शाधनयात्स्यः मूर्द्धजेभ्यः शिरोरुहेभ्यः उत्तंसानवशेखरान् अहरत नेत्राणां

दृक्रुचिर्मदरागः तथैव तस्यौ वारिविहारस्यापि रागजनकत्वादिति भावः अत एव रागद्वयस्याप्यभेदाध्यवसायेन तद्रूपस्यानिर्देशा
दतिशयोक्तिः तथा हि महतां चतुर्ष्वपि भवत्स्वास्तु समः प्रियोऽप्रियोऽप्रियेऽपि जने च च तुल्य इत्यविभ्व: शरीरावयवाद्वेति यत्प्रत्ययः
परैरलंघ्योऽदुर्द्धर्षः खलु चारुत्वमस्यापीत्येवमलानीतिशयोक्तिः तथा पूर्वोक्तया त्वसंकीर्णोयमर्थान्तरन्यासः ५७ यदिति येषां पदू
नावहिर्भवो वा स्वः बहिरेव पचजने भवन्ति वचनाद्यत्प्रत्ययः योऽरागोऽरागस्य रागो जलैस्तोयैर्जडैश्चानिरासि निरस्तः खलु अस

यो वा स्यः स खलु लैर्निरासि रागोऽपश्चिन्नेसनु तद्रूपस्य एव तेषाम् वीराणां व्रजति हि सर्वरावनान्तः पातित्वादभिभ
वनीयतां परस्य ५८ फेनानामुरसिरुहेषु हारलीलां चैलश्रीर्जघनतलेषु शैवलानाम् ॥

ऽतेंक्रमेरिलुरुः चित्ते यो रा
गः स तु सैवावस्थायस्य सः तद्रूपस्यैवानिरस्त इत्यर्थः अत्र रागयोरभेदाध्यवसायादतिशयोक्तिः तथा हि सर्वोपि धीराणां महता
मंतः पातित्वादंतर्गतत्वात् परस्याभिभवनीयतां न व्रजति अन्यथा व्रजत्येवेत्यर्थः पूर्ववदलंकारः ५८ फेनानामिति वधूनां स्वरूपेण
नामप्यीतिभावः पयसि विभूषणां पश्यंतस्समयामासीदित्यर्थः कुतः फेनानां डिडिराणामुरसिरोहंतीत्युरसिरुहाः स्तनाः सुपीतियोगवि

 भाषात्मकमस्य चः हल्त्वंतारिस्मनुक् नेषुहारलीलामुक्ताच लिभ्योः ज्ञातेतिशेषः शैवलानांजघनतलेषुचैलश्रीर्वसनशोभाज्ञातागंडे अ·स·
 षुकपोलेषुशैवलाइतिविभक्तिपरिणामाइनुषंगःस्फुटरचनाव्यक्तिविन्यासापत्रवल्लीपत्रलताज्ञातेतिशेषः अत्रकेनांनांहारली
लाशैवलानांचेलश्रीरितिनिर्दर्शनाभ्यांशैवलाः पत्रवल्लीरितिरूपकेणाभ्यवाकार्यमत्रतुर्यथानान्नैरंगोगीभावेन संकीर्णतामार्थ
हेतुकंकाव्यलिंगं ५९ अस्यपश्चिरिति वधूनासंगेभ्योम्भस्यपश्चिः गुरुभिःसौवर्णैलाङ्कुहतपुष्पैर्हेमभिःसुवर्णाभरणैलज्जयाम्भ

गण्डेषुस्फुटरचनाचपत्रवल्लीपर्यासंपयसिविभूषणंवधूनाम् ५९ अम्भस्यश्चिर्जलमभिर्हेमभिर्वधूनांत्र्यंगे
भ्योगुरुभिरमज्जियेवनिरस्तोलैरथनन्तनेवधौरितानामप्युच्चैर्भवतिलघीयसांहिधाम्नाम् ६० ॥

शामयुक्तयाक्रियेवेस्फलेहा जलमज्जिजलेमग्नं भावेलुट् अथानंतरमेव ननुविलंबेनेतिभावः निर्मोल्यैर्मुक्तोज्झितमाल्यै एम·
नेनन्तनेजलेश्मनर्न्ति अंगशोपितिर्लज्जैरितिभावः तथाहि अवधीरितानांतिरस्कृतानामपिगलघीयसांतुच्छानां उच्चैधामस्पतिं १८
लेजत्वमेवाधिकंभवतीति अर्थान्तरन्यासः महांतःपरस्मशीलज्ञाताःकविहीपंतेतुच्छास्तुनिर्लज्जकाविजंभततइति भावःअस्तु

गुरुणिमज्ञं तिलकं निश्नवं नद्ङ्इति परमार्थः ६० आमृष्टा इति तिलकरुचः पत्रशोभाः आमृष्टाः स्रजो माला निरस्ताः वसनं कौसुंभं अ॰स॰
वासो नीरक्तमरक्तं निरस्तरागमित्यर्थः कृतमिति शेषः अंगरागोपाकृतः सर्वत्र जलैरस्पर्शः इतीच्छ्रत्स्वयत्त्वआघ्रानात्स्त्वर्गतः
यारनुशयवाननुतापवान्निवृत्यस्तुत्प्रेक्षा कामः स्त्रीः स्त्रियः वामझासोरितीयउः देशाविकल्मात्पद्धेसवर्णदीर्घः सुतरां चारुः पूर्वतोपि
रमणीयप्रकार स्त्रीणां काम एव विभूषणं अन्यहेमवमेवेतिभावः ६१ शीतेति नीरैः सैयैरासेकासेवनात्इशीतार्तैः शीततया

आमृष्टास्तिलकरुचः स्रजो भिरस्तं वसनमपाकृतोंगरागः कामः सीरनुशयवान्निवृत्य यत्त्व आघ्राताइति सुतरां
प्रकारचारुः ६१ शीतार्तिं बलवदुपेयुषेव नीरैरासेकाच्छिशिरसमीरकंपितेन॥ रामाणामभिनवयौवनो
ष्मभाजोराश्लेषि स्तनतटयोर्नवांशुकेन ६२

बलवत्सुहृदुपेयुषेव प्राप्तवतेवइत्युत्प्रेक्षा अत एव शिशिरसमी
रकंपितेन शीतवातकंपितेन नवांशुकेन कर्त्रा अभिनवो यो यौवनोष्मा उष्णत्वं तद्भाजो रामाणां स्तनं स्तनतटयोराधारयोराश्लेषि आ
श्लिष्टं संसक्तं भावे लङ् सेकहेतुकस्यांशुककम्पस्य शीतार्तिहेतुकत्वमुत्प्रेक्षितमिति गुणाहेतूत्प्रेक्षा ६२

मा.का.स. इत्थमासां जलक्रीडामुक्त्वा जलादुत्तरणं वर्णयति श्च्योतद्भिरिति अथ जलक्रीडानंतरं अंगसंगात् गात्रसंपर्कात् आत्तमुपात्तं संसक्तमिति अ.स.
१९ यावत् समधिकमतिरिक्तं तनुमत् लावण्यमिव कांतिसारमिव इत्युत्प्रेक्षा अंबु श्च्योतद्भिः क्षरद्भिः मौवारित्वात्स्वपृथग्गुणाः तरलाश्च
पलास्तरंगा एव रंगाः नर्तनस्थानानि तेषु लीलानर्तनानि तासु निष्णातैः कुशलैः निनदीभ्यासात्तैः कौशलइतियत्वं वाससोंतैर्वस्त्रस्यांच
लैरुपलक्षितैः प्रियासमूहैः स्त्रीसंघैः सरसो हृदादुत्तेरे उत्तीर्णं निर्गतमित्यर्थः तरतेर्भावे लिट् ६३ दृष्टानामिति शौरिर्विष्णुर्दृष्टा

श्च्योतद्भिः समधिकमात्तमङ्गसङ्गाल्लावण्यं तनुमदिवांबु वाससोंतैः उत्तेरे तरलतरङ्गभङ्गलीलानिष्णातैरथ सरसः प्रियास
मूहैः ६३ दृष्टानामपि कृतविस्मयां पुरस्तादंभस्तः स्फुरदरविंदचारुहस्तां उद्वीक्ष्य श्रियमिव कांचिदुत्तरंतीमस्मा
र्षीज्जलनिधिमंथनस्य शौरिः ६४

ऽभ्यस्तानामपि कृतविस्मयां सौन्दर्यातिरेकेण जनिताद्भुतरसां स्फुरदरविंदाभ्यां एम.
चारुहस्तौ यस्यास्तां पद्महस्तामित्यर्थः पुरस्तात् पुरोभागे अम्भस्तः अम्भसो जलात् पंचम्यास्तसिल् उत्तरंतीं कांचित् स्त्रियं श्रियमिव मन्यमा १९
नः समुद्रात्समुद्भवां लक्ष्मीमिवोद्वीक्ष्य शौरिः कृष्णो जलनिधिमंथनस्य समुद्रमथनमित्यर्थः मथ्येर्भावादिकर्मणोरिति लानुमा

गमः अधिगर्थेत्यादिना कर्मणि षष्ठी अस्मार्षीत् स्मृतवान् अत्र समुद्रमथनस्यारिक्रयाग्निपमिवेस्मृपमयासादृश्यात् श्रीस्मृतेः स्मर
णालंकारप्रतीतेरलंकारध्वनिः ६४ अरुणामिति एतयोरुर्वोरन्तर्द्धानार्थं किलाच्छादनार्थं खलु अरुणां स्निग्धं पट्टकूलं परिहितमाच्छा
दितं उदकसेवनसक्तं संसक्तं तत् दुकूलं कर्मविमलत्वनरोनारीणाम् ऊरूपीवरौ ऊरूएव कर्तारौ समुत्पन्नं तास्फुरं स्वाभासानि जकांस्ता अंत
र्द्धधनुः छादितवंतौ नदेतम्नौ वरणाभौ वरणामिति भावः अत्र दुकूलालंकारेण वस्तुध्वनिः ६५ वासांसीति ताः पोषितोयानि वासां

अरुणां यत् परिहितमेतयोः किलान्तर्द्धानार्थं तदुदकसेकसिक्तमूरुनारीणां विमलमरोसंत्याभासात ईधेनुरुदु
कूलमेव ६५ वासांस्यवसत यानि योषितस्ताः शुभ्राभ्रद्युतिभिरहासिनैर्मुदेव अत्यास्तुस्तयन
गलज्जलानि यानि स्थूलाम्भःश्रुतिभिररोदितैः शुचेव ६६

॥ सित्यवसत निवसितवत्यः वस आच्छादन इति धातोः
कर्तरि लङ् शुभ्राणां द्युतिर्येषां तैर्वाससोभिः मुदा नारीनिवसनानंदेन अहासीव हसितमिव भावे लुङ् त्यजनेन गलज्जलानि अ
वत्तीयानि वासांसि अस्ताहुः त्यक्तवत्यः तैः शुचा स्थूलाम्बुश्रुतिर्यैस्तैः अरोदीव रोदनं कृतमिव भावे लुङ् अत्राभ्रगुणाजलग

मा.का.स. नेक्रियानिमित्तयोः ह्रासरोदनक्रिययोः स्वरूपोत्पत्त्योः संसृष्टिः ६६ आर्द्रत्वादिति आर्द्रत्वाज्जलेन प्रेम्णा लसरसत्वादितिशयं नीत्वा अ.स.
२० तिशयवती संसक्तिसंश्लेषपरिचयं चापेयिवद्भिः प्राप्तवद्भिः अत एव भृशं भूरि शोभवद्भिस्तैर्निरस्तैरपि अन्यत्र निःकायिशिभैरपि तपरक्तैरे
वनचरक्रवस्थैः न चानुरागिभिश्च वामलोचनानां सुहृदां मर्गेभ्यो विश्लेषं कथमपि येदे प्राप्ताः एकत्र नातिश्लेषादन्यत्रातिपरिचया च्चेति
भावः अन्यसक्ताः कामिनो धनतरा परागाभिर्वेश्याभिरवधूताः कथंचिन्मुंचंतीत्यर्थो नरमतीतिः इह विशेषस्यापि श्लिष्टता ६८

आर्द्रत्वादतिशयनीमुपेयवद्भिः संसक्तिं भृशमपि भूरि शोभवद्भिः स्त्रांगेभ्यः कथमपि वामलोचनानां विश्लेषः ख
लुनवरक्तकैः प्रपेदे ६७ मत्यं संविलुलितम् ईजाचिरायत्वानां ईवपुरुरस्वापयत् क्लैकानानाजाजादभि मतमंति
केभिवीत्यस्वेदांबुइवमनवत्तरंपुनस्त्वत् ६८

ज्ञात्रिमूलोध्वनिरेव ६७ मत्यंसमिति एकास्त्री मत्यं समं तयोः विभक्त्यर्थे एम.
अपीभावः विलुलितम् ईजादिकीर्णकेशासतीत्वानां ईवपुश्चिरपश्चिरत्नु दत्वापयन्निरखापयत् अशोषयदितियावत् पातेरापेना २०
ल्मट् अर्तिह्रीत्यादिनापुगागमः किलखलु तद्वपुः पुनरभिमतं प्रियमंतिके अभिवीत्य स्वेदांबुना ईवमार्द्रं शब्दः मुक्तादिवत् गुणेऽपि

गुणानिभेद्यलिंगः आयोड्वाः सर्वाणिसूअुखेनजुहोतीत्यादिप्रयोगाद्भवन्नरामतिशयेनाभवदित्यर्थः तिजश्चेतिरप्रत्ययः किमे तिजादित्यादितानिङ्नाराम्प्रत्ययः तद्दिलघ्यासर्वविभक्तिरित्यस्तुवंतं नाज्ञानात्वाक्यार्थः कर्मेतद्भवभवेनाज्ञासीदित्यर्थः अविर तस्नेहार्द्रतामजाततीत्तानार्द्रमेवेति मन्यमानाप्युनः पुर्वगुरुद्वापयत्येतास्येनितात्पर्यार्थः अत्रवपुष्पनूकर्तृकस्यवीक्षणस्यव पुष्पुष्पुपचाराद्भवनक्रियया समानकर्तृकत्वात्सर्वकालत्वानिर्वाहः एषाचहर्षेणुक्यादिसंचारिसंकीर्णस्वदेशरोमांचादिसालि

सीमंतंनिजमद्भवहुनीकराभ्यमालक्ष्यस्तननतबाहुमूलभागं भवात्यामुहुरनिलप्यतातिदध्येनैवाहोविरमतिकौतु
कंप्रियेभ्यः ॥९८॥ स्वेदांबुस्नपनविधौतमंगमोष्ठस्नातुलघ्नतिविलासिनीनां ॥

...कसंपन्नास्मिताद्यनुभाववतीलेत्यनुसंधेयं अन्नोद्धायनयाकारणेसत्यपिद्रवत्वनिवृत्तिरूपकार्यानुत्पत्तेः तद्विरुद्धद्रवत्वप्रतिपादनमुखेनाभिधानात् विशेषोक्तिरलंकारः तल्लक्षणमन्यत्रानुत्पत्तिविशेषोक्तिर्निगद्यतेइतिलक्षणात् ९८ सीमन्तमिति निजमात्मीयंसीमंतमूर्द्धजपद्धतिं सीमंतमस्त्रियांस्त्रीणांकेशमध्येनुपद्धतिरितिवैजयंती कराभ्यामनुबध्नतीयथंती विभजंतीत्यर्थः अतएवसमंतादालक्ष्यास्तननतदोलवहुमूलेचतेस्वभा

मा.का.स. गाप्रदेशाः यस्याः साऽप्यमास्त्री अतिलष्यताऽभिलषताऽप्यश्येत्यादिना वैकल्पिकः इयन्प्रत्ययः आमुहुर्निदध्येनिध्याता निरीक्षितेत्य अ.स.
२१ र्थः निर्वर्णनंतुनिध्यानंदर्शनालस्याइत्यमरः अहो आश्चर्यं कौतुकमभिलाषः प्रीणंतीतिप्रियाः विषयाः इगुपधज्ञाप्रीतिकरः कइतिक
प्रत्ययः तेभ्योनविरमतिइतिउपभोगेपिननिवर्त्ततइतिआश्चर्यं नजानुकामः कामानामुपभोगेनशाम्यतीतिभावः जुगुप्साविरामप्र
प्रमादार्थानामुपसंख्यानमितिपंचमी व्याङ्परिभ्योरमइतिपरस्मैपदं अर्थांतरन्यासः ६९ स्वच्छेति स्वच्छेनांभसास्त्यनेनाभि

वासश्चयतनुविलक्रमस्तितोयानाकल्पोयदिकुसुमेषुणानभूत्वः ७० इतिधौतपुरंध्रिमत्सरान्सरसिमज्जनेभप्रि
यमाप्तवतोतिशायिनोममलांगभासः॥
७१ येकेणविधौतंविमलितमंगंवपुःतोवलयन्यातंस्वलगगेणविशदयज्जलंदृष्ट्वाधरःप्र
ननुसत्स्नंविविक्तंविमलंवासश्च अथवाविविक्तमेकांतस्थानंच इत्येवंरूपंइयानेतावानेवविलासिनीनामाकल्पोनेपथ्यमस्तुकिमन्यै ए.स.
रित्यर्थः कुसुमेषुणाकामेनभूत्योयदिनचेत् अन्यथाउक्तितानामिवकनकमयणस्नानर्नाकूलादिपदार्थायितंविशेषेणगत्यान्य २१
गौष्टारीनांआकल्पमात्रप्रतिपादनार्थंहेतुककाव्यलिंगमलंकारः ७० अथोन्नरसर्गेसर्याप्तमयादिवर्णनंप्रस्तौति इतीति इतिइ

मा.का.स. स्यं सरसि मज्जनेन धौतपुरंध्रिमण्डनान् क्षालितमानिमानान् अभिरूपामतिशोभते अभीरूपामतिशायिनी आभीरूपाणि: श्रियमा अ.स.
२२ न्वंस्तवत: अमलांगभासो विमलांगकांतीन् यादवानवलोकनदेव शिशिरेतररोचिषामुष्णांशुनाप्यपरवारिराशे: पश्चिमाब्धे
र्यांततिषु पूरे परंपरासु मंक्षु प्रवेष्टुमीषे इत्थंभावे लिट् स्वचेष्टासाम्यात्कारो विषयिणां तलट्टक्विषयाभिलाषमभलधत्त
इतिभाव: अत्र भानो: काले प्राप्तमज्जनस्य यादवमज्जनावलोकनहेतुत्वमुत्प्रेक्षितो वतनमुन्नेयं ७१ इतिश्री महोपाध्या

अवलोकनदैत्य यादवान् अपरवारिराशे: शिशिरेतररोचिषाप्ययां ततिषु मंक्षु मीये ७१ इतिश्रीमाघकृतौ॥
शिशुपालबधे महाकाव्ये जलविहारवर्णनं नामाष्ट
म: सर्ग: ८ समाप्त

रम.
यकोलाचलमल्लिनाथसूरविरचिते माघकाव्यव्याख्याने सर्वंकषाख्येऽष्टम: सर्ग: ८ समाप्त ॥ श्री ॥ शिवजी ॥ श्री ॥ २२

॥इतिमाघकाव्यसटीकअष्टमसर्गसमाप्त॥ ८॥ प॰ २२

॥अथमाघकाव्यसटीकनवमोसर्गप्रारम्भः॥९॥

मा॰का॰म॰ श्रीगणेशायनमः अथसूर्यास्तमयंवर्णयति अभितापेति अथमिमंत्रानंतरंउष्णरुचिः सूर्योनिजतेजसांअभितापसंपद अ॰स॰
१ संतापानिरकं असहमानइवापरांबुधेः पश्चिमाब्धेः पयसिप्रपित्सुः प्रपतितुमिच्छुः प्रपतेः सनंताडुमत्ययः सनिमिमेत्यादिनाइ ९
सादेशः अत्रलोपोभ्यासस्येत्यभ्यासलोपः अस्तगिरिमद्रिं अस्तस्तुचरस्मामुदित्यमरः अधिरोढुमभ्यपतत् अभ्यधावत् अ
त्राहमानइवेति कालप्राप्तपयसिप्रपातस्यनिजतेजसापसहनहेतुकत्वमुत्प्रेक्ष्यते अस्मिन्सर्गेप्रमिताक्षरावृत्तं प्रमिता

अभितापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमानइव पयसिप्रपित्सुरपरांबुनिधेरधिरोढुमस्तगिरिमभ्यप
पतत् १ गतयापुरःप्रतिगवाक्षमुखंदधतीरतेऽवसरमुत्सुकतां मुहुरंतरालभुवमस्तगिरेःसवितुश्चयोषिदमि
मीतदृशा २

क्षरासजससैरुदितेतिलक्षणात् १ गतयेति रतेनरत्यर्थं प्रसितोत्सुकाभ्यां तृतीयाचेति सप्तम्यर्थे तृतीया एम॰
ऽवसरमुत्सुकताकामतमत्तमलक्षणमौत्सुक्यं दधतीयोषित् पुरोऽग्रेगवाक्षमुखेगवाक्षद्वारं प्रतिगतया अयस्तनयादृशा अस्तगि १
रेःसवितुश्चांतरालभुवंमध्याकाशदेशंमुहुरमिमीत मातिस्मइयत्तमात्रमवशिष्टं अरत्निमात्रमवशिष्टमित्यादिनाकरणेनास्त

मयं प्रतीक्षितवतीत्यर्थः माङ्गोलरिम्लाविति द्विर्भावः अजामिसारिनां भासमेतं यतश्चलमय प्रतीक्षणा भ्रमणादौत्सुक्यानुभावांतर
लहरणं अस्रोत्सुकभाववचनात्प्रमोदयोलंकारः २ विरलेति परिणतिं परिरिक्तं अन्यत्रनुजरावस्थांतगतः अतएव विरला
अल्पा आतपस्य छविर्यस्य सः अन्यत्रहीणकांतयः अनुष्णवपुः अन्यत्र चोष्णत्वपादीपदुस्मुदेहः अलवणायचान्तभूमा
रेति च। तत् अल्पार्थेन नञ्प्रयोगः परितो विपांडुरिकनभुभ्यामयपटलछन्नत्वात्पर अत्रपलितैश्चपांडुरमाकाशमेव शिरोस्य

विरलातपछविरनुष्णवपुः परितोभिपांडुदधदम्बशिरः अभवद्गतः परिणतिं शिथिलं परिमंदसूर्यनयनो दिव
सः ३ अपराह्णशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलितलतांगुलये निलयाय शाखिन इवाह्वयते ददुराकुलाः ख
गकुलानि गिरः ४

ऽतउद्दहन् परिमंदं प्रशांतं अर्थग्रहणासमर्थं सूर्य एव नयनं यस्य स दिवसः शिथिलः शिथिलश्चक्तिः शि
थिलांगश्चाभवत् अन्नाम्बशिर इति आद्यवयवरूपणाद्दिवस एवस्य विरुद्धत्ववयवरूपकासिद्धेरेकदेशवर्त्तिरूपकं श्लेषानुप्राणि
तं ३ अपराह्णेति अपरोपरभागोऽह्नः पराह्णो दिनांतः पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे इत्येकदेशिसमासः राजाहःसखि

मा.का.स. भ्यः पृच्छ अह्नोह्नस्व एतेभ्य इत्यन्वादेशः रत्नाह्नोरं तादिति णत्वं च अपराह्णे शीतरेणानिलेन शनैर्लीविता आलितालता एवांगुलयो यस्यतस्यै नव.स.
२ अतएव तिलपायनिवासायाह्वयते अंगुलिसंज्ञयाह्वानं कुर्वाणाय स्वस्थितायै स्मरस्मेरा इयं रविनेरह्नायस्वगकुलोनियम्ति संध्या आकु
ला ह्युमलागिरः इष्टमागच्छत इति प्रस्तुतराणि दृष्टिरिव इत्यनुयंगात्कुस्मेरा ४ उपसन्ध्यमिति उपसन्ध्यं संध्यायाः समीपे। समीपार्थे
अव्ययीभावेन पुंसकह्रस्वत्वं अशीतरुचः उष्णांशोः तनुकर।जालं तत्क्षणे तस्मिन्क्षणे तत्कालेपीत्यर्थः अत्यंतसंयोगे द्वितीया सानुम

उपसंध्यमास्त तनु सानुमतः शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः करजालमस्तसमयेपि सतामुचितं खलूच्चतरमेव प
दं ५ प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता। अवलंबनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः करसहस्र
मपि ६

तोद्रेः शिखरेषु आस्त अतिष्ठत् आसेः कर्तरि लङ् सतामस्तसमयेनाशसमयेप्युच्चतरमेव पदमुन्नतस्थानमेवोचितं ख एम.
लु अर्थान्तरन्यासः ५ प्रतिकूलतामिति विधौ दैवे प्रतिकूलतामुपगते सति बहुसाधनता अनेकसाधनता विफलत्वमेति महत्स्वपि सा २
साधनसंपत्तिः निःफला एवेत्यर्थः तथाहि पतिष्यतः आसन्नपातस्य दिनभर्तुः करा अंशवो हस्ताश्च बलिहस्तांशव करा इत्यमरः तेषां स

हस्तमपि अवलंबनाया चष्टभनाभूत् अतो दैवमेवमवलंब इति भावः विशेषणसामान्यसमर्थनरूपोर्थांतरन्यासः ६ नवेति अनुसारः उस्रो
भुः नवकुंकुमवत् अरुणाय: पयोधरासंध्यारुणमेघपा असक्तनवकुमवदरुणा कुचयया स्वकरावसक्तरुचिरांवरयास्वकिरणाक्रांतरुचिरा
काशया। अन्यत्र स्वहस्तलग्नचारुवस्त्रया वरुणस्य दिशा सहेत्यर्थः वरुणसंबंधास्तरांगनात्वंगम्यते वृद्धोकनेतिसौत्रादेवप्रयोगाद्गाहा
र्थानामप्रयोगेपि सहयुक्तो प्रधानइति सहार्थे तृतीया अतिसन्निकर्षमस्या सन्निंचरणत्यप्राप्य भरश्चामत्वरज्यत लोहितो रक्तो ताम्राभवत्

नवकुंकुमारुणपयोधरया स्वकरावसक्तरुचिरांवरया अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः ७
गतवत्यराजत जपाकुसुमस्तवकद्युतौ दिनकरेवनतिं बहुलानुरागकुरुविंददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयं ८

रंजेर्दैवादिकात् कर्त्तरि लङ् कुषिरंजोः प्राचां श्यन् परस्मैपदं चेति कर्मकर्त्तरि श्यन् अत्र चारुणो दिनकरमहिम्नैव तयोर्जारभावप्रतीतेः समासो
क्तिरलंकारः ७ गततोति जपाकुसुमस्तवकद्युतौ लोहितवर्णे दिनकरे अवनतिं अस्तनं गतवति सति लंबमाने सतीत्यर्थः दिग्वलयं दि
दिग्मंडलं कर्त्री चबध्यते बहुलानुरागैः सांद्ररागैः कुरुविंददलैः पद्मरागशकलैः प्रतिबद्धः प्रसक्तो मध्यो यस्य तदिवाराजत इत्युत्प्रेक्षा कुरुविं

मा.का.स. दरस्तु मुस्तायां कुल्माषव्रीहिभेदयोः हिमदेयपद्मघराणेघमुकुलेयिसमीरित इति विश्वः ८ द्रुतेति द्रुतं तप्तं यत् शातकुंभं तपनीयं तयनी न.स.
३ यं शातकुंभमिति सुवर्णपर्यायेणाङ्कः तेन सदृशं मितन्निभ इति समासः यस्मिन्सद्दृशोरके अर्धं यथा तथा मग्नवपुर्यस्य तस्यांशुमतोर्हं सम
डलं विरंचे ब्रह्मणो नखंडमन्यतरदलमिव रुरुचे रराज अत्रोपमानस्य गुणाणप्रसिद्धत्वात् उपमालंकारः ९ अनुरागवन्तमिति अभिति
गमरश्मिसूर्याभिमुखं चिरमाविरमाविरमात् न्यास्तमयात् अनिमेषतया अयह्नम्यातनया दलसंकोचरणोनात्र निमेषअवधानेनाभिमुखत्वाच

द्रुतशातकुंभनिभमंशुमतो वपुरर्धमग्नवपुषः पयसि रुरुचे हिरंचिनखभिन्नबृहज्जगदंडकैकतरखंडमिव ९ अनु
रागवंतमपि लोचनयोः दधतं वपुः सुखमतापकरं निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका १०

स्यानतिवधेन रिक्तमलसं अत एव विगलत्त्विः सरन्मधुव्रतकुलमेवाम्भः लेजं यस्य तदम्बुजमेव नयनं न्यमिमिलत् मीलतिस्म आ एम.
जभावे स्यादिना विकल्पात् लोपधाह्रस्वः अत एव नाभ्यासदीर्घः अनुरक्ताक्रान्तमनिमेषं पश्यन्ती तदपाये सति निमीलिताक्षी स्मारिति ३
भावः अत्राम्बुजनयनमित्यवयवरूपणात् सिद्धेरेकदेशरूपकं ११ अभीति अयपरदिक पश्चिमा सैव गणिका वेश्या वारस्त्री गणिका

वेश्येस्मरः अनुरागो लौहित्यमभिलाषश्चानंदं तमपि लोः सुखपतौ निसुखकरं शांतत्वाच्च अनिरूप्यात् चरशीनीयं समर्पितिभावः अनाय
कारणमनौ स्मरदर्शनेन तादृशं संतापकारिणं सुरतस्पर्शे वा तथान्ययेन वसुंधीतरस्मिन् निर्धनं च रेवमेनले नरमौवसुरन्ने धनेषु चेस्मरः
रविं सूर्यवीलश्चागम्यते विपर्शकाशामेवालयो गृहे तस्मिन्निरकारयत् निः कासितवतो धनपराहि वेश्यानिर्गुणमपि धनिकं आसहरा
णात् अन्यानुरक्तवत् अनुवर्तते गुणवंतमपि हतसर्वस्वं निःकासयति सद्य एवेति भावः अस्तंगतो अर्क इति श्लोकार्थः अत्र विपर्शल

अभितिग्मरश्मि चिरमाविषयादवधानखिन्नमनिमेषतया विगलन्मधुव्रतकुलाश्रुजलं न्यझेमीलितदृष्ट्येव
नलिनी ११ अविभाव्यतारकमदृष्टहिमद्युतिबिंबमस्तमितभानु नभः विगतोरुतापमतिमिश्रमभात्यदोषतैव
विगुणः १२

यादृशपरिग्रणाकेसेकदेशरूपणात् रवेर्जारत्वरूपणावगमादेकदेशवर्ति रूपकं श्लेषोपितद्रुत्थापितत्वात् अनुरा
ग एवानुरागो वसुरेव च वसु निरिति रूपकं पर्यवसितं देवेत्यंग १० अविभाव्येति अविभाव्यतारकमलक्ष्यनक्षत्रं अदृष्टहिमद्युतेरिंदो
र्बिंबं यस्मिन् तत् एतावता विगुणमुक्तं अथ निर्दोषमाह अवसन्नतापं अर्कोस्तमयात् सर्वगतसंतापं अतमिस्रमनुदितांधकारं नभो नाि

मा·का·स· त्तमभात भातिस्म भातेर्लङ् न निर्गुणस्य कार्शो भेतिवाच्यं निर्दोषता या अपि गुणत्वादित्यर्थांतरन्यासेनाह विगुणस्येति गुणानस्याप्यदोषता न·स·
४ निर्दोषत्वमेव गुणः अतो गुणवत्वात् शोभायुक्तेतिकारणेन कारणसमर्थनांतरन्यासेः १२ रुचीति रुचिधाम्नि तेजोनिधौ सूर्ये भर्तरि पत्यौ
परलोकं गते सति देशांतरगते ते च सति विमला: शुद्धाः त्विषो ज्वलनं विविशुः अग्निचारिस्यः सायं प्रविशति इति श्रुतेरिति भावः अन्यत्रा
मृते प्रीये पतया नारी सा स्त्री ज्ञेया यतिव्रतेति स्मरणात् इति भावः अग्निप्रवेशफलमाह इतरता ज्वलनाप्रवेशे अन्यस्मिन् जन्मनि जन्मांतरे

रुचिधाम्नि भर्तरि भृशं विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः ज्वलनं त्विषः कथमिवेनरथा सुलभोन्यजन्मनि स
एव पतिः १३ विहितांजलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुंभकुसुमारुणतां चिरमुज्झितापि तनुरौज्झदसौ न
पितृप्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः १४

च प्राप्तव्यः सूर्य एव पतिः अन्यत्र तु योस्मिन् जन्मनि पतिः स एव कथं सुलभः नक एम·
थं विदित्यर्थः उक्तं च अत्यंतं वा दिस भग्निरनुसमारोहते ति श्रुतेः तेनैव सह मोदत इति स्मरणात् चेति भावः अतोग्निप्रवेश उपयुक्त इति समर्थना ४
द्वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिंगमलंकारः १३ अथ संध्याभाद्रम्यं वमाह विहितेति जनतया जनसमूहेन ग्रामजनेत्यादिना समूहार्थे तल्

प्रत्यय: विहितांजलि: कृतप्रणामेत्यर्थ: विकसत्कुसुंभजसुकुसुमवत् अरुणतांदधतीराज्ञस्त्वादितिभाव: तदुक्तं सर्गेयरक्तंरजसोपवृंहि
तमिति स्मृत इति प्रसस्मीताजननपि श्रीप्रसूर्णतेत्यमर: पितृणांप्रसू: पितृप्रसू: असावियंसंध्यारूपिणीत्यात्मभुवोब्रह्मणस्तनुम्
न्निश्रिरंउह्नितांसक्तापिप्रकृतिंस्वभावं जगदंदघत्वादिरूपमित्यर्थ: नोक्तंतत्रविसर्गसंज्ञं उञ्उक्तांविसर्गेलट् आउआदीनामित्य
डागम: आरभ्येतिरुद्धि: भूतपूर्वोपिमहाजनपरिग्रह: फलतीतिभाव: पितामह: पितृन्स्रष्टामर्त्तितां उत्सस्ज्जे हस्ताध्वात: सा

अथसांद्रसंध्याकिरणारुणितंहरिहेतिहूति मिथुनंपततो: पृथुगास्यतानविरहार्तिदलत्हृदयस्रुतास्रगनुलिप्तमि
व १५ निलयश्रियः सततमेतरिति प्रथितंयदेवजलजन्मनया दिवसात्ययेतदयिमुक्तमसौचपलायनंप्रतिनलो
द्यमर: १६

उपमागत्यसंध्यारूपेणपूज्यतेइतिव्यादिविष्णुपुराणमत्रप्रमाणं अत्रतुल्यागरूपकारणसम्भावेपिप्रकृत्यागम
रूपकार्यानुस्मात विशेषोक्तिरलंकार: तदुक्तमथीमनुत्पत्तिविशेषोक्तिर्निगद्यतइतिलक्षणात् १४ अथेति अथसंध्योदयानंतरंसां
द्रायेसंध्यायांभवा: संबंधिवेलायांतत्रतत्रेभ्योरुणिम्णप्रत्यय: तै: किरणै: अरुणितमरुणीकृतं अतएवविरहास्त्रीविरहव्यापदाद्

मा·का·स· लतोविदीर्यमाणात् हृदयात्स्रुतेनक्षुभितेनास्रजा रुधिरेणानुलिप्तमिव स्थितमित्युत्प्रेक्षा हरेर्विक्रमोहेतिरायुधं चक्रमित्यर्थः हेतिः श्र न·स·
५ स्त्रेऽनुन्नस्त्रियोरितिकेशवः दीर्घेहेतेर्हेतिरिव हूति राह्वायस्यतत् हरिहेति चक्राह्नमित्यर्थः पततोः पत्रिणोः पतत्रिपत्रिपतगपततत्प
त्ररथांडजाइत्यमरः मिथुनं चक्रवाकद्वयमित्यर्थः पृथक्भावेनोत्सयात उहीयत १५ निलयाइति यज्जलेजन्मयस्य तज्जलज
न्मजलमिदमेव सततंश्रियोनिलयं आलय इतिप्रसिद्धं निकायनिलयालयाइत्यमरः तदपि नित्यनिवासभूतमपि इतिभावः तथा॥

दिवसोनुमित्रमगमद्विलयं किमिवास्यते बत मयाबलयाऽपि भर्तुरस्य विरहाधिगमादिति संध्ययापि सपदि न्यगामि
१७

श्रियादिवसात्ययेसायंकालेऽनुन्नं सद्वृक्षेऽहोदेवानामपिकृतघ्नत्वं यदायादि महोपकारिणस्त्यागइत्याश्चर्यं अथवा चपलात्वा
पलवती स्त्रीकमला चपलाकमलाविद्युत् पुंश्चलीपिप्पलीषु चेति विश्वः सैव जनश्चपलांजनः जातेश्चसंज्ञामरणेपश्चेतितोभयत्र एम·
पिपुंवद्भावप्रतिषेधः तं प्रतितत्स्मिन्नित्यर्थः अद्दइत्यर्थः कृतघ्नत्वं चोदनीयं कथं इत्याहेत्यनेन चपलताल्पाश्चर्यमित्यर्थः स्त्रीचा ५
पलेषु वाकियदेतदितिभावः श्लेषमालातिशयोक्त्यानुप्राणितोयमर्थांतरन्यासः १६ दिवसइति दिवसोवासरः पुमानितिभावः मि

त्रं सूर्यस्सुहृदं चानुमित्रेणासहेत्यर्थः तृतीयार्थ इत्यनौकर्मप्रवचनीयत्वात् द्वितीया मित्रं सुहृदं मन्वोऽर्क इति विश्वः बिलयं नाशं अग
महतः गमेर्लुङि पुषादित्वात् च्लेरङादेशः अबलया स्त्रिया मया रुचि भर्तुस्तेजोनिधेः प्रभास्मरस्य पत्युर्भास्वार्कस्य विरहाधिगमात्तत्स
त्रीये पंचमी विरहनन्नं प्राप्यापीत्यर्थः इह अस्मिन् लोके किमास्यते किमर्थं स्थीयते आसेर्भावे लिट् वर्तते इति खेदो इतीस्यं आलोकेत्यर्थः
अत एव गम्योत्प्रेक्षा संध्या सपदि व्यगमीत् व्यगमदित्यर्थः गमेः स्वार्थे णयंतात् लुङि मित्वाद्ध्रस्वः अरापतादुपधोर्ह्रस्वेनाये

पतति पतंगमृगराजि निजप्रतिबिंबरोषित इवांबुनिधौ अथ मलिनानि जगत्परितस्तमांसि परितस्तरिरे १८

स्याद्धेतुमति णिचि तस्मात् स्वार्थे णिनुत्पादो भिमांहृस्वो यतो भवेताविगमइत्वादात्करोतिरापंनात् ?लिटिति केचित् १७ अथांधका
रं वर्णयति पततीति पतंगोर्क इव मृगराट् सिंह इति रूपकसमासः तस्मिन्निजेन प्रतिबिंबेन रोषिते कोपित इव सुत्प्रेक्षास्वप्रतिबिं
बं प्रतिसिंहभ्रमादिति भावः अत एवांबुनिधौ पतिते सति तज्जिघांसयेति भावः भावलक्षणा सप्तमी अथ पतनानंतरं नागयूथा
नि करिकुलानि इव मलिनानि इपामानि उपमानानि सामान्यवचनैरिति समासः तमांसि जगल्लोकं परितः परितस्तरे आच्छादया

मा.का.स. मासुः न्वराणते: कर्नीरितहू इवभ्यसंयोगादेर्गुणाः अत्रापद्यपि नागपृथमलिनानि इत्युक्तानुशासनात्सिद्धोयमानुसारात् मतंगमरगराजो नसू.
६ सत्त्वाणुपमितसमासाश्रयणोनोपमैवोक्तिं तु उत्प्रेक्षापि पतंगे अर्कसंभवात् सिंहे संभवस्वरूपकमेव युक्तं तथा च रूपकानुप्राणितोत्प्रे
क्षा साप्येहेतूपमुपमेति संकरः तत्रोत्प्रेक्षा याभ्रांतिमानुपमा या रूपकं च अस्पष्ट इति अलंकारेणालंकारः ध्वनिरिति संक्षेपः १८ असर
दिति वहलपंकरुचि सांद्रकर्दमच्छविरिव सावसाने दिनांते यदुनः समर्थस्य तमसः पटलं भूधरगुहांतरतः अभ्यंतरादेशाद्गत्वा बहिर्वा

असरन्नु भूधरगुहांतरतः पटलं बहिर्बहुलपंकरुचि दिवसानपटुनस्तमसो बहिरेत्य वाधिकमभक्त गुहाः १९
किमलंबतांबरविलग्नमधः किमवर्द्धतोर्द्धमवनीतलतः प्रससारतिर्यगथदिग्भ्य इति प्रचुरीभवन्न निरधारि तमः २०

स्य प्रदेशात् असरन्नु विसृतं वा बहिर्वा स्य प्रदेशाद्गुहाः अधिकं प्रशामभक्तं वा भजते स्म किं प्रविष्टं चेत्यर्थः भजते लुङि तङ् उलोपश्चेति एम.
सकारलोपः अत्र व्यापकत्वसादृश्यात् तमसोंतर्बहिरप्यानत्वसंदेहालंकारः १९ किमिति प्रचुरीभवत् बहुलीभवत्तमः कर्तृ किमंब ६
रविलग्नमाकाशस्पृंसद्धो भूतलं प्रत्यलंबत आश्रयत किमु किमिव अवनीतलतो भूतलात् ऊर्ध्वं उपरि प्रसारवर्धत अथवा दिग्भ्यस्तिर्य

कविसमारविस्तृतं इतिन निरधारि अलंघनारीनामस्पतः मंनावधारितमित्यर्थः धारयतेः कर्मणि लुङ् अत्रापि पूर्ववन्नसंदेहालंका
रः २० स्थगितेति तिरोहितेंऽबरतितनले येन तस्मिन्नतिमिरे यरितो जनस्य दृशामंधयतीत्यंधं कुर्वतिं सुदृशः स्त्रियोः पूर्वं रसांज
नरसं रागमेवांजनं सिद्धांजनं च दधिरे दधुः अतो हेतोः प्रियवेश्मवर्त्म ददृशुः अत्र रसांजनवाक्यार्थेन प्रियवेश्मदर्शनसमर्थनाद्धा
कार्थहेतुकं काव्यलिंगमलंकारः तेन सिद्धांजनधारणेन निध्यादिवदित्याद्यमावनेनालंकारेणालंकारध्वनिः २१ अवधार्य

युग्मं स्थगितांबरतितिततलेयरितस्तिमिरे जनस्य दृशामंधयति दधिरे रसांजनमपूर्वममतः प्रियवेश्मवर्त्मसुदृशो
ददृशु २१ अवधार्यकार्यगुरुतामभवन्नभयाय सांद्रतमस्तमसं सुतनोस्तनौ च दयितोपगमे तनुरोमराजिपथ
वेपथवः २२

इति सांद्रतमस्यपतत्संसामसव्याप्यकं तमः विघ्नकसंतमसमित्यमरः अवसमंधेभ्यस्तमस इति समासांतः त
नुकर्तसुतनोः सुभांग्याः दयितोपगमे प्रियाभिसरणकार्यगुरुतां संभोगकार्यस्यावश्यकत्वम पेथ्वा इतिरोमजिप मेम. भागतं स्वे
वधार्यनिभिसभयायनाभवत् स्तनौ च कुचौ च तनुः कृशो यो रोमराजिः पंथा इति रोमराजिपथो मध्यभागतं स्ववेकं पायच्छितो जितिपुचूष्प

मा. का. स. स्थयः नभवतां इतिपरिणामेनानुबंधः कार्यसक्तस्यतस्यायिकामुकस्यकुतोभयंक्लेशगणनेतिभावः अत्रसंतमसकुचभारयोः काम न. स.
८० तिमित्तभयकंपानुदयेकार्यगौरवाच अस्मरणहेतुकत्वोत्प्रेक्षणाद्हेत्प्रेक्षायमकेनसंसृज्यते २२ ददृशेइति योग्रहगणोहनिअविनु
लिप्तानदृश्योनलक्षितःसग्रहगणः तमोभिस्तत्तोत्प्रासांतस्यति अस्यामितितमोरात्रिरजनीयामिनीतमिस्रेत्यमरः अधिगम्यप्राप्यप्र
तिमग्रहीत्ग्रहेर्लुङ् ग्रहलिटिदीर्घइतिदीर्घश्च तथाहिलघवोग्न्याः त्रिषिष्टेम्लेलघुसित्यमरः मल्लिनाश्रयतोनिकृष्टाश्रयणा

सवितुस्तिग्मांशोःददृशेयिनयः सतमोतमोभिरधिगम्यततांचक्रतिमग्रहीत् ग्रहगणोलघवः प्रत्यटीभवंतिमलिना
श्रयतः २३ अवलेपनानिकुसुमान्यवलाकृतमन्युवःपतिषुदीपदृशः समयेनतेनचिरसुप्तमनोभवबोधितंसम
रमबोधिषत २४

ऽऽतम्प्रकटीभवंतित्यर्थांतरन्यासः २४ अवलेपनानिति तेनसमयेनप्रदोषकालेनकर्त्रा अनुलेपनानि एम. ७
कुंकुमचंदनादीनिकुसुमानिमाल्यादीनि तथापतिषुकृतमन्यव कृतकोपाः अवदीतिकुसुमानिमाल्यादीनि तथापतिषुकृत
मन्यवः कृतकोपाः अवलांस्त्रियोतथादीपदृशः स्त्रादीपज्वालाश्चेत्येतानिसर्वाणिसुप्तस्यपूर्वंसुप्तस्यमनोभवस्यबोधनमुदीय

नं यस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा तत्सर्वमित्यर्थः इतरथा अनुलेपनादिबोधकस्यैव फलसंभवाच्चेति भावः समं सहैवावोधिता बोधि
तानि वुध्यादरायंतालकर्मणि लङ् अत्र गंधमाल्यसंपादनरूपो मनःप्रसादरूपश्चार्थो वोत्थापनानामयोधियतेत्येकेन श्लिष्टशब्देना
भिधानात् श्लेषमूलाभेदाध्यवसायरूपातिशयोक्तिरेकांतयाकृतमनोभवस्य वोधनमिति क्रियाविशेषणसामर्थ्यात् समि
तियो मयथाभिधानात्सर्वमनो भवेतरवोधनयोः कार्यकारणलक्तयोः सहित्यपर्ययरूपाभ्यां तदुभयापेक्षयागंधमाल्यादी

वसुधांतनिःसृतमिवाहियते ःयदलं फणामणिसहस्ररुचां स्फुरदंशुजालमथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुतमा
घवतीं २५ विशदप्रभापरिगतं विवभावुदयाचलव्यवहितेंदुवपुः सुखमप्रकाशदशनं शनकैः सविलासहासमि
वशक्रदिक्स २६

तां प्रस्तुतानामेव वोधनरूपैकधर्मसंबंधात्तुल्ययोगिताभेदश्चेति संकरः २४ अथ चंद्रोदयवर्णनं प्रारभते व
सुधेति अथ तमःप्रसंजनानंतरं वसुधांते भूप्रांते निर्निःसृतं वहिर्निर्मलं अरिष्यते शेषस्य फणामणिसहस्राणां रुचा भासां परलं स्तो
मइवत्सलं त्सेहा शीतरुचः चंद्रस्य संबंधी स्फुरदुत्सरदंशुजालं मघोनः स्त्रीमाघवती माहेंद्री मां घवद्बहुलमिति विकल्पान्नलादेशः

मा·का·स· ककुभं दिशं समलंकृतमभ्युदयतमाऽऽर्द्रिशिशिचंद्रकिरणजालमलक्ष्यतेत्यर्थः संपर्युपेभ्यः करोतेर्भूषणाइतिकारसूर्डः सुडागमः अस्मा न·स·
८ समभ्यपयेयिसात् २५ विशदेति विशदप्रभापरिगतंशुभ्रकांतियास्तंउदयतइति अचलउदयाचलःउदयः पूर्वपर्वतइत्यमरः तेन
व्यवहितमिंदुवपुरिंदुमंडलंयस्मिन्तच्छ्रुरिशःप्राच्याःमुखमग्रभागः वक्त्रंचप्रतीयतेनोतस्मेरेनोल्लेहस्यअप्रकाशदशनमलस्य
दंतंसविलासहासंविलाससस्मितंइवशानकैर्मुविचभौ २६ कलयेति पुरःप्राच्यामग्रभागेचनुसारकिरणस्येदोः कलयाकिरणेनस्म

कलयानुसारकिरणस्यपुरः परितंरभिन्नतिमिरैघजटं तरणमभ्युपयतजनैर्नैमः प्रागगनंगगनाधियतिमूर्त्ति
रिति २७ नवचंद्रिकाकुसुमकीर्ण[illegible]तमःकवरीभृतोमलपनाद्रिमिव

८॥ अन्यत्रोयलदितंपरिमितमल्पंभि राम·
लाविदलितातिमिरोघाएवजटायस्यतत्गगनंननमःप्रागसंगगनाधियतेः प्रमथपतेरीश्वरस्यगणःप्रमथसंघोवाइतिवैजयंत्ती॥ ८
तिजनैःतरुणमभ्युपयतगगमद्यानां शिवमूर्त्तीतामन्यतमेतियतसत्यमभियत्नमित्यर्थः कलामात्रोदितःचंद्रइतिश्लोकाकतार्थः
रूपकालंकारः २७ नवेति नवचंद्रिकारेवकुसुमैःप्रकीर्णातमएवकवरीकेशपाशःजनयदेत्यादिनाडीपृतांविभर्तीतितमभृतःप्राच्ये

दिशोमुखमन्यभागएवमुखंचक्रमिति श्लिष्टरूपकं तस्यललाटतटहारिमनोहरंहिमरश्मिदलमिंदुखंडंमलयजेनचंदनेनार्द्रमिवददर्श
धवलत्वादितिभावः अत्रनवचंद्रिकाकुसुमाद्यनेकदेशावर्तिरूपणेनमहिम्नाविवयतप्रतीतौतत्रशब्दकृतश्लेषावगतवस्तुभेदाध्यवसि
तमुखसंबंधप्रसारात्सारितललाटतटारोपमोज्ज्ञीतनेंदुदलस्यानुयात्रिनिजधावल्यगुणनिमित्तमलजद्रवगुणस्वरूपोत्प्रेक्षेति संक
रः २८ प्रथममिति हिमदीधितिश्चंद्रः प्रथमं कलाकलामात्रमभवत्कलानुयोऽद्धोभागइत्यमरः अथार्द्धमभवत् अथानंतरं

ददर्शललाटतटहारिहरेर्हेतोर्मुखेतुहिनरश्मिदलं २८ प्रथमंकलाभवदथार्द्धमथोहिमदीधितिर्महदभूदुदितः
दधतिध्रुवंक्रमतएवनतुप्रथितौजसोपिमहसोपचयं २९ उदमज्जिकैटभजितःशयनादपनिद्रपांडुरसरो
जरुचा म

अथोत्यद्येत्यमरः उदितः साकल्यादुच्छ्रितः सन् अमहान्महान्संपद्यमानोभूत्महदभूत् अभूततद्भावे च्विः हलंत
त्वात्सकार्यांतरप्राप्तिः तथाहिधातिशालिनोपितेजिष्ठाः धक्रमशः क्रमेणैवउपचयंवृद्धिंदधति सहसाऽऽरात्तितुनदधति ध्रुवंसामान्ये
नविशेषणसमर्थनरूपोर्थांतरन्यासः २९ उदमज्जीति अपातिद्वयांडुरसरोजवाविकचपुंडरीकश्रियानुहिनधातिनाचंद्रेणापमंहरेः

मा.का.स. पूर्वमेवेयमनुध्यायाः अन्यथा तन्मुखं दृश्येत इति भावः नरराजसुतायाः सिंधुकन्यायाः श्रियो वदनेंदुनेव दसुत्येत्याकैभजितो हरेः शयनात् न.स.
९ समुद्रादित्यर्थः उक्तेत्येतासंभावनार्थमित्थं निर्देशः उदमज्जि उन्मानं उत्थितमित्यर्थः २० अथेति अथोदयानंतरं लक्ष्मणेन लांछने
नलक्ष्मणेन सौमित्रिणा चानुगतमनुसृतं कांतं वपुर्यस्य स लक्ष्मणानुगतकांतवपुः इति शब्दश्लेषः वस्तु शब्दभेदेनार्थैक्यस्य भासे
पि जतुकाष्ठवदेकशब्दप्रतीतेः परितः समंतात् स्फुटगरोजां ववारिभिः इन्द्रकसमूहैश्च इत्यर्थः श्लेषः एकनालावलंबिफलद्वयवद्

प्रथममुदुनरराजसुतावदनेंदुनेव तुहिनद्युतिना २० अथ लक्ष्मणानुगतकांतवपुर्जलधिं व्यतीत्य सदाशिर
शरधिः परिवारितः परितस्फुरद्गरोनिरन्तिमिरौघराक्षसबलं विभेदे २१ उपजीवति स्म सततं दधतं परिमुग्धतां वणि
गिवोऽडुपतेः

ऽसंदेहशब्दार्थद्वयप्रतीतेः नक्षत्रमृक्षं भं तारा तारकाप्युडु वा स्त्रियामित्यमरः परिवारितः शरैरेव शराः शरधिः दशरथ एम.
पुत्रो रामः अनंतरं स जलधिं विलंघ्य तिमिरौघ एव राक्षसकुलं तत् विभेदेति दारयामास अभिद्रांक नैरिति तैरिदं श्लेषसंकीर्णं वस्तुवा ९८
स्तुवृत्त्या सावयवरूपकालंकारः २१ उपजीवतीति अयमंबुनिधिः संमुद्रो वणिगिव सततं परिमुग्धतां सौंदर्यं अनवत्रमहाब्ध

वृहारानभिज्ञत्वमिति यावत् मुग्धः सुंदरमूढयोरित्यमरः ३१ अथतो ३१ घनस्य घनानां रोधो विघ्नघनरोधविरंतरितं तं साविरोधिविरायरोधिरि वइत्युपमितसमासः नामवतीरणवतः प्रविष्टवतः ३३ पतेर्नक्षत्रपथस्य निकषणराजश्च कलाः षोडशांशास्तान् मूलघनरहिश्च क लास्तान्मूलजेव ह्रीशिल्पाहावं कुमात्रके षोडशांशारोधविंदस्येति विभ्रः उपचयापचयस्यांकुरहृदयेयमस्म इयेचोपजीवतिस्म सेवते स्म अत्रत्वमलभतेस्मेत्यर्थः पदाक्रियादिकुशलोकुशलान्महोतं लाभमाप्नोतीतिहरति भावः श्लेषसंकीर्णमुपमासंकीर्णश्लेष इत्य

घनरोधविरोधमवेत्य ततो निधिरंभसामुपचयाकलाः ३२ रजनीमवाप्य रुचमायशशीसयदिक्ष्मषयरस्ला
वपितांश्चविलंबितक्रममहो महतामिसरंतरोयक्षतिसच्चरितं ३२ दिवसं भरगेगम्मरुचिपारहतां रुदतीमि
वातवरताशिरुभैः॥

अन्वे ३२ रजनीमिति शशी रजनीमवाप्य रुचिं शोभामाय अमोशपपप्यवितां रजनीं अभ्रषपत् तथा हि महतां चरितं अवलंबितक्रमं अवलंबितप्रकारं यथा तथा इतरेतरोपकृति अन्योन्योपकारवत् अहो इत्यविलंबाश्चर्यं अ भरजनीशशिनोर्मिथः शोभाकरत्वाद्धन्योन्यालंरः नरस्यौन्यमिथोतरत्वासः इत्यंगांगिभावेन संकरः ३३ दिवसमिति मृगधरचंद्रोदि

मा.का.स. वसंहिवसेइत्यर्थः अस्तंतस्य संयोगे द्वितीयाभ्रश मुख्यरुचेरुस्मांशोः पादेनांशुनांघ्रिणा च पादारश्म्यंघ्रितुर्यांशा इत्यमरः हतां ताडितां न.स.
१० अतएव अनवरतैरविच्छिन्नै रलिरुतैरुदंती कंदंती मिवस्थितांकुमुदिन्येव वनिता नां अश्रुणान्तेकरांश्च इत्यभेदेन समासइति
चामनः तैरेव करैः अंशुभिरग्रहस्तैश्च मुहुरमृतरश्मिनस्फुरन् उदरशिश्चमततउल्लासयति स्मयरागवस्थानोपतिनिराश्यासनी
पतादितिभावः अपि सिध्यतोर्मौनवत्पुपधायाः ह्रस्वः अत्रयारएवपादः तेनहतामिति हननसाधितं श्लिष्टरूपकोस्या पिनत्र

मुहुरमृतरश्मिमृगधरोदयकरैरुदलिश्च सततं कुमुदिनीवनितां ३४ प्रतिकामिनीतिदृढमुञ्चकिताःस्मरजन्म
घर्मपयसेनिनं मुहुःशोभिभर्तरेहिमरश्मिभिर्गलज्जलविंदुमिंदुमणिदास्वध ३५ ॥

लिरुतैरिति अधिक
रणापरिणामगर्भारोदनोत्प्रेक्षासापेक्षमुख्यासमनोत्प्रेक्षेकोविजानीयसंकरः तथाकरैरेवकरैः कुमुदिनीवनितेति श्लिष्टरूप रम.
णान्मृगधरवत्त्वमतत्वप्रतीतेरेकदेशविवर्तिरूपकंतत्सापेक्षंउदरशिश्चमादतिगम्योत्प्रेक्षेस पररोविजातीयसंकरः रोद १०
नोत्प्रेक्षासापेक्षमुख्यासनोत्प्रेक्षेतिसंकरोपि ३६ प्रतीति मुहुःशोग नान्नाभिभर्तेभ ...रं अभिप्रति आसिमुख्येइत्यर्थयो

भावः शशिरश्मिभिर्गलंतः स्रवंतो जलबिंदवो यस्यास्तां इंदुमणिग्रथ्वं इंदुकांतशिलासैव शरणं तस्य वधूः तन्मयीवा वधूः स्त्रीप्रतिरूप
राज्ञ्जन्मयस्मतेन स्मरजन्मतापधर्म पयसा स्वेदांबुनो उपचिताभ्याभ्यामिव लवतोलपर्थः प्रतिफलाकामिनीसपत्नी इति भ्रांते
र्विशेषः चकिता भीता दृशः अत्र चंद्रशिलापुत्रिकायां सादृश्यनिबंधनया प्रतिकामिनीत्वं भ्रांतिमदलंकारः ३५ अमृतेति
औषधिपतिरेवौषधीपतिः चंद्रवैद्यश्च इति श्लिष्टरूपके अमृतमेवामृतं मौषधविशेषः तेन द्रवैः सांद्रैः करैरेव करैः किरणहस्तै

अमृतद्रवैर्विदधदक्ष दशामयमार्गमौषधिपतिः स्मरैः परितो विसर्पिपरितापिभृशं वपुर्कोवतारयति स्मा
न विधं ३६ अमलात्मसुप्रतिफलन्निभितशत हरुणीकपोलफलकेषु मुहुः ॥
ऽरजद्दृशांत्र्यमार्गं लग्नपरिभा
जनं विदधत्कुर्वत् परितो विसर्पि सर्वव्यापि भृशं पारितापि संतापकारमानः कोयं स एवंविधं तत्वपुषः शरीरादवतारयति
स्म अवरोपितवान् अत्र सावयवरूपके शेषौषधलिप्तजांगलीकहस्तस्पर्शात् विषमिव निशाकरस्पर्शात् देवांगनानां पुष्पिरोषोन
पुरइत्रूपमान्यप्यते ३६ अमलेति अधिकमवभासिताः प्रकाशिताः रश्मयो याभिस्ता सामिंदुरुचां निकरोऽमलात्मसुनिर्मलम्

मा.का.स. न्तिः एतत्स्रीणां ये कपोलाः फलकानीव तेषु भ्रमितो मुहुः प्रतिफलनेन संक्रामनसांद्रतरं प्रचुरं विससार स्वर्यगणसंक्रमणा व्हतिभा न.स.
११ वः अत्रेंदुभासां कपोलासंक्रमे यिसक्रमो क्तेरसंबंधे संबंधो क्तिः स्याति शयोक्तिः ३७ उपगूढेति रजनीकरश्चंद्रः अमलनिरु
र्मिभिरेव भुजैरुपगूढालवो येन तं। सावष्टंभमयीति भावः सरितामधिशं सं मुमपि स्वतो हीम्यमयोति भावः अचतुमत
त्तोभयति स्मत्तुभ्यते रोगौ चज्जुपधायाऽस्त्वः अनंगेन लघुं गतसारं पदवरएवरणगणस्तेषांगणमचुतमदित्यर्थः अरः किमिव

विससारसान्द्रतरमिंदुरुचामधिकावभासितदिगंशविकरः ३७ उपगूढवेलमलघूर्मिभुजैः सरितामधुत्तमदधी
शामयिरजनीकरः किमिव चित्रमहोयवुरागिगणांगणानंगलघु ३८ भवनोदरेषु परिमंदतयाशयितोल
स्त्रसत स्फुटिकयष्टिरुचः अवलंब्यजालकमुखोपगतानुदतिशारदं चिरणान्मरुतः ३९
चित्रं न किंचिदि एम.
त्यर्थः अत्रात्तोभ्यमब्धिं त्तोभयतश्चंद्रस्यप्रकिया पारवत्तोभकत्वोक्तेरर्थापत्तिरलंकारः ३८ भवनेति परिमंदतया एकाकि ११
त्वादसमर्थतया भवनोदरेषु ग्रहाभ्यंतरेषु शायितः सुप्तो मरुतः जालकमुखोपगताद्‌गवाक्षविवरप्रविशान् अतएवलसत्

स्फुटिकपद्धीनां हिमगिरुकरुशोभायेषां तान् स्फुटिकदंडसन्निभान् इंदुकिरणान चबलं आलंब्योदइति छइस्थित: अन्योहीधाव्य
नयोरभेदविवक्षया उदोनु हुंकर्मणि इति परस्मैपदसिद्धिः पतत्सदैवमेदोध्वस्रापम्लातिशयोन्नास्फुरिकपद्धिरूपचइस्फमयास
कृतया अवलंबेसन्नावलंबस्तोरूस्यायनस्याचलंभ्यहेतुकत्वोस्याप्रत्ययेइस्येनासांसंकर: ३९ अविभावितेष्विति मदनो
पिप्रथमं लंड्धेरयामाकृतमसा अविभाविनोऽलक्षितौ इषुविषयो बाणलक्ष्यौ येन स सोभवत् नूनमिस्फस्येत्रापद्यस्माद

अविभावितेषुविषय: प्रथमं मदनोपि नूनमभवत्तमसा उदिते दिश: प्रकटत्वमुनायदधर्मधाम्नि धनुरा
व कृषे ४० युगपद्विकाशमुदयाद्गमिते शशिन: शिलीमुखगणोलभत द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदे
गनाम तत्सिचावसरं ४१

धर्मधाम्नि शीतकरे उदिते उदिते दिश: प्रकटयति सति अमुना मदनेन धनुराचकृषे आकृ
ष्टं चंद्र एव महान् उद्दीपको मदनस्याभवदित्यर्थ: ४० युगपदिति पुष्पधनु पुष्पधन्वा सत्वापामिति विकेसान्नानडादेश: तस्य
धनु: पुष्पचापं पुष्पांतरं तस्माच्चलितो निस्सृतः शिलीशस्य मुखं येषां ते शिलीमुखाबाणा अलयश्च अलिबाणौ शिलीमुखाविल

मा.का.स. मरः तेषांगणाः शशिनउदयात् विकाशमौत्सुक्यं उन्मीलनंच गमिते प्रापिते सुदृशां हृदये कुमुदे चावकाशमलभत उभयनप्रवे न.स.
१२ शनलक्षणैकधर्मयोगाद्योयमातुल्ययोगिताएकधर्मत्वं चात्र शिलीमुखेति श्लिष्टपदोपात्तयोरलिबाणयोरेकत्वाध्यवसायमू
लातिशयोक्तिमालासादृश्यसंकरः ४१ ककुभामिति ककुभांदिशांमुखानि सहसा हरिति उज्ज्वलयन् उमासमागमरतये सुरता
याधिकमाकुलत्वं ज्ञंसुमंदधत पूनामितिशेषः अस्मत्स्मरतये कामरेखैरास्याकुलत्वं भयविह्वलत्वं दधत् अत्रैरग्निमुनेर्नयनभ्रम

ककुभांमुखानिसहसोज्ज्वलयनदधदाकुलत्वमधिकंरतये अदिदीपदिंदुपरोदहनकुसुमेषुमत्रिनयन
प्रभवः ४२ इतिनिश्चितप्रियतमागमनाः सितदीधितावुदितवत्सबलाः ॥

ऽ)वः अग्निनेत्रसमुद्भवइतिपुराण एम.
त् त्रिनयनप्रभवोनभवतीत्यत्रिनयनप्रभवः अप्रभवः त्रिनयनप्रभवादग्नेर्दहनोग्निकुसुमेषुंकामंअदिदीपत् दीपयतिस्म १२
दीप्यतेर्णौचाङ्भ्राजेत्यादिनाविकल्पेनोपधाह्रस्वः अत्रप्रकृतेः कुसुमेषोर्दीपनेनामप्रवर्द्धनेतस्य तत्रप्रतीपमानेनप्रज्व
लनेभेदाध्यवसायादग्निमित्रामित्रादेरंशुरतोभ्रान्तनादिधर्मसंबंधात्परोपदहनइत्यसमपरवज्ञाभयोगसामर्थ्यादहनस्योत्प्रेक्षा

नरूपकमिति रहस्यं चंद्रोदयत्वाभ्मोचरद्धेइति तात्पर्यं ४२ एवं चंद्रयास्यमुद्दीपनविभावनमुक्त्वान्तफलमाह इतीति इत्येवं
सिसितरीधितौउदितवति सत्यपि अबलास्त्रियोनिश्चिताप्रियतमानामागतिरागतिरागमनं याभिस्ताः सत्यः प्रतिकर्मप्र
साधनं कर्तुमुपचक्रमिरे प्रतिकर्मप्रसाधनमित्यमरः चंद्रोदयात्प्रियागमनं निश्चित्यालंकर्तुं प्रक्रांता इत्यर्थः तथाहि समये
कार्यकाले कृतमनुष्ठितं सर्वं सकलं कर्म उपकारि उपकारकं भवति अन्यथा विफलमिति भावः अतो निश्चितस्य प्रवृत्तिः

प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे समये हि सर्वमुपकारि कृतं ४३ सममेकमेव सुतनोर्दधतुर्हरभूषणामुरोज
तटौ घटते हि संहिततया जनितामिदमेव निर्विवरतां वहतो: ४४ कदलीप्रकांडरुचिरोरुतरोर्जघनस्य
लीपारसेरवहात॥

अर्थांतरन्यासः ४३ अथ प्रसाधनविधिमेव प्रपंचयति सममिति सुतनोः स्त्रियाः उ
रोजतयैगुरुश्लाघ्यमेवं मेव हारमेव भूषणं सममवैषम्येण दधतुः संहततया संश्लिष्टतया एकत्वेन च जनितां निर्विवरतां निरंत
रालतां च दधतो रिदं समभागित्वमेव घटते अंतर्भेदा अंतराया हि वैषम्यायोगाः कुचयोस्तदंभावात्समशोहार धारणं युक्तमि

मा.का.स. तिभाति ८४ कदलीति वद्धः कलीप्रकांडरुचिरः रंभास्तंभगंभीरः ऊरुरेव तत्रूरुर्वंधन रूढो यस्मिन् तस्मिन् अत्र कदलीप्रकांडस्य न.स.
९३ सौंदर्यमात्रोपमानत्वात् अवंधनयोग्यत्वात् तत्वाविनात रूढादेन पुनरुक्तेः महती जघनस्थलेव परिसरः प्रदेशस्तस्मिन् रसना
कलापक एव गुणस्तेन मकरध्वजो मदनः स एव द्विरदः तमाकलयत् अवध्नात् एतावता वंधेन जघनमत्तवमदनोद्दीपकम
सीचिदित्यर्थः समस्तावरस्तु वर्ण्य सावयवरूपकं ८५ अधरेष्विति सुदृशामधरेष्वोष्ठेष्वलक्तरसोलाक्षाद्रवः तथा कपोल

रसनाकलापकगुणेन घूर्माकरध्वजद्विरदमाकलयत् ८५ अधरेष्वलक्तकरसः सुदृशां विशदं कपोलभु
वि रोध्ररजः नवमंजनं च नयनंकजयोर्दिभिदे न शंखनिहितात्पयसः ८६ स्फुरदुज्वलाधरदलैर्विलसद्
शनांशुकेसरभरैः परितः॥

भुवि गंडस्थलस्थले विशदं शुभ्रं रोध्ररजः तथा नयनपंकजयोर्नवमंजनं च शंखनिहि सीताराम.
तात्पयसो न विभिदे शंखनिहितत्वात् खतत्सावसावरायोत आश्रयतो भेदेन दृश्येह मम भूदित्यर्थः अत्र पदेतरधरालक्तकर ९३
सादिकं तच्छंखनिहितं क्षीरमिसेकत्वात्तथावाक्यार्थेवाक्यार्थसमाचारोपस्थापकसंभवद्दृस्तु संदेहो वाक्यार्थनिदर्शनिदर्शी

नालंकारः तेनाधरालक्तकादीनां गुणेनएकस्वरूपः सामान्यालंकारोगम्यतेसामान्यंगुणसाम्येनयत्रवस्त्वंतरैकतेतिलक्षणात्
४६ स्फुरदिति भ्रमराः स्निग्धः स्फुरंतश्चलंतउज्वलाश्चाधरोष्ठाएवदलानिपत्राणियेषांतेः परितोविकसनोदशनांशवोदंतकां
तयएवकेसरभराः किंजल्कपुंजाः येषांतैः धृतानिमुग्धानिगंगाएवफलकानिकर्णिकायेषांतैः विकसच्छिरास्यकमलैर्विबुधः
अत्रास्यकमलैरितिभूषणात्भ्रमराःस्मरस्येतिसिद्धेकरेशविवर्त्तिभावयवरूपं अत्रास्यकुमुदैरितियारेकुमुदस्यसुखोपमान

धृतमुग्धगंडफलकैःसुरुचत्विकसच्छिरास्यकुकमलैःमुदैःभ्रमराः ४७ भजतेविदेशमधिकेनजितस्तदनु
प्रवेशमथवाकुशलः मुखमिंदुरुज्वलकपोलमतःप्रतिमाछलेनसुतनोरविशत् ४८
ऽत्वंकविसमयविरुद्धमित्ये

कावलीकारः ४७ भजतइति आधिकेनप्रबलेनजितोविदेशंदेशांतरंभजते अथवाकुशलश्चतदनुप्रवेशंभजतएवशरणात
शानुप्रविश्यजीवनीस्यः अतोहेतोरिंदुरुज्वलौकपोलौयस्यमुखस्यविंबव्याजेनाविशत्प्रविष्टः साक्षाच्चंद्रएवायंनप्रतिमा
चंद्रइति छलशब्दात्प्रतीतेः छलादिशब्दैरसत्वप्रतिपादनरूपोयमपह्नवालंकारः पूर्वोक्तकाव्यलिंगसापेक्षइतिसंकरः तेनक

मा.का.स. पोलपोलौकोमरंलावरायंदर्पणो यम्यंचयज्ञ्यते इत्यलंकरेणवस्त्रलंकारध्वनिः ४८ भुवमीति मदनेषवोमहातिकाविनैकुचतटेमति न.स.
१४ हातिंमतिद्यातंश्रागतामाशाधुव मद्यस्माऽरिम्लानिजभरेणाग्लायितंकशितंश्रवलम्नंमध्यंयेनतदिदंकुचतटतरंगेननुसंइतरांगवतंते
ननुत्समितिवतिमत्सयः ननुतांकाश्यंनागमतनोभजत् पूषादिसत्रेणासेरउास्त्रैः तदामदनेषुपतातकुचातिरिक्तमंगा नाला मंगहे
ह्रंश्रासीदित्यर्थः अत्रकारितस्यहेतिहेतुत्वात्काव्यलिंगंतरयेहसाकुचयोः कार्श्याभावनिमित्तदनेषुप्रतिघातोत्येतरणत्काव्यलिंगसं

ध्रुवंमागनाः प्रतिहृऽविंकातिनेमदनेषवः कुचतटेमहाति इतरांगवल्लपदिदंगारिमग्लपितावलयमगामस्तनुतां ४९
नमनोरमास्वविशेषविशांतिरचेष्टपोग्यमिदमेनादिति गृहामेष्यति प्रियतमप्रियतमेसुदशावसनांगरागसुमनस्सुम
नः ५०

७ कीर्णगुणाभावनिमित्ताक्रियास्वरूपोत्येह ४९ नमनोरमास्विति प्रियतमेगृहमेष्यत्सामामिष्यतिसति इणोलड् एम.
सद्वितिशः विशेषविशांतारनम्येवेशीनांविवेकनीनामित्यर्थः अतएवसुदशांसमगहशांनारीणांमनः कर्तृमनोरमास्वपिवसनांगरा १४
गसुमनस्सुइतिविशेषास्सुगधमाधमालोषु इदमेतदितिइदंपुरोवतिंवस्तुएतदादितिवसनमिति: अनुलेपनमितिसुमनस्सइतिविशि

घाकारेणतथायोग्यमस्माकंधारणमर्हमितितननिरचेष्टनंनिरधारपतंप्रियागमनहर्षातिरेकादितिकर्त्तव्यतानवलस्यममभूदित्यर्थः तिनो
तेर्लुङितङ्छे सिच्सार्वधातुकार्द्धधातुकयोरितिगुणः हर्षोभ्रसंचारिनिभ्रयसंबंधेप्यसंबंधोक्तेरतिशयोक्तिः सुमनःसुमनइति
यमकविशेषश्चेतिसंसृष्टिः ५० वपुरिति वधूः स्त्रीपरिरंभसुखव्यवधानभीरुकतया आलिंगनसुखविच्छेदभीरुत्वेनकुंकुमपि
व्यइतिकुंकुमस्याश्रयः वपुर्नान्वलिप्सनानुलिप्तवती अंगेनांगमात्रमव्यवधानमपिनसहतइत्यर्थः लिंपतेः कर्त्तरिलुङितङ् तथा

वपुरलिप्तपरिरंभसुखव्यवधानभिरुकतयानवधूः हामममस्वदारमिदमेवहियत्प्रियसंगमेघनवलेपम
दः ५१ निजयाणिपल्लवतटस्खलदभिनासिकाविवरमुत्पतितैः अपरापरीक्षणकैर्मुमुदेमुखवासमास्यकम
लश्वसनैः ५२

ऽ।हिष्महोवपुः प्रियसंगमेघनमवलेपनमगर्वमितियत् अवलेपस्तुगर्वेस्यात्लेपनेगर्वेभूषणेपिचेतिविश्वः
इदमनवलेपनंतैमेनास्यवपुषोऽंभरणेयुक्तं श्लेषानुप्राणितोयमर्थांतरन्यासः ५१ निजेति अपरास्त्रीनिजपाणिपल्लवतलस्ख
लद्गलनादभिधानानासिकाविवरंप्रतिउत्पतितैरास्यकमलश्वसनैर्मुखमारुतैर्मुखवासंमुखवासनोपणकैः परीक्ष्यमु

भा.का.स. मुदे इयंवासवसज्जिकानायिका ५२ विघ्नतइति दिवान्धकारोनसवयसावयस्ययाचपुरोग्रेविघ्नतेविधारितेपरिपूर्णेमंडलादिकारो न.स.
१५ बिंबशोभांबिभ्रतोतितमस्तत्तस्मिन्हिमधाम्निचंद्रेदर्पणतलेचमृगदृशःस्त्रियःस्वमुखश्रियंपूर्वोक्तोपमानभूतामुत्तरत्रोपमेय
मृगदृशःस्त्रियःस्वमुखश्रियंपूर्वोक्तोपमानभूतामुत्तरत्रोपमेयभूतांचेत्यर्थः मुहुरीक्षमुखमपरोक्षार्थइतिभावः अत्रान्यस्मि
योन्यत्रासंभवाच्चंद्रेतत्सदृशीमितिसादृश्याक्षेपात्संभवद्वस्तुसंबंधनिदर्शना तथाचंद्रदर्पणयोर्मुखवयसोश्चयथासंख्यमा

विघ्नतेदिवासवयसाचपुरःपरिपूर्णमंडलविकाशभृति हिमधाम्निदर्पणतलेचमुहुःस्वमुखश्रियंमृगद
शोददृशुः ५३ अधिजानुबाहुमुपधायनमत्करपल्लवार्पितकपोलतलं उदकंठिकंठयोरवर्जिकलस्वरम्
न्यगानपरयापरया ५४

अन्यथाद्ययथासंख्यालंकारश्चतदुभयापेक्षयाचंद्रदर्पणयोर्मुखश्रीदर्शनस्यानलेनप्रस्तुतयो राम.
रेवौपम्यतानुल्लयोगितेतिसंकरः ५३ अधिजान्विति नमनिकपोलार्पणायप्रह्वोभवतिकरपल्लवेअर्पितंनिहितंकपोलत १५
लंयं अस्यलंयस्यतंबाहुंअधिजानुविभक्त्यर्थेअव्ययीभावः उपधायाभिधायकर्यरेणाज्ञातुंअवष्टभ्येत्यर्थः कंठेपरिवर्जितइतिकंठ

परिवर्तितनुमुखाचारितइत्यर्थः कलमव्यक्तमधुरं स्वरमुन्मेस्वरवल्गूनीति स्वराभिचारित्वमुन्मेहीनं वा पतगानं तस्य पातरासक्तया
मेरेकंठेनैनावगतेत्यर्थः कालत्रैपार्थमिति भावः अयं चोक्तं वानुप्रासः अथ रस्या स्त्रियापाउदकंठिउत्कंठितं प्रियंगमसंगोयमुकपा
स्थितमित्यर्थः तावेतुडिविरोलुक् अत्र कालमहिमत्वलहरणमौत्सुक्येन संचारयतिनिर्बंधनात्रियोलंकारः पर्यायपर्येतिच
यमकविशेषश्चेति संसृष्टिः एवाविरहोत्कंठिता विरपसवलोकेनुविरहोत्कंठितालुमाइतिलक्षणात् ५८ प्रणयेति अथ

प्रणयप्रकाशनविदोमधुराः सुतरामवीरजनेन च नम्रमभीष्टजनापितहृतः प्रजिघायकांतमनुमुग्धतरस्तरुणी
जनोदशाइवायसखीः ५५ न च मेवगच्छतियथालघुतां करुणां यथा च कुरुते समपि निपुणं तथैनमुपगम्यव
देरभिदूतिकाचिदितिसंदिदिशे ५६

प्रसाधनानंतरं मुग्धतरोसंतकामसमोहितः तरुणीजनः प्रणयप्रकाशनविदोनुए
गत्वंजकेचनुराइत्यर्थः मधुराः मधुरभाषिणीः अन्यत्ररम्याकृतिः सुतरामभीष्टजनस्य चित्तहृतो मनोहारिणीः सखीः दशाइ
वपूर्णोपमाकांतमनुप्रियजनं प्रजिघायाप्रेषितवान् हिनोतेर्लिट्र्हवेनसहसमासवचनात् दशइवेति समाकर्णोपमानयास

मा·का·स· रवीनामापूर्वोत्तरंगत्वकार्यदर्शितादियंजनादलंकारेणवस्तुध्वनिः ५५ तथाकाचिन्नायिकादूतिवाचिकमनुशास्ति॥नचेति सखे न·स·
१६ दयितोयथामयिकरुणांकुरुते तथात्वयुनामत्वतांचनागच्छतिनगम्यते एतेनदयितमुपगम्यप्राप्यतथानिपुणोवदेः विध्यर्थे
प्रार्थनेवालिङ्इतोलेडःकाचिन्नायिकाअभिहिति अभिलक्षणोमयोभावेनपुंसकेह्रस्वत्वंसंदिदिशोसंदिष्टवतीकर्तरिलिट्
स्वरितात्मनेपदं नायिकानुकूलहोतरितांकोपात्कांनपराणुघपश्चात्तापसमन्वितेतिलक्षणात् ५६ दयितायेति मा

दयितायमानिनपरयापरयाचरितंयथाचगुदितापिसखी किमुक्तोदिताःप्रियहितार्थकृतः कृतिनोभवंतिसु
हृदःसुकृता ५७ प्रतिभिद्यकांतमपराधकृतंयदितावदस्यपुनरैचमयाक्रियतेनुरतान्निरुचितैषततः कलयेदमा
नमनसंसरितमा ५८

५) नपरयाअभिमानवत्याअतएवापरयानायिकयाअगदितादयितमानयेत्यनुक्तासखीदयिताय रम·
दयितमानेतुंक्रियार्थोपपदस्यकर्मणिस्थानिनइतिचतुर्थीलरितंशीघ्रंययौअन्यथामरणशंकयेतिभावः तर्याह शोभनंहृद १६
यंयेषांतेसुहृदोमित्राणिसुहृद्दुर्हृदौमित्रामित्रयोरिभिनिपातनश्चोदिताःप्रेरिताःसंतःसुहृद्यःप्रितःश्रेयस्करश्चयोर्थेसंकु

वेति इतीप्रियहितार्थकृतः कृतमैयामस्मीतिकृतिकृतिनः कृतामवंतिकिमु किंतु चोदनोविनैवकृतिनइतिभावः अर्थांतरन्या
सः नापिचाचपूर्ववत् ५७ अथकाचित्कलहांतरिता कांतंप्रलिप्सुमिईतंसंदिशते प्रतिभिधेत्यादि अपराधकृतमागस्का
रिणंकांतंप्रतिभिधानिराकृत्यपुनर्मयिवास्यानुरक्तिरनुसरणंक्रियतेयदितावद्वचितैवयतिप्रतानांप्राणेश्वरचित्तानुवर्त्तनेर्धर्मे
त्वादितिभावः किंतुसखीततोनमनसंअभिमान हीनचित्तांकलयेतमन्येत ५८ तत्संलापवशापविग्रहैवस्वीयतांतत्राह अ

अवधीर्यधैर्यकलितादपितंविदधेविरोधमथतेनसह नवगोप्यतेकिमिवकर्त्तुमिदंनसहास्मिसाहसमसाह
सिकी ५९ तदयेत्यमास्मतमुपालभथानहिदोषमस्यकिलविग्रहवयं इतिसंप्रधार्यरमणायवधूर्वि
हितागसेपिविससर्जसखी ६०

अवधीर्येति अधैर्यकलितधैर्यासती वाहितास्मादिधिततिनिष्ठायाः परनिपातः परनि
पातःस्थिततमवधार्यतिरस्कृत्यतेनसहविरोधंविदधेकरोमिचेतिदधातेःकर्त्तरिलिटितउ०पहिसमितवाकिमिव गोप्यतेनि
गह्यतेनकिंचिदित्सर्पः किंतु कथ्यतएवेति कथयतीचसहसावलेनवर्ततइतिसाहसिकी अजः सहोमसावर्त्ततइतिठक्सान

मा.का.स. भवतीति अत्राहसिकी अहसितशेष इदं सहविरोधमचरणरूपं सहसहसंकेतं शकधष्टत्यादिनानुमनन् सहन इति सहासम नै.स.
९७ र्थापचाधच्चूनास्मिन्नत्रासाहसिकतस्यविशेषणगत्वावासदनहेतुत्वोर्णैः यदापे हेतुकं कार्यलिंगं ४८ तर्हि हि किमत्र का
र्यमत आह तत्रस्माद्दत्लभमुपेत्समास्तोपलभधानोपलभस्वदोषगणायेत्यर्थः। वयमस्माय राधं हो यं न विघ्न किल अजा
नानावतिष्ठामः इत्यर्थः कार्यार्थिनः कुतो गरे इति भावः विदोलरोषेतिमसोमादेशः इति मगधार्यनिश्चितत्व वर्धनायिकावि

ननु संदिशेति सुहृदोदितया त्रपया न किंचन किलाभिदधे निजमैक्षि मंदमानिशं निशितैः कृशितं शरीरमशरीरश
रैः ६१ भुवते स्म दूत्य उपसत्य नराज्ञस्तत्प्रगल्भमनिगानीगिरः॥

दिनांगमेहेतनायराधमयापिरमणप्रेसेन्क्रियाग्रह
णा चतुर्थी सखीविमसर्ज मजिषापविरहासाहस्तुतयेतिभावः एषा कलहांतरिता प्रौढा च ६० नन्विति। ननु संदिश सं एम. ९७
देशं ब्रूहीति उदितया दूत्या कया सुहृदा नापि कयात्रपया हेतुना किंचनाभिदधे किल नाभिहितं खलु किंतु निनिशितैः अशरी
रशरैः नगवारोर निशं कृशितं कृशांकृतं कृशशब्दात्करोतिणंतात्कर्मणि क्तः एणविशवभ्रावेरज्ञे हलादेर्लघोरित्यकारस्य

रेफारश: निजंशरीरंमंदमोलिईदित राधाधिन्तृलहांतरितामध्यमाच अथवा निजहृदयानाभिधानालिजनिरीक्षणेनस्वा
वस्थातिवेदनाच्च। कुलमलज्जास्मरत्वावगमादितिभावः ३ पंचपंचयंचमीकार्यास्व्याकामावस्थाह अत्र नः संगोसंकल्पाजागरः कृ
शतानतिः ह्रीत्यागोन्मादमूर्छांताइत्यनेगदशाद्दशेति ६१ इत्थंनायिकाभिरुपदिष्टाइत्यः किमकुर्वन्नतआह श्रुवतइति
प्रगल्भाध्यानानिगर्भाः प्रतिभासाराभ्यागरेयासांतषधसोवरान्पुरुषानुपरज्यनरवतन्नरैः पुंभिस्तुल्यंतेन नुल्यंक्रियाचेष्टित

सुहृदर्थमोहितमजित्वधियांप्रकृतेर्विराजतिविरुद्धमयि ६२ ममरूपकीर्तिमहरत्सुवियस्तमनुप्रसक्तहृद
येयमिति त्वयिमत्सरादिवनिरस्तदयः सुतरांतिरोतिखलुतोमरनः ६३

तिरितिवतिप्रत्ययः श्रुवतेस्मनचैतावता
वैयात्यंदृष्टवराणामित्यर्थांतरन्यासेनाह सुहृदर्थमिति तथाहि अजिह्माधियामकुटिलबुद्धीनांसंबंधिसुहृदर्थमित्रार्थेन
हतित्यसमासः सर्वलिंगतांचेतिवक्तव्यमोहितंचेष्टितंप्रकृतेर्विरुद्धमयिस्वभावविपरीतमपिविराजतेशोभतेतस्मान्नधार्ष्ट्यं
दोषइत्यर्थः ६२ अथकाचिदूतीकंचित्प्रियंप्रतिसप्तभिः प्रार्थयते ममेत्यादि योमविममरूपकीर्तिंसौंदर्यप्रथममहरत् इयंत

मा.का.स. त्वियात स्तनुग्रसमध्रु हृदयानस्मिन्नासक्तचित्तेति हेतोस्तयिमस्मरादिव मदनो निरस्तरयोनिः हृपसत्तन्त्रियांसुतरां तरणोतितत्यय न.स.
१८ तिखलु पतेन कार्श्यविस्यो क्तस्त्वचसा नास्यतियह भूतना पकपोडासमर्थनदीपनायिकायोउनो न्मामस्पनीकालंकारः स्त्वन
यिमस्मरादिवेति हेतत्वेत्तोस्थापितावेति संकरः वलिनः प्रतिपत्तस्य प्रतीकारे मुहुः घरे पर्स्तं दीयतियस्कार प्रत्पनीकेनड्च्य
ते तं ६२ तवेति सा तत्त्विया तवकथासु गुणकीर्तने घमुहुरंगुलिमुखेनांगुल्यग्रेण श्रवणं श्रोत्रविवरं परिघट्टयति स्फाल

तव सा कथासु परिघट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन मुहुः घनतां ध्रुवं नयति तेन भवद्गुणपूगपूरितमतृप्ततया ६४
उपताप्यमानमलघूष्मभिः श्वसितैः सितेतरसरोजदृशः द्रवतां ननेनु मधरं रतमतेन च नागवल्लिदलराग
रसः ६५
ऽयतिपतयद्दृच्छयेति शेषः तेन परिघट्टनेन भवद्गुणपूगपूरितं श्रवणं अतृप्ततया नतायावद्गुणग्रहणेनातं एम. १८
तुष्टतया घनतां नयति बहुतरगुणमानार्थं मस्यादिवद्भुवोगुणप्रवेशाय श्लेषयतित्यर्थः ध्रुवमित्युत्प्रेक्षा यो अत्रकं दुविनोर
नार्थं श्रोत्रविघट्टनेघनतानयनं तमुत्प्रेक्षते ६४ उपेति अलघुरतः संतापादधिकउष्मिमाउष्मत्वंयेषां तैः श्वसितैः श्वसि

तैर्निर्भ्रासैरुपताप्यमानं सितेतरसरोजश्रेणीनीलोत्पलाहस्या अधरं न वनागवह्नीरल्लानां ताम्बूलीदलानीरागं सोरंसोरं मङ्कवोद्गवता माङ्कुतानुं न हतमते न शङ्कोति एतेन ज्वरावस्थोक्ता दृढवलासंबंधे प्यसंबंधे ऽसंबंधेरूपातिशयोक्तिः स्वतःसिद्धकविप्रौढोक्तिसिद्धति शयोक्तेरभेदाध्यवसायइतिरहस्यं ६५ दधतीति रतिपतेरिषवः शितत्वं नैशिस्ये दधति स्फुटमिस्या त्वेहा यद्यस्मान्निरंतरं नारं घ्रहत्कठिनं चयत् स्तनमंडलं तरैव आवरणं वर्मयस्यतत्त दपि उत्पलपलाशदृशा उत्पलदलाहस्याः हृदयमभिरत शारनैशि।

दधतिस्फुटंरतिपतेरिषवः शितत्वंपदुत्पलपलाशदृशः हृदयंनिरंतरव्हहत्कठितस्तनमंडलावरणमप्यभिद
नू ६६ कुसुमादपिस्मितसरोजदृशः सुकुमारसंगमितना परथ अनिशंनिजैरकरुणः करणाकुसु
मेषुरुत्रयतिपद्विशिखैः ६७

७) सोत्प्रेक्षा तथारंध्मत्रेषिरणाकामेननिपीड्यमानायास्तस्याः लोढरहोजीवितसंशय
मायादयतीतिवाचस्तुघोत्सते ६६ कुसुमादीति स्मितसरोजदृशः सरोजाक्ष्याः अंगंकुसुमादपिसुतरांसुकुमारकोमलंइति
इदंत्र परथा अन्यथानाकिंसततमेवेत्यर्थः यद्यस्मात कुसुमेषुरकरुणोनिर्दयः सततनिजैर्विशिखैः एषत्वकाणाविशिखाइत्यम

मा॰का॰स॰ र कुसुमैरेवेत्यर्थः करणं शरीरं यथा तथा अनिशमुन्नयति तापयतीत्यर्थः नयतिरयं शौवादिकः सकर्मकः कुसुमाधिकसौकुमार्यभावे न॰स॰
१९ कुसुमैः पीड्यत इति सुमाधिकसौकुमार्यगुणोल्लेखः नायरयेथेति व्यंजकप्रयोगाच्छाया ९७ विषतामीति अपक्रियया विपरी
तप्रयोगेण निषेवितमुपयुक्तं सर्वं अमृतमतयो भावः विषतां विषवद्दाहितत्वं समुपैति इत्यरः इदं विषत्वं सत्यं ध्रुवं अमृत
स्रुतोपि स्रवते किंपुनर्हिमरश्मिरुच्यमन्यं इत्यादिः भवतो विरहाद्धेतोः त्वया विनासेवनादित्यर्थः अमुं प्रियां दहति या॰पू॰

विषतां विषेवितमपर्त्यपया समुपैति सर्वमिति सत्यमदः अमृतस्रुतोपि विरहाद्भवतो यददूरदहति हिमरश्मिरु
चः ९८ उदितं प्रियां प्रति सहार्दमिति प्रमदधीयत प्रियतमेन वचः विहिते गते दिगुरुणवजने सपदीरिताः ख
लुलंगति गिरः ९९

र्वं तया सहसेव नाक्रन्दयन्तीतिभावः एतेन विषयहेतुरूपावस्थोक्ता विशेषणसामान्यसमर्थ एस॰
नरूपोर्थान्तरन्यासः ९८ उदितमिति प्रियां प्रति प्रियामुद्दिश्य हृदयस्य स्नेहहार्दं प्रेमाणामपि यता हार्दप्रेमरस्नेहेत्यमरः तस्ये ९९
दं इत्यण्प्रत्ययः हृदयस्य हृल्लेखयदण्लासेष्विति हृदय हस्य हृदादेशः सहार्दं सस्नेहं इत्युदितं वदेः कर्मणि क्तः चित्तस्यपीता

रिनासंप्रसारणंवचोदूतीवाक्यंप्रियतमेनअश्रद्धीयतविभ्रसितंररदाते: कर्मणिलट् अरंतरोऽलपसर्गवचनात् अतशब्दमाक
प्रयोगः हियस्मात्पुरः पूर्वमेवविरितैंगितैर्विदिताभिप्रायेजनेइंगितहृहृतोभावः इतिमज्ञनेरितिरुक्ताणिरः सपदिलेगेति
सजेतिखलुस्वयंप्रियाहृदयरेवेरित्वास्वबुद्धेः संवादेनइतिकथितंप्रियाविरहदुःखंविज्ञासेत्यर्थः अर्थांतरन्यासः एषाकलहांत
रिताअतएववाचलमानारंभोविप्रलंभशृंगारः पूर्वानुरागमानप्रवासकरुणात्मनाविप्र लंभश्चतुर्थोयमुक्तः कुलकं ६९

दयिताहृतस्ययुवभिर्मनसः परिमृद्धतामिवगतैः प्रथमं उदितेततःसपदिलब्धपदैः तरुणाकरैरनुपदंभिः प्रय
ये ७० निययातसंभ्रमभृतः अवणादसितभुवः प्रणदितानिकुले दयितावलोकविकलत्वयनप्रसरभप्र
णुन्नमिवभीरुहं ७१

दयितेति प्रथमंचंद्रोतपत्याकृपरिमृद्धतांनिजमनोपहर्तृमार्गाभिज्ञताश्रयतैः त
तः पश्चात्तरुणाकरेउदितेसति सपदिलब्धपदैः इष्टचारपदचिन्हैरतः दयिताभिहृतस्याकृष्टस्यापहृतस्यचमनसोनुप
यायियादिभिरलक्षुभिरन्विष्यद्भिरिवेत्यर्थः अतएवनाम्यात्लेस्यप्रागवलिवितधैर्यस्यागनिमित्ताऽनुपपद्यतेइति नियातः

मा.को.स. अन्वेषणानुपरीमोक्षाः इति वैजयंती ॥६९॥ विभिः प्रथमये प्रथातं यातेभावेति ॥ अथोक्तयदान्वेषणोत्प्रेक्षापूर्वां वीरः आहिमिरूपगम्यते इत्यलंकार न.क.स
२० रोपलंकारध्वनि ७० अथ यूनो ग्रहधामनंतरं रत्नांतं वर्षयती निपपातेति सम्भ्रमभ्रतः प्रत्यस्यान रंभिरण्याः असितभ्रुवो गता
याः अवशात्मराद्दिलालिकुलं गुंजद्दलिपुंजं उपसर्गाः समासे परेण परे ॥ इत्यादि णत्वं वारि रुहं अवणे सलंरयिता विलोकेन
विकसतो विस्तारगच्छतो नमनस्य प्रसरेण प्रसादरेण प्रगुण्णमिव पूर्ववणीतानिपयात था संभ्रांतमित्यर्थः अत्र संभ्रमहेतुकस्य करुणो

उपनेतुमुन्नतिमते वदिवं कुचयोर्युगेन तरसाकलितां रभसोत्थितामुपगतः सहसा परिरब्धुकाम्यत च वधूम
रुधत् ७२ अनुदेहमागतवतः प्रतिमां परिणापकस्य गुरुमुद्वहता मुकुरेण वेपथुभृतो निभरात्कथमप्यपायि इति
नवधूवरतः ७३

सत्यया तस्य नयन प्रसारहेतुकत्वमुत्प्रेक्ष्यते एवाच्च दृष्टा ७२ [illegible]मिति उपनेतुमिति सदेव एम.
गतो हठादागतः कश्चनयुवा अत एव रभसेनोत्थिता अत एवोन्नतिमता स्तनयुगेन करणभूतेन दिवमाकाशमुपनेतुमिव ऊर्ध्वं २०
मुत्क्षेप्तुमिव इति फलोत्प्रेक्षा उत्थानमिति तोल्लस्य गुणानि मिता तरसा वलेनाकुलितां आलिंगितां वधूं प्रियायारिरस्भारुधत् रुद्धवान् उप

वेष्टितवान् उपवेष्टितवान् ऊर्ध्वोत्क्षेपान्निवारितवान् इति चार्थः रुधे लुङि रितौ वेति ह्नोर्विकल्पाद् डादेशः एषा हृष्टा ऐन्द्री विवृताद्यनुभाववती
च ७३ अनुदेहमिति अनुदेहं देहस्य पश्चात् अव्ययं विभक्तीत्यादिना पश्चादर्थेऽव्ययीभावः आगतवतः परिणायकस्य परिणेतुः वो
ढुरित्यर्थः नयनेरावनु प्रत्ययः उपसर्गादसमासेपि ... गुरुभारवती मतिमान्मतिविविक्तं ... दृहना पश्चात् स्थितस्यापि तरामिमुखादिति भा
वः मुकुरेणादर्शेन कर्त्री दर्पणो मुकुर आदर्श इत्यमरः वेपथुमनोन्नवोढ दृतया भयकंपगात्राभ्यां कंपितायाः करजैः पाणितलात् पं

अवनम्य वहंसिनिनिमग्नकुचद्वितयेन गाढमुपगूढवता दयितेन नतेन तद्धारागलद्रशनाकलकिंकिणीरवमुदासि
वधूः ७४ कररुद्धनीविदयितोपगाश्लोकः प्रागवर्गलस्य मेलसितं त्वरा वेरहितासनया ॥

(mark) चम्पास्तसिलूक्ष्ममपिनापाति
न पतितमहत्त्वयत्नेनाच्चधारितइत्यर्थः भावे लुङ् एष च मुग्धा ... रस्य भारसंबंधेपि संबंधोक्तेरतिशयोक्तिः गुरुमितिश्लेषोस्या
पितेति संकरः ७३ अवनम्येति अवनम्य उपगूढवता आश्लिष्टवता अत एव वहासिनिमग्नकुचद्वितयेन दयितेन नतेन तद्धारागलद्रशना
उद्गाढतरशनायाः नलः किंकिणीरवो यस्मिन्कर्मणि तद्यथा तथा वधूरुदासि उदासिता एषा नवोढा ७४ कररुद्धेति दयितोपगतो

मा.का.स. मेनाथकोगमनेत्वराणांवराहिलेलमकेआसनस्थितिरिर्येयाकृपाशिहितिशेषः अतएवगलितेरस्तं अतएवकरलक्ष्नीविकरग्रहीतवेधं न.स.
२९ वसनेतरां दृष्टाहाटकशिलासदृशीहेमशिलाप्रतिमास्फुरंतीऊरुभित्तिरूर्देशोयस्मिन्कर्मणिनद्यथातथाहिरण्यंतहेमहाटकमित्यम
रः वस्त्रे आच्छादनयोग्यकर्मणि लक्ष्ये ऊरुभित्तिरिवेत्युपमितसमासः अत्रोपमेयोसंस्पृष्टः ७५ पिदधानमिति नववधूर्नवोढाम्र
न्वक्पश्चात्तदुपेसरशौपिदधानंछादयंतंप्रियंदृष्टिच्छादकैः वः वदश्चाइतिब्रुवतेएछत्तेजनायगिरामाचाअभिधत्तुनाअवसरसेरोमालःर

हताहृष्टहाटकशिलारशास्फुरदूरुभित्तिवसनंचवस्ते ७५ पिदधानमन्वगुपगम्यदृशौब्रुवतेजनायवदकोयमिति
अभिधातुमध्यववमौनगिरापुलकैः प्रियंनवधूर्व्यगदत् ७६ उदितोरुसादमतिवेपथुमत्सुदृशोभिभर्तृविधुरं
त्रयथावपुरातिशयशंसिपुरः प्रतिपत्तिमूढमपिबाढमभूत् ७७
७लुलेजनायप्रियपत्न्यगदत्अकथयत्नोत्रहेस्त एम.
ज्जयेतिभावः अत्रवपूर्वोत्सहतेः पूर्णोरिलिदूकिंनुपुलकत्वअत्रप्रिस्नातरूपस्पर्शेस्वलज्जयात्रसंलक्षितस्यपुलकैः प्रकाशनात २१
र्हत्मालंकारः असंलक्षितसरहस्यार्थप्रकाशः सूक्ष्ममुच्यते इतिलक्षणात् ७६ उदितेति अभर्तृभर्तृसमीहंलक्षणेनाभिप्रातिअ

भिमुखस्य रस्मद्यपोभावः अरितअरितउत्सलनुरुसार्वोनिम्ग्वेशतास्पततत्म्रातिवेपपुमतत् प्रातिकूपवर्तं एतेनविशुद्धो ममाह्यपेनमसुत्यानाः
लिंगनविरोधिनस्तं भवेयपुमाचिकावुन्नो डंभयाविधुरं विलङ्घं एतेनलज्जासंचारिणा मियवागपटुलमुकं एवं प्रतिपाक्ति मूढमयि इ
तिकर्त्तव्यताम् ढमपि मुदृशोवपुर्वोढम्रझं न्माद्दशति सिमुखरागादिलिंगैः राशरावित्रोषव्यंजकम मभूत् सत्यादरे किमुपलारै राति भा
वः ७७ परीति ममहाम्यधिवेश्मनिजवेश्मनियस्य रूपचारविधौ मसुत्यानार्दकर्मणि न्मलघोमं हतनुरुभरात परिमंथराभिर

परिमंथराभिरलघूरुभराद धिवेश्म यस्य रूपचारविधौ सत्ववलिताभिरनुपदं ममरा: प्रणपातिभूमिमगमन्
गतिभिः ७८ मधुरोन्नतम्भुललितं च दृशः स्वकामयोगचतुरं च: प्रकृतं स्तमेवनिपुणाभासितस्फुटनाली
लम भवत्सुतनोः ७९

७७ लसाभिरनुपदं पदे स्खलिताभिरपगतिभिः प्रणयातिभूमिं प्रेमप्रकर्षमगमन् परप्रेमास्पदाभवताइत्य
र्थः प्रत्यत्वनापि स्खलितगमनमेव यस्तु: प्रीतिकरमभूदित्यर्थः स्त्रीणां स्खलनं यस्तु: प्रीतिकारमिति विरोधाभासोऽलंकारः ७८ म
धुरेति मधुरं मनोहरं यथा तथो न्नते वुच्चलिते भ्रुवौ यस्मिन् तत् मधुरोन्नतभ्रु: गोस्मि पोरुपसज्जेन सेनिह्नस्वतं दृशो र्लेलितेनयनचे

मा॰का॰स॰ एवं सकरम योगं हस्ताभिनयसहितं तच्च ठरं च अमुतनोस्त्रियाः प्रकृतिस्थमेव स्वभावसिद्धमेव सदपि निपुणेन नेनिपुणाचार्येण। न॰स॰

२२ आगमितमभ्यासितं अत एव स्फुरं स्थापितं यत्नाद्यं तस्य लीलापस्य तत्तथोक्तमभ वारितिर्दर्शनालंकारः तथानर्त्तमुपमागम्यते ७

७८ अथ कस्याश्चित्सपत्नीनां मयहश्याहतायाः कांतो पलंभं त्रिभिः कुलकेनाह॥ तदिसादि अंगेत्यामंत्रणे विश्वसृ

जा विधात्रा नतवद्गृहणा सहस्तात पंनेत्र सहहस्त समूहः सरव्याया अवयवेत भनक्तं तेन स्वरं इति यत्तरदयुक्तं कुतः येनकार

तदयुक्तमंगमभवविश्वसृजा न हतं परीहीहचीरणसहस्तनतयं प्रगटीकृता जगति येन खलु स्फुरमिंद्रताद्यम

पि गोत्रभिदा ८० न विभावयस्यनिशमहितगता मयि मां भवाननिसमीपतया हृदयस्थितामपि पुनः परितः के

यमीत्स तेव हिरभी प्स्तमाम् ८१

रोन मयि विषये स्फुरं मस्तहमेव गोत्रभिदानामभेदिना आद्भेदिना च गोत्रेनाम्निकु राम॰

ले नाम्नावितियावत्‌: त्वयेति शेषः अघ इंद्रेणा जगति प्रकटीकृता खलु अत्र गोत्रभिदेति श्लेषानुप्राणित सहस्तातमिंद्र लं उक्ते २२

स्यते ८० नेति अनिशमहितगतो चक्षुःमलिहृपामपि दृष्टव्यामिति निवेति च गम्यते दृष्येवहितगत इत्यमरः मामम लिसमी

पतयाभवान्नविभावयति श्लेषे प्रथमइति प्रथमपुरुषः ईद्दियसनित्कृष्टामपिनलक्ष्यतइतिविरोधाभासनार्थेपिशब्दपरमार्थ
तस्तुईष्यत्वात् नसामीप्याचतिभावत्वेनचित्रमितिभावः अभीष्टतमोपुनर्हृदिस्थितोहृदयादनपेतोअतर्हितामिसित्वागम्यते
अतएवविरोधाभासकोपिशब्दःवहिःपुरतः कथंभवानईक्षतेइदंतुचित्रं अतिसामीप्यनयनतस्याअपिदर्शनप्रतिबंधक
त्वाभावः प्रेमास्पदंचस्त्रूपरोक्षमप्यपरोक्षंईक्षतेइतरत्परोक्षमप्यपरोक्षमेवेतितात्पर्यार्थः विरोधाभासयोसंकरः ८१ इती

इतिगंतुमितुमभिधायपुरः तरुणादृष्टिपातविकसद्वदनां स्वकरावलंबनपिमुक्तगलत्कलकांचिकांविद्धरुणा
तरुणः ८२ कुलकं अपयातिसरोषयानिरस्तेकृतकंकामिनिचुक्षुभेमृगाक्ष्याः कलपन्नापिसच्यथो
वतस्मेशकुने स्खलितः किलैतरोपि ८३

इति तु इतिगंतुमितुमभिधायपुरः तरुणा इत्यभिधायपुरोगंतुमिच्छुरुत्
णादृष्ट्या:पातेनविकसद्वदनांपरस्परदृष्टिमात्रगतकोपामित्यर्थः कांचिन्नायिकांतरुणोयुवास्वकरावलंबनंप्रियकरेणाग्रहणा
त्तेनविमुक्तामुक्तबंधअतएवगलंतीस्रवमानाकलामधुराकांचीयस्मिन्कर्मणितद्यथातथाअरुणतरुद्धवान्रुद्धवानित्यर्थः

मा·का·स· इयपूर्णाकलहांतरिता ८२ अपयाहीतीति सरोषया मया गाह्यकामिनिनिरस्ते अपयाति निर्याते सति कृतकंकृत्रि न·स·
२३ मंयथा तु लुठेन निर्गमनश्रुतिबंधर्थे तुमंततमित्यार्थः तु ज्ञाते भावेलिट् इतःपिनायकोपिकलयन्नपिहतकोप
मितिजानन्नपिद्राक् तुनेन स्खलितः किल निरुद्ध इति मन्युप्यः क्षतिर्वैर एवागतस्यास्थितः न गतः इत्यर्थः उभावपि समाना
नुरागवितिभावः एषा कलहांतरिता ८३ आलोकेति मानवत्या कोपवसात्प्रियपाल्लीवांमीर्ष्याकृतः कोपो मानो मा

आलोकप्रियतममंमुखे विलग्नं यत्नस्मेन मितमुखे इमानवन्या नन्नतं पदमवलोक्यांव मूले मानस्य मु
द्रुतमुपयातु मास्थितस्य ८४ सुहृद्याः सरसमलोकितमः नरसाम्बित्वं तः सपोवनोष्णा कथमभवन्म
रानलोप्यः सनमारोनयचं प्रियस्ता ८५

लंगिनि प्रियेप्रियतमम आलोक्यास्थित्यासमानकर्ईकतनिर्देशाः अं एम· २३
मुखे पितीचो प्रियालोकनाद्दिगलितबंधे मति भाषितपुंस्नतासु बभ्रावः स्त्रीकटीव स्नवंधेपि नीवीपार पशोपि वैतिस्व
मरः न मितमुखेंइय थानपानस्येस्थितामिति पतनन्नमुरत वस्थानाकंटुं नंश्री घ्रं प्रियालोकनइ हात्मरावेन अर्थः

अथयानमास्विस्यप्रयाणंगतस्यमानस्यकोयस्यपदंपदचिह्नं अवलोकयांबभूवेअन्वेषितमस्यर्थः लज्जानिमित्तायामुखनते अन्वेषणार्थत्वमुत्प्रेक्षतेन्नतमितिमानगंधेअप्यत्तमितिभावः ८४ सुदृशइति सरसमाईन्नतमितियावेत् तेनअलीकेना पराधिनाततः तथापौवनोष्मणासहवन्नतइतिसयौवनोष्मा किंचस्मरानलोष्मः कामाग्निसंतप्तः एवंत्रिविधमयितप्तोपिसुदृ शानभारस्तरसावलेनवेगेनव आतिहाहृदृशापामेवेत्यर्थः आम्लिष्टवत आलिंगितवतः प्रियस्यकथमयिकथंवाकुतोहे

दधत्सरोजद्वयमुर्वशीतलं भुवोगतेवस्वपमुर्वशीतलं बभौमुखेनाप्रतिमेनकाचनश्रियाधिकांधामप्रति मेनकाचन ८६

तोरित्यर्थः नस्वंयचतिक्षापयतीतिनस्वंपच मितनखचेतिखप्रत्ययः अरुंद्विषजदंतस्य मुमइतिमुमागमः नोभवत् तयोस्मरेष्टदुस्मेपिनाभूदित्यर्थः प्रियांगसंगमावप्रतीकारः खलुकामिनांसंतापाइतिभावः तादृगेहमसंबंधेप्यसंबंधमेनैरतिशयोक्तिः ८५ दधतीति उरूमहशीतलंस्मरयौनोष्मभ्यांउष्णमुरोवद्वयंचकुचयुगंदध तीभुवःतलंगतास्वर्गसाक्षादुर्वशीवस्थितारसुत्प्रेक्षाकाचनस्त्री अप्रतिमेवबभौतांप्रतिमेनकास्माच्च्यसराश्रियासौंदर्ये

मा.का.स. णकानेत्यतिशयोक्तिः तयोर्यमकेन संसृष्टिः २६ इत्थमिति इत्थमनेन प्रकारेणेदमस्यमुपरितिपमुप्रसयः सपदि शांतः शा न.स.
२५ मिमानः कोपएवांतरवोयाभिस्ताः वाशांतेसादिनाशमेरार्पतघ्राभेतिनिपातः प्रालेयांशोः चंद्रस्य रुचयो नारीः कामिभिः घट
यितुमितां हूस्वः पयोभिवचनेषुतमर्पेषितितुमुप्रसयः कामं प्रकाममलं समर्थोन्नासन् इत्येतिभावः विकसंतोमन्म
थश्रीविलासाभरणितसीत्कारादिमदनातिरेकविकारायाभिस्ताः ह्रीवरे मत्स्यहोविग्रस्तस्य प्रशमने निवारणे कुशलाः

इत्थं नारीर्घटयितुमलं कामिभिः काममासन्नाचार्यत्वं रतिषु विकसन्मन्मथश्रीविलासाः प्रालेयांशोः स
पदि रुचयः शांतरागा ह्रीप्रत्यूहप्रशमकुशलाः सोधवस्त्रंकुराणां २७

२८ शोरते श्वाभिरितिशीघ्रतोमदिराः शी
ऊनुजिसौरणादिकोधुक्प्रसयः आसांरतिषुन्याचार्यत्वमाचार्यकं उपदेशोचकुः नर्मसख्यएवेतिभावः अप्रमप्रमा रम.
धें प्रस्तुतचंद्रभासांमानसामानकामिघटनपाटवविशेषणसाम्यात्प्रस्तुतद्वितीयत्वप्रतीतेः समासोक्तिः द्वितीयार्धेतु २८
धुरोपितस्याचार्यत्वस्यप्रकृतोपयोगात्परिणामः तयोः सापेक्षत्वात्संकरः तेनचद्रूतिनर्मसख्युपमाध्वनिः उत्तरसर्गेमधुपा

मा॰का॰स॰ नरतोऽस्त्ववर्त्मनायाश्चायमेव प्रस्तावः मंदाक्रांतावृत्तं मंदाक्रांताजलधिषडगैर्म्भौ ननैतात्‌ गुरुचेत्‌ ८७ इतिश्रीमहोपा न॰स॰
२५ ध्यायकोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचिते माघकाव्यव्याख्याने सर्वङ्कषाख्येनवमः सर्गः ९ समाप्त॥ श्रीराम॥

इतिश्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये प्रदोषवर्णनन्नाम नवमस्सर्गः ९ ॥

राम॰
२५

॥इतिमाघकाव्यसटीकनवमोसर्गसमाप्त॥ ९॥ पृ॰२५

मा॰का॰स॰ श्रीगणेशाय नमः आचार्यकं रतिगुरोरथ मन्यकुर्वस्त्कंत तमपंचयवयास्मिन् सर्गे मधुपानं लाबद्दर्शयति सज्जितानीति अथयान २॰स॰
१ गोष्ठीप्रस्तावानंतरं सज्जितानि प्रक्षालनादिना संस्कृतानि सुरभीणि यथायोग्यं स्वभावसंस्काराभ्यां सुगंधीनि संति विकसंति नयनानि यासु ताः रि
रुहाणि च अन्यत्र नयनानीव वारिरुहाणि वासनाथितानि हृतानि तानि सुगंधीनि संति येषु तानि तथोक्तानि सुघटितानि सुखस्पर्शसुखैर्योजितानि शो
भनसंस्थानवत्तयानिवा प्रियतमाहृतानि पानानि सुरायाः पात्रतां पानभाजनतां ययुः प्रियामुखसंपर्कजनितरसास्वादलोभात्तासामु

अजितानि सुरभीण्यथ पूतानि सुगंधीनि सनयनवारिरुहाणि आययुः सुघटितानि सुरायास्तानि सुप्रियतमाहृतानि वदना
नि १ सोपचारमुपशांतविचारं सानुतर्षमथहर्षपरेण तेमुहूर्तमथ मूर्त्तमयोप्यनप्रेमभानमवधूयवधूः स्ताः २

स्वमुखामेव ययुरितिभावः अत्र वदने धास्यरोप्यमाणायाः पानपात्रतायाः स्वारान्येन तेषां पानसाधनतयायारूनेन प्रकृतवदनो एम॰
पयोगात् परिणामालंकारः आरोपमाणस्य प्रकृतप्रयोगित्वे परिणाम इति लक्षणात् तेन श्लेषसंकीर्णेनोपमाव्यज्यते १
अस्मिन् सर्गे स्वागतेति रनभागुरुयुग्मं १ सोपचारमिति अथ पानीकरणानंतरं तेयुवानः सोपचारं समभ्यर्थ्य नंउपशांतविचारं ते

वृत्तशंकं विवारमिति पावेमानमवभ्येति पुनरुक्तिः चारंचारमिति आसप्रक्रमभंगतस्यात् सातुतर्यमतन्त्रसंचयथातपात्मनुत्वं
सनेनेत्सनुतर्षोसद्यं मधेनुतर्षस्तस्यानेपात्रेनकृमाभिलाषयोरिन्मुभयत्रापि विभ्व: तस्यपरेनकृलेनमूर्त्नेम र्तेमतेमस्वा: स्वोपावध
मुहूर्तेत्तरणामानंकोपमवभ्याथीष्मन्यायपंतिस्मायवतेमौविड्डिलोप: पिवतेरीचाभ्यासस्येतिधमलाकारलोपईकाराभ्यासस्यन
यादषष्ठीत्स्यादिनानिगरणार्थेत्वामत्स्यपरस्मैपदनिषेधेयिरिणाचभ्वेस्यात्मनेपदविकल्पासाहिकंपरस्मैपदं गतिबुद्धीत्यादिनावरिस

कान्ताकांतवदनप्रतिबिंबेभग्नबालसहकारसुगंधौ स्वादुनिप्रणिदितालिनिशीतेनिर्ववारमधुनींद्रियवर्ग: ३
कापिशायनसुगंधिविमृद्यन्सेनतुन्मदोधिशायनुसमशेत फुल्लदृष्टिविदनंवनितानामञ्जचारुचषडंघ्रि: ४

रिणाकर्तु: कर्मेत्वं अनुतर्षयरेनेसनुतर्योपङ्क्वेनमुहूर्त्नेप्रेमत्तोत्मेहरणाभंजकाप्रयोगाच्च प्रतीपतीपमानासायहृचोत्मेता २ कान्तेति
कान्तेसंक्रांतेकांतवदनप्रतिबिंबे यस्मिन्तस्मिन्नवनेत्रातिवन्निकरइत्यर्थ: भग्ना: छिन्ना: बालसहकाराभ्रफूतविशेषपल्लवा: आन्त्र
श्चूतोरसालश्चसहकांतिसौरभइत्यमर: तै: सुगंधोसुरभिरिणा घ्राणतर्पणइत्यर्थ: तृतीयादिषुभाषितपुंस्कंपुंवभ्रावस्येतिपुंवभ्रा

मा॰का॰स॰ वः स्वादुनि मधुरे रसनाकर्षं रमीत्यर्थः प्रणादिताऽलिनि गुंजन्मधुकरे श्रुतिसुखइत्यर्थः शीते स्पर्शसुखइत्यर्थः एवं पंचविषय ६॰स॰
२ सम्बन्धो मधुनि मद्ये इंद्रियवर्गश्चतुरादिः पंचकं निर्विचारनिर्वृत्तममूत् अत्ररूपरसादिपरसादिपदार्थो मधुविशेषणाभावेनानि
वृत्तिहेतुत्वात्सदर्थहेतुककाव्यलिंगं ३ कापिशायनेति उन्मदउन्मिषितमदः अतएव अविचूर्णितभ्रमन् षडंघ्रिः षट्पदः का
पिशायनेन सगंधिसुरभि कल्पकं संततमामधमैरेयं कापिशायनमिवैजयंती प्रफुल्लदृष्टिविकसितनेत्रवनितानां वदनेऽस्त्र

विंवितंमतपरिश्रतिज्ञानं भाजनेनेजलजमिवस्वलतायाः घ्रातुमहिपतति भ्रमरंस्त्रभ्रांतिभाजिभवति कवि
वेकः ५
ज्ञेनवासनार्थेन चारुचषकंयान्त्रं चषके स्त्रीयानयानाभिस्समरः अधिशायितुं मधिघ्रातुं समरोऽतद्दंभनामो
दंभजामिवेति उभयलोभार्थे दोलायमानमस्त्रमीदित्यर्थः अत्रप्रकृतयोरेववदनचषकयोः षट्पदाभिलाषास्पदत्वरूपैककलंध एम॰ २
र्मयोगाद्दीपकस्य गम्यतायां तुल्ययोगिताभेदः ५ विम्बितमिति मतापरिश्रहाहरणीयस्मिन्तस्मिन् परिश्रहे कुरुणान्मजे
समरः भाजनेयानयास्ते विंवितं प्रतिविंवितं अवलाल्हि जलजमिति ज्ञानन् सादृश्यात्तथाभ्रामत्यित्यर्थः भ्रमरोघ्रातुपतति

स्म तथाहि भ्रांतिभ्रमरांविपरीतज्ञानंचतस्मान्निविवेकः विचारः कंभवतिनक्कापीत्यर्थः भ्रमभ्रमरस्माहिमजलजंभ्रांतेभ्रांतिमद
लंकारः तत्समर्थकत्वात्श्लेषमूलातिशयोक्तुत्थापितोर्थांतरन्यासः तेनसहांगांगिभावेनसंकरः ५ इत्तमिति इष्टतमयास्तं
मधुमद्यंकर्तृपिवतः यस्य स्वादंरसवत्तांप्रेयसीकरस्पर्शोदितिस्वादुनामायअतिशायनेमनुप् वाढंध्रुवमित्स्यत्वेत्ता कुतः यद्य
स्माच्चेतनाविरचेतनैः सुवर्णमुकुटांशुभिरपिमधुनाप्रस्ततौरितिभावः पीतवत्संपीतंचासीत अत्रपीतमितिश्लेषमूला

इत्तमिष्टतमयामधुयत्सुवादमायपिवतोरसवत्तां यत्सुवर्णमुकुटांशुभिरासीच्चेच्चेतनाविराहितैरपिपीतं
६ स्वादनेनमुतनोरविचारादोष्टतः समचरिष्टसोक्तअन्यमन्यदिवयन्मधुयत्नःस्वादमिष्टमननिष्टतदेव ७

तिशयोक्तायीतिमः क्रियाभेदाध्यवसायारम्भे देवांशुकर्तृकपानक्रियानिमित्तप्रेयसीस्वहस्तदानाहितरसवत्त्वेत्ता तथा
चयदचेतनानाममयियेवंतच्चेतनानांकिंवक्तव्यमित्यर्थापत्तिध्वनिनालंकारध्वनिः ६ स्वादनेनेति मुतनोः कर्मःस्वादनेना
स्वादनेनौष्टपर्दुष्टात्तरसः स्वादोत्रमधुनि अविचारादसंशयासयत्रचरिष्टसंकोतः संपूर्वाज्ज्वरतेर्लुङ् समस्ततयाउक्तादिसात्मने

मा॰का॰स॰ परं कुतः यद्यस्मात्तदेव पूर्वोक्तमेव मधु अनास्वादितपूर्वमिव अन्यमपूर्वमिवं ह्यमिवं स्वादुरसं पूनोऽतः निष्पतन्तो नेत्रलुडितेषु स्पर्शानंतर द॰स॰
३ सेवरसांतरप्रादुर्भावाद्यनंतरन्यायात्तद्रससंक्रमोऽत्रैला सावाविवादिति यंजकप्रयोगाद्याच्या ७ विभ्रताविति रागिभिः कामि
भिः अधिमात्रंधुरतांस्वाद्वतां प्रिचंगाविभ्रतौ मधुरं रसवत् स्वाद्वप्रियेषु मधुरेत्यवरदिति विभ्रः विकसन्भिर्विकसंतीभिर्श्चाविकस
न्भिः नृस्यपाविजृंभमाणौः नपुंसकमनपुंसके नैकवचास्मान्यतरस्यामिति नपुंसकैकशेषः आननैर्मधुरसोमद्यरसः नासिकाभि

विभ्रमधियात्रंरागिभिर्युगपदेवपयाज्जे आननैर्मधुरसोविकसन्भिर्नोसिकारसितोऽस्खलगंः ८ पीतवसमि
नतेमधुतुल्यस्वादमोष्टकचकः विदग्धौ लभ्यतेस्मयपरिरक्तयात्मामावकेनवियनापिप्रवसाः ९ ॥

घ्राणैः असितोस्खलगंधश्चयुगपदेवयपातेपीतौ भिन्नेंद्रियग्राह्यावपिगंधरसौ युगपदुक्तेंद्रियसंबंधात्युगपद्गृहीताविं राम॰
त्यर्थः अत्रमनसआशुसंचारात्यौगपद्याभिमानः शातपत्रशतव्यतिभेदवदित्यणुपरिमाणवादिनः वास्तवमेवयौग ३
पद्यमितिमध्यमपरिणामवादिनः सर्वेंद्रयोनाकृतवपदितिअलमचलत्वसात्वगमनेन अत्ररसगंधयोः मलयोरेकयानत्रि

यासंबंधमनुल्लयोगिनामेरू: ८ पीतवतीति विवरहोष्ठिदशुमिखौ उपदंशामित्यर्थः उपदंशास्तुभक्षस्यस्मरः दंशोः सर्वेनाड्मस
यः अभिमतेवस्त्रमेमधुनानुलत्वात् अनुस्मरसंचदूष्णतामात्रे अन्यथा अविलक्षणरसस्य अनुपदंशालात् उमौरुचकआस
रणामिवइस्त्रमितसमासः रोचनायं च रुचकमस्याभरणमाल्ययोरितिविभ्व: नाम्नोऽन्तरुचकारोमोभ्रस्यं पीतवतिसतिविगता
अपगच्छताषि इत्येलङः शाआदेरशोयणितिपरमोदेशः प्रवेसायुवतेः डितिहूस्वश्चेतिवानदीत्वादौ आमः यावकेनालक्त

कस्यचित्तमदनंमदनीयप्रेयसीवदनयानपरस्य स्यादितः सकोदिवासवएवरप्रसुतलक्षणविदंशापदेऽभूत
१० पीतसीधमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं च धकांतः
ऽ) केनपरिरक्षयादतनिपीडनकृतेनरागेणहेतुनाल्पा
त्मास्वरूपंलभ्यतेस्मलब्धः पुनरुभ्दूतमित्यर्थः अत्राधरपानादयेतस्यापियावकस्यराप्राद्भोवनिताविरोधगर्भोलनरुभ्दो
त्प्रेक्षकअंजेकप्रयोगाकम्याच ८ कस्यचिदिति समदनयथातथामदयतीतिमदनीयंमदकारि कस्यस्युटोर्वहुलमिति
कर्त्तर्यनीयः तस्यप्रेयसीवदनस्यपानेपरंप्रधानेयस्यतस्यकामुकतस्त्रियामुखपानासक्तस्यकस्यचित्कामिनः सकोदिवस्यादि

मा.का.स. तः अत्राहुल्लेनपीतः सशब्दो वा कालंकारे आसवरावमस्कृतचैपरीतस इतिगणव्याख्याने हरांविरंशपदेउपदंशास्यानिऽभत् ह.स.
४ अन्येषांमधुपानलोलुपानामधुरास्वादउपदंशः अस्यलधरपानैकपरस्यमध्वेवोपदंशइत्यर्थः अधरपानस्योपदंशत्वसंबंधे
ष्यसंबंधआसवस्यनदसंबंधेपिसंबंधेइत्यतिशयोक्तिः साधेस्यत्वासंकरः १० पीतेति पीतसीधुनिपीतमद्यानिअतएव
मधुराणिमनोज्ञानितैः मिथुनानीरजंवासनार्थंनिहितंनीलोत्पलंत्रीडयापरिहारलज्जयाआलिविरावैरुद्धदिवाधस्तादग

त्रीडयारुद्धदिवालिविरावैर्नीलनीरजमगाद्धधस्तात् ११ प्रातिभंत्रिसरकेणगतानांवक्रवाक्यरचना
रमणीयः गूढसूचितरहस्यसहास्यसुभ्रुवांप्रववृतेपरिहासः १२

छत् अद्यमद्यापगमनिमित्तस्यनी
लनीरजाधोगमनस्यरोदनविशिष्टलज्जाहेतुकत्वोत्प्रेक्षा साचालिविरावैरित्यधिकरणकारणमोज्ञीवितेतिसंकरः ११ एम.
अथमदानुभावान्वर्णयति प्रातिभमित्यादि त्रयाणांसरकाणांसमाहारस्त्रिसरकंत्रिवारमधुपानं सरकेशीधुपात्रेस्यात्शीधु ४
पानेचशीधुनीतिविश्वः तद्धितार्थेत्यादिनासमाहारद्विगुः पात्राद्यन्तात्वापुंसकत्वं तेनत्रिसरकेणत्रिःपानात्प्रातिभमिति

तिपातप्रसिद्धिः प्रतिभैवप्रातिभं प्रतिभाभावविशेषः प्रज्ञादिस्वाज्ज्वार्थेणप्रत्ययः यद्वा ज्ञानबीजभूतः संस्कारविशेषः प्रतिभेति।
काव्यप्रकाशकारः तत्प्रभवं प्रातिभं प्रतिभासविशेष एव भवार्थेण प्रत्ययः तत्प्रातिभंगतानां विचारमधुनोत्करमरोद्भुधसं
स्कारप्रभावितप्रगल्भमतीनामित्यर्थः सुभ्रुवां स्त्रीणां वक्रवाक्स्वनारमणीयः प्रतिकूलवाक्प्रयोगरम्यः गूढाभिपूर्वे ल
ज्जयासंवृतानि सूचितानि संतिमदेन प्रकाशितानि रहस्यानि याभ्यस्तावयवचेष्टमलयिता नियस्मिन् सगूढसूचितरहस्यः सचा

हावहारिहसितं वचनानां कौशलं दृशि विकारविशेषाः चक्रिरे भृशमुरसि पिवध्वा कामिनेव तरुणेन मदेन
१३ अप्रसन्नमपराद्धरियत्योकोप्यदीपसुरीकृतधैर्यं क्षालितं नु शमितं नु वधूनां द्रावितं नु हृदयं
मधुवारैः १४

ऽऽहौसहास्यभ्येति विशेषणसमासः वैवहितिकविशेषण विशेषस्योभावानाहासोहास्यं इत्यमरः परिहासो
वंशकेलीरितियावत् केलीपरीहासाइत्यमरः प्रवृत्तेप्रेरतः इतः परमदः चारी। १२ हावेति तरुणेनोत्करेन प्रत्ताम दनेनका
मिनेवउजोर्मुग्धाया अपिवध्वाः किमुतप्रौढानामितिभावः हावहारिविलासमनोहरं हसितं हासः वचनानां कौशलं प्रागल्भ्यं द

मा.का.स. शिविकारविशेषाः विलासविशेषाश्चक्रिरे कृतानि पुंसेव मौग्ध्यंसाज्वपिताप्रौढिनीतेत्यर्थः अत्रहसितकौशलविकाराणांपो २.स.
५ गमयोनरामसमुच्चयः गणक्रियायोगयद्यंसमुच्चयइतिलक्षणं तस्योत्थमयोगेनसंकरः तेनजौरपीत्वत्र्किमुतप्रौढानामि
त्यर्थापत्तिर्व्यज्यते १३ अप्रसन्नमिति अपराद्धरित्यागस्कारिणि राधेस्तत्वप्रसयः यस्योविषयेअप्रसन्नंकलुषंहृद्
भितमित्यर्थः कोपदीप्तंकोपेनज्वलितंउदरीकृतधैर्यंअंगीकृतकाठिन्यांउरीकृतमुररीकृतमित्यमरः ऊर्यादिच्विनिडावश्च

संतमेवचिरमप्रहतत्वादप्रकाशितमदिद्युतदंगे विभ्रमंमधुमदःप्रमदानांधामतुल्यमुपसर्गइवार्थं १५
सावशेषपदमुक्तमुपेक्षास्रस्तमाल्यवसनाभरणेषु॥

ऽतिगतिः वाल्कुगतिप्रादयइतिसमासः मधूनांहरयंमधु
वारैर्मद्यपर्यायैः मधुवारामधुक्रमाइत्यमरः लालितंधैर्यंतनुशमितंनिर्वापितंतनुद्राधितंकृशीकृतंतुअत्रसप्ताकथंताशाप्र एम.
सन्नतादीसतांकुरिनतानांहवाश्विर्वतिरितिभावः अत्रलालितलादीनामेकेआविरोधाद्समादेशयाच्चनसंकृयालंकारःसति ५
साहस्येविरुद्धानेककोटिगोचररचात्तस्यकिंतप्रसन्नत्वादितियतनिमित्तशंकेलालितत्वाद्युत्प्रेक्षात्वयंतनुशब्दानुवज्जेः तच्चाप्र

सन्नताग्रसन्नताग्रपुरेःशिलाशालितलाघनुरेशिभिर्यथासंख्येनान्वयमवेयस्तदिति यथासंख्यालंकारेणसंकीर्यते १४ सन्नमि
ति मधुमदानामंगेष्वपुषि अन्तत्रयस्मात्वसुपर्वविधिरिस्तुफलहरणेनप्रकृत्यारव्येशब्दरूपेचिरं सर्वदासंततमेवएकत्रस्वभावा
तअन्यत्रतनेकार्थतादात्मनाभितिभावः किलप्रचरतत्वादप्रसक्ततत्वात् अपसनेचादित्यर्थः अप्रकाशितमभंजितंविभ्रमं
विलासं धातोर्भ्वादिकेसोटंगमदमर्थमभिधेयं उपसर्गाःप्राशिरवादिरदियुतंद्योतयतिस्म द्युतेसौचअप धापाहूस्वः

गंतुमुत्थितःसद्योतयंतिमंदविभ्रममासां १६ मघमंदविगलत्त्रपमीषच्चलत्कुरुस्मितपत्स्मदधत्या वी
क्ष्यातेस्मशनकैर्नवबध्वाकामिनोमुखमधोमुखैव १७

घ्वनित्वाप्यो: संप्रसारणमित्यस्यासस्यसंप्रसारणमिका
रः उपसर्गस्यधानुलीनार्थद्योतकत्वमाधायाहूस्वः संबंधानादावनुसंधेयं उपमालंकारः १५ सावशेषमिति सावशेषाणप
दैकानिपदानियस्मिंस्तदुक्तवाक्यं स्खलितेषुमाल्यवसनाभरणेष्वपेक्षाअनादरः अकारणतोकस्मादेवगंतुमुत्थितमुत्थानं
च्च आसांस्त्रीणांविभ्रमंमंदविकारं द्योतयंतिस्म एतैरनुभावैरासांमदसंचारोज्ञातइत्यर्थः अत्रार्थदोत्त्वादीनांखलेकपोति

मा·का·स· कथामदघोतनेमरत्नत्वात्कनकरारम्भो द्वितीयसमुच्चयः खलेकपोतिन्यायेन बहूनांकार्यसाधने कारणानांसमुद्योगः द्वितीयस र·स·
६ मुच्चयइतिलक्षणात् १६ मद्यमेति मद्येनमदस्थानेनमंदमत्तंविगलंतीत्रथायास्ततत्र्मत एवदूषदुन्मिषितानियस्मादिणलो
मोनियमस्ततश्चतुर्दधस्यानवबध्वा नवोढयाकामिनः प्रियस्यमुखमध्येमुखयैवनभितवदनयैवस्वांगाश्लोपसज्जेनादिति विक
स्मादितिकारः शनकैरसंभ्रमेणवीक्ष्यतेस्मानिर्यगीहितमित्यर्थः अत्रापिमदरमदमनाभ्यांत्रयेववलीयसीतिमोगध्यादितिशयोक्तिः

पाकथंचनसखीवचनेनप्रगल्भप्रियतमंप्रजगल्भे व्रीडजाड्यममवन्मधुयासास्वांमदात्मत्वतिमेतिहिसर्वे
१८ छादितःकथःमयिमद्यायाः ततर्येःप्रियप्रतिचिरायरमरांया ॥

उदयौवनामुग्धालज्जाविहितमन्मथा १७
पास्त्रीकथंचनकष्टेणसखीवचनसखीप्रेरणायामाश्रुत्य पूर्वंत्र्मभिप्रियतमांप्रयमेतमसमत्तं अभिमुखेयपीभावः प्रजगल्भे
प्रगल्भितेस्म सास्त्रीमधुपिवतीति आतोनुपसर्गेकः व्रीडाजाड्यंमौग्ध्यममजतविहायागंतुकंधर्मस्वभावप्रकाशकमदादित्य ए·स·६
र्थःतथाहि सर्वोजनोमदाद्धेतोः स्वास्वकीयांप्रकृतिमेतिस्वभावंगच्छति स्वाभाविकधर्मप्रकाशनंमदधर्मः सामान्येनविशेषणस

मर्थेनरूपोर्थांतरन्यासः १८ रमणाप्यय ः प्रियं प्रति रागः प्रियविषयाभिलाषः अपयात्विरागतांतः छादितः संवृतः असावयमेवरागोऽधुनास्मि
न्नवसरे वारुणीमदविशंकं मद्यमदेन निःशंकं च रूपो न आशाविरभूदिशाविर्भूतः किं भ्रमरे ति रागमरागयोरभिलाषयोः श्लिष्टरूप
पोः श्लेषप्रतिभोत्थापितनामेदोऽयवसायमूलातिशयोक्तिमहिमायोगजोरागः सरवविरोधाद्भुधः संप्रतिमदोद्धारितत्र पाकण
टपाच तुर्हाण वहिरुम्मिन्नइस्सैसते आविर्भुतोप्यवधानेकविस्यातंन्यान् १९ आगतान् स्वयं प्राप्तान् तथाप्यगणितानाश्च

वारुणीमदविशंकः समयः विप्रलब्धोऽभवदस्या विरागः १९ आगतानगणितप्रतिघातान्वल्लभानभिससार
यिषूणां प्रायि चेतसि सारे सुभ्रुवामवसरः सरकेण २०

तेप्रतिघाताश्च इति स्नानानुलिप्त सर्वकाल इति समासः ता
नवल्लभानभिसिसारयिषूणां संप्रति चंद्रोदये स्वयमेवाभिसारयितुमभिसर्तुमिच्छतां अभिसारयतेः स्वार्थेणयंतात्सनंता इच
त्यपः सुभ्रुवां स्त्रीणां चेतसि विप्रतिसारे ऽनाकरणमस्माभिरकार्यं कृतमिति पश्चात्तापयुक्ते सति पश्चात्तापोऽनुतापश्च विप्रतीसा
र इत्यमरः सरकेण मधुना मधुपानेन वा सरके शीधुपात्रे स्यात् शीधुपाने च मधुनि तु विश्वः अमरः प्रायि ग्नाः स्वयं गमनसो

मा.का.स. कर्णोयमधुपानंचक्रुरित्यर्थः अत्राभिसरणकार्यस्यपश्चात्तापकारणकस्यमदयोगः सोकार्योक्तिः सम्बन्धमलंकारः सुकरंकारणां द.स.
१० तरयोगइतिकाव्यप्रकाशे २० मापुनरिति मदेनविमोहितचित्ताअभिनवचित्तानी अहमितिशेषः आगस्कारिणमपराधकृतं अ
नः कर्मसादितामिसन्नतीमस्युसत्वं तंपुनर्भूयोमाभिसीसरंनोभिसीसरयाणि सरतेःस्वार्थेणौचङुपधाया ह्रस्वः दीर्घोल
घोरित्यभ्यासदीर्घः इतिइत्यालोच्येत्यर्थः गम्यमानार्थत्वादप्रयोगः अन्यथायोनरुक्तमित्यालंकाः योषित्काचित्स्त्रीहालांसुरां सुरा

मापुनस्तमभिसरमागस्कारिणंमदविमोहितचेताः योषिदित्यभिललापनहालांदुस्त्यजःखलुसुखादभिमानः
२१ ह्रीविमोहमहरद्दयितानामंतिकंरतिसुखायनिनाय सप्रमादमितिसेवितमासीज्ञप्तएवफलदंमधुतासां २२

हलिप्रियाहालेत्यमरः नाभिललाषतथाहि सुखादभिमानोदुस्त्यजःखलु अतोलकारणादधिकार्यहानिरितिनशंकनीयइत्यर्थ एम.
र्थान्तरन्यासार्थः २१ ह्रीति सप्रमादंमनःप्रमादपूर्वकं ममेदंश्रेयस्करमितिभावनापूर्वकमित्यर्थः अस्यामहोदयएवनस्यातदै ७
वत्तेभेषजेगुणवतीतिवचनादितिभावः सेवितमुपयुक्तमितिहेतोर्मधुनासांसघएवफलदमासीत कुतः ह्रीविमोहंव्रीडाज्ञं अहरणाति

केनवाक्याभ्यां फलदानवाक्यार्थः चाहनेकवाक्यार्थहेतुकं काव्यलिंगमलंकारः २२ दत्तमिति आत्तमदनमाहितमदनं यथा तथा तं
थाद्दयितेन दत्तं अत एवातिशयिकेनातिशयप्रचुरेण विनयादिभ्यः घ्युत रसेन स्वादेन आसं स्वादुतरमित्यर्थः सुखेसुरा सुखसुरं
गंडूषमद्या विभाषासेना सुराछाया शाला निशानामिति नपुंसकत्वं प्रकृष्टो मदो यासां ताभ्यः प्रमदाभ्यः स्त्रीभ्यः रुच्यार्थानां प्री
यमाण इति संप्रदानसंज्ञा सस्वदे रुरुचे प्रीतिकरमभूदित्यर्थः कर्तरि लिट् अत एव तदेव तासां मदकरं वासीदस्या हननामेति रूढं आग

दत्तमदनं दयितेन आसत्तमातिशयिकेन रसेन सस्वदे सुखमधुप्रमदानां नाम रूढमपि चस्कार स्फुरयादि २३ लक्ष्मी
रभद्गुणोमहिरणामंगनास्यकमलस्य च गंधः मोहितालिरितरेयोगादस्य नामभजनातिशायेनु २४

अभ्यकेरणादिवद्दचुसचेनामापिप्रमदेतिनामधेयं क्रदयादिमुत्वमंजातं यथाप्रकृष्टमदयोगात्प्रमदेत्यचर्थनामत्वं भवेत तथा तास्तामा
घन्नित्यर्थः यद्यतेरणांपता कर्तरि लुङ् चिराततेपदइतिचिराप्रत्ययेचिरणोलुक् प्रमदाभिरितियावेसस्वदेस्वदयांचक्रे इत्यर्थः स्वदनम
शनाभदरणमाहारो भोजनं स्वदनमिति हलायुधः स्वादितास्वाघोरेकार्थत्वाभिधानात् कर्मणि लिट् अत्र पूर्ववाक्यार्थस्योत्तरवाक्यार्थप्र

मा·को·स· तिहेतुत्वात्काव्यलिंगं: २३ लब्धेति लब्धसौरभगुणो मेलनात्मासमेत्सौरभ्योत्कर्षः अत एव वनीरितालिः आनंदितभृंगाः मदिराणां मदाधा इ·स·
८ नां अंगनास्यमेव चषकं तस्य भगंधगुणः इतरेतरस्य योगं मिश्रणं तस्य तामपूर्वतां अभजत् अतिशयं नुतत्रैवोत्कर्षं वा अभजत प
रुकर्दमाशैघ्रताकुंकुमादौ चापथापि दर्शनाद्ययं संशाय इति भावः अत एव संशयालंकारः २४ मानेति मानभंगपटुना कोपशम
नसमर्थेन सुरतेच्छां नत्तनाम दूनोदीयकेन दशिरागमारुणं प्रीतिं च प्रथयता प्रकाशयता अंतरंतःकरणं भावयता रंजयता मदेन प्र

मानभंगपटुना सुतरच्छां तन्वता प्रथयता दृशि रागं लेभिरे सपदि भावयतांतर्योषितः प्रणयिनेव मदेन २५ पानधौ
लनवयावकपंकं सुभ्रुवो निभृतचुंबनदक्षाः प्रेयसामधरमाररसेन स्वीकृताः धरमुपालि रंजुः २६ अर्पितं रसित
वत्यपितामस्याह मन्यषुवते दृपितेन॥

(प्र)णयिनेव योषितः स्त्रियो भेजिरे प्रापुः रागमिति श्लेषमूलानिशयोक्तिसंकीर्णो एम·
यमुपमा २५ पानेति उपालि आल्याः समीपे समीपार्थे अव्ययीभावः आलिः सखी वयस्या चेत्यमरः अत एव निभृतचुंबनदक्षाः ८
गूढचुंबनचतुराः सुभ्रुवः पानधौतनवयावकरागं मधुपानक्षालितलाक्षारागं स्वमधरं प्रेयसामधरैरेवयो रागरसस्तो रागद्रव

सेनरंजुः किल अस्य गुणस्मात्स्वाधनमिह रंजेरर्थः क्रिसपरमार्थे तेनयानधौतरागेषु स्वाधरेषु प्रेयोधररागसंक्रमणेनाटितकेनसखी
समन्तमेव प्रियाधरं वनं कारयामासुरित्यर्थः अत्रागंनुनारंजनेन सहजचुंबननिगूहनात्मीलनालंकारभेदः मीलनं वस्तुनायत्रवस्तु
तरनिगूहनं २६ अर्पितमिति रयितेनान्यपुवतेः सपत्न्याः नामग्राहं नामगृहीत्वा नाम्न्यादिशिग्रहोरिति णमुल्प्रत्ययः अर्पि
तं रतं मद्यं पसितवती आस्वादितवत्यपि रसतेरास्वादनार्थात्क्तवतु उगितश्चेति ङीप् कांचिदितिशेषः मदमुहूर्तस्मन्नममारेत्यर्थः

उज्झतिस्ममदमप्यपिबंतीवीक्ष्यमद्यमपराधममार २७ अन्यपान्यवनितागतचित्तंचित्तनाथमभिशंकितवत्या
पीतभूरिसुरयापिनमेदेनिर्वृतिर्हिमनसोमदहेतुः २८ कोपवत्यनुनयानगृहीत्वाप्रागथोमधुमदाहितमो

इतरानुसपत्नीतुमद्यमपिबंत्यपिवीक्ष्य दृष्ट्वैवमसारमत्तामनोनिर्वृत्तिरेवमदहेतुरितिभावः अत्र पूर्वार्द्धे यानोपिनोपिनमदइतिवि
शेषोक्तिः उत्तरार्द्धे चपिबंत्यममादेपिविभावना कारणेनविनाकार्यस्योत्पत्तिः स्याद्विभावना तत्सामग्र्यामनुत्पत्तिर्विशेषोक्तिर्निगद्यते
तयोःसंसृष्टिः २७ अन्ययेति चित्तनाथंभर्तारंअन्यवनितागतचित्तंसपत्नीसंक्रांतचेतसंअभिशंकितवत्याअविश्वसत्याअन्यया

मा.का.स. कयाचित्तयोन्तभारसुरयापिनमेरेन मत्तमाघतेभीवेलिट् तस्माहि मनसोनिर्वृतिर्मदहेतुर्हि सामान्येनविशेषणसमर्थनार्थान्तरन्या द.स.
६ स; एषानवोढाभीरुश्च अन्यथासाशंकायानाघटनादिति २८ कोपवतीति कोपवतीसरोषा अतएवानुनयान् प्रियप्रार्थनानि
अगृहीत्वातानस्य नादरस्यअथोसंप्रति विरहखेदितचेताः पश्चात्तापतप्ताकाचिन्मधुमदेनाहितमोहारूढा तच्चित्तविभ्रमासतीकांतमेव
कोपितमात्मनारोषितं कलयंतीजानती अनुनिन्ये सापराधमहं त्वमस्वेतिप्रार्थितवती मत्तेषु किमसंभावितमितिभावः एषाकलहां

कोपितंविरहखेदितचेताः कांतमेवकलयंत्यनुनिन्ये २९ कुर्वतामकुलितांहि पुगानामंगसारमरवसादितवा
चां ईर्ष्यमेवहरतांह्रियमासांतद्गुणस्वयमकारिमदेन ३० गरोडभिन्नपुटरंसदृशीषुभ्राजितदृशांप्रतिमेंदुःपा
नपात्रलितकांतिषुयश्चाद्रोध्रचूर्णतिलकाकृतिराप्तसत् ३१

तारिता २९ कुर्वतीति मुलितांहि पुगानांअवसादितवा राम.
चां कुंठितगिरमासांस्त्रीणांअंगसारं शरीरेनिश्चेष्टतां कुर्वतां ह्रियं हरतां मदेन ईर्ष्यायैवद्युत्युल्लेखता तस्माद्ह्रियोगुणास्तद्गुणाः अहिमी ६
लनवाक्सादंगसादरूपाः स्वयमकारिकृत ह्रीमदयोस्तुल्यानुभवकत्वादितिभाव ३० गरोडेति प्रतिमेंदुः प्रतिबिंबचंद्रः सदृशीषुस्वस

मानवर्णोऽसु अजितरदृशां सुदृशां गंडभित्तिषु सुरयानानां स्वैरं नआजिनामेदितरैकतापसानाद्दिविकृतयानगृहीत इत्यर्थः अत एव सा
मान्यालंकारः सामान्यं गुणसाम्येन यत्र वस्तूनां रैकतेति लक्षणात् विपूर्वादजेः कर्मणि लुट् आडजादीनामित्याडागमः यस्मात् याना
नंतरं पानेन यानमदेन या टलिया टलीकृता कांतिर्यासां तासां गंडभित्तिलोध्रचूर्णस्य लोध्रपरागस्य यस्तिलकश्चित्रकं तमालपत्रं तिल
कचित्रकाणां विशेषकाणां द्वितीयं चतुरीयं च स्त्रियामित्यमरः तस्मात् कांतिरिवाकृतिर्यस्य स आसीत् वैवर्ण्याद्विवेक्तुरवाशो इत्यर्थः

उद्धतैरिव परस्परसंगादीरिताः समभयत्तः कुचकुंभैः योषितामतिमदेन जुघुसुर्विभ्रमातिपायपंक्षि ३२ चारुता
वपुरभूषयदासां तामनूननवयौवनयोगः तं पुनर्मकरकेतनलक्ष्मीस्तां मदो दयितसंगमभूषः ३३॥

तिलकाकृतिरिति निदर्शनापर्वोक्तासामान्यसंसृष्टा ३१ उद्धतैरिति उद्धतैर्दृढैरिव कुचकुंभैः परस्परसंघट्टनोत्थसंघर्षाद्भयत्त ईरिता
न्याच्छादितष्या विभ्रमातिशये विलासविशेषं पुसंतीति तत् पुंसकस्यत्तत्व च इति तुमागमः योषितां र्वलु मागमः सांतमहतः संयो
गस्येति दीर्घो विशेषः अतिमदेन जुघुसुर्विभ्रमसुः दमसंघर्षस्तरस्यपीडाकरः यथा वृषभकलहाद्वृक्षपादभंग इति भाव ३२ चारुतेति

मा.का.स. आसां योषितां वपुश्चारुता सौंदर्यमभूषयत् तां चारुतां अनूननवयौवनयोगः संपूर्णयौवनसंपत्तिरभूषयत तां मकरकेत द.उ.
१० नलक्ष्मीदयितसंगतमस्य वधायस्य समदो भूषयत तां मकरकेतनलक्ष्मीदयितसंगतमएवधायस्य समदोभूषयत् तांम
दस्तं च दयितसंगमइत्यर्थः प्रक्रमानुसारात् तां मदस्तमपि वल्लभसंगइति छायया प्रयोगे विशेषत्वेन प्रयोगो महाकवी
नामुद्वेगात् यथा भारवेः प्रयोगः शुचिभूषयता सा हि श्लोके सनयांकः सचसिद्धिभूषणक्रमेण नया यादित्तसिद्धिभूषणा

सीवतां मुपगता सुमदेन ता सुरोषपरितोषवतीषु अगृहीत् समरांधनुरुमामतनूज्झितनिषंगः सनंगः ३४ श्लोक
यान्यभुवनेषुवतीभिः मसभेददपितः स्फुरमे नहमंभवतिनत्वविचारे मस्मरेणाहतसंवृतिचेत ३५

इति अमीनरपूर्वपूर्वविशेषत्वादेकावलीअमोत्तरोत्तरे षोस्मात्सर्वपूर्वप्रतिक्रमात् विशेषकत्वकथनमसावेकावलीमतेतिलक्षणा राम.
त् छ ३३ सीवतामिति वतां मनतां मश्रुतां मनेश्रोउक्त ठसीवाइत्यमरः सीव मदेइत्यस्माद्धातोरनुपसर्गात् क्तसीवक्रूशोक्षाष्ठाइति १०
निष्पन्ते निपातः उपगतासु मासु अतएवानुवेलं प्रतिहरणेरोषपरितोषवतीषु तासु स्त्रीषु विषये अतेगः सज्यं धनुरग्रहात् उक्त

निषेधं संकृतत्वाणां कंपयातथा उक्तामासनुतस्मजनिकिउक्रतेर्लिट् इत्यादेश्यगुरूमतोत्तरछइस्मापमस्यपः रुष्टासु पतुर्यग्रहणं परितुष्टासुसा
गश्चरोषपरितोषाभ्यांउत्क्षेहते अन्यथारोषानंतरं परितोषः परितोषानंतरं रोषश्च न स्यादिति भावः रोषपरितोषयोर्हेतु ग्रहणोहाह्राभ्यां
यथासंख्येनान्वयाद्यथासंख्यालंकारः नेनोत्केत्त्वयोरंगांगिभावेन संकरः ३४ शङ्कयेति वनिताभिरन्यप्रवनौ संपत्न्यां पांकात्तसंगइं
कामान्तेरागइपिलः स्फुरमेव निश्चितवदेव मत्सभेदि सिद्धवद्दोसोछ्यारितइत्यर्थः अनुचितोयमविस्तइषमित्याभिप्रयोग इतिशंकां

आननैर्विकचसे हृषिताभिः वल्गमानमितनूभिरभावि आर्द्रतां हृदयमाप च रोषो लोलति स्म वचनेषु वधूनां
३६ रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेम कार्यमनपेक्ष्य विकाशि चाटु चाकृतकसंभ्रममासां कार्मणत्वमगमद्रमणे
षु ३७

उपरिहरति नेति मत्सरेर्वैरेणाहतासंवतिगोपनं यस्यतच्चेतस्तत्तवविचारेभर्त्ता यांचितायां हृमं सहितस्तुन भवति मक्त
रेयस्तच्चेतसामेव स्वभाव इति भावः सायात्येन विशेषणासमर्थरूपोऽर्थांतरन्यासः ३५ आननैरिति वल्गमानमिव स्वभसमहृमित्य
र्थः अभिरभाग इति लक्षणार्थे कर्मप्रवचनीया वधूनामाननैर्विकचः वसेविकासितं भावेलिट् तनूभिरंगैर्हृषिताभिः पुलकिताभिः क

मा॰का॰स॰ घेर्लोमस्मितीडागमश्च भाविभूतं भावे लुट् हृदयं चात्मा यत्कांचिन्मंजहारित्यर्थः वचनेषु रोषोलोलति चलतिस्म वचनगतरोषोचक्रता २॰स॰
११ पितिवत्तेत्यर्थः अत्र च भूषाभनविकासासाधनेकक्रियायौगपद्यात्समुच्चयालंकारः गुणक्रियायौगपद्यं समुच्चय इति लक्षणात् ३६ रूपमि
ति अप्रतिविधानमप्रतियत्नमेव मनोज्ञं स्वभावसुंदरमित्यर्थः रूपमाकृतिः कार्यप्रयोजनमपेक्ष्य विकाशि वर्द्धमानं अनौपयि
कमित्यर्थः प्रेमकृत्रिमकं संभ्रमं अकृत्रिमसंरंभे चाटुप्रियवचनं च आसां स्त्रीणां रमणेषु विषये कार्मणत्वं वशीकरणकर्मत्वं व

लीलयैव सुतनोस्तुलापितागौरवाद्य अयि लावणिकेन मानवंचनविदा वचनेन क्रीतमेव हृदयं दयितस्य ३८
स्वर्गभाजि विशदष्ठविगारे कालस्येते मगदृशां सुरताप संन्वातिरधनियेनुरजस्त्रं दृष्टयः प्रियतमे शयने च ३९

शक्रियासंवननं मूलकर्तु कार्मणमित्यमरः तद्युक्तात्कर्मणोणितिस्वार्थे अण्प्रत्ययः आगमत् प्राप्तानि गमेर्लुङ् च्लेरङादेशः अ एम॰
त्ररूपादिधारोप्यमाणस्य कार्मणत्वस्य प्रकृतोपयोगात्परिणामालंकारः ३७ लीलयेति लावण्यं कांतिविशेषो स्यास्तीति लावणिकं ११
लावण्यमेव तत् अतएव भाविति लावणिको लवणव्यवहारी लवणाद्ठञ् तेन लावणिकेन मानवचनविदा अहंकारहरणदक्षे

न अस्मत्परिमाणमनारतमपुनासुतनोः स्निग्धापाङ्गदर्शनेन कर्णौ गौरवाद्गांभीर्यसंपन्नमपि अन्यत्र गुरुत्वयुक्तमपि दयितस्य हृद
येलीलयाविलासेन च तुलयित्वा अन्यत्रानायासेनैव उन्नाय्य गुर्वेलघुतयामिलेत्यर्थः क्रीतं वशीकृतमेव अन्यत्र तु मूल्यदानेन
स्वीकृतमेव अत्र विशेषणमाहिम्नैव वदनेन लाघविणाकस्य हृदयेयत्वस्य च तीतेः समासोक्तिरलंकारः हृदयस्य प्रतीयमानपराया
मेरेक्रीतभोक्तोक्तिः लौकिके हृदयावर्जने लौकिकक्रयव्यवहारसमारोपः ३८ एवं महानुभावं वर्णयित्वा संप्रतिसुरतकेलीवर्ण

मूर्निरागतरलैरपि तिर्यक्याति तिर्यक्याति विश्रान्तिगुणेन युतस्य दीर्घदर्शिभिरुत्कारिवधूनालंघनेनयनैभ्रमण
((स्य ८०

नं प्रस्तौति तत्र सुरतं द्विविधं बाह्यमाभ्यंतरं चेति बाह्यं च प्रेक्षणभाषणाश्लेषणचुंबनाद्यनेकभेदभिन्नं तत्र दृष्टिविशेषं
तावदाह स्पर्शेति स्पर्शभाजि सुखस्पर्शे विशदा विमलाः शुभ्राः याः छुविः कांतिस्तया वा वारौ रम्भे सुरताय कल्पिते रतिसुखदत्तेन सष्टवि
हारयोग्यतया सज्जीकृते च समंतान्निःश्वानुकूल्यं सर्वतः साम्यं च दधति दधाने प्रियतमे शयने च मृगदृशां दृष्टयोः जयंति विषि
त्वं येनुः पतिताः युगपदुभयावलोकनादभिलाषं व्यंजयामासुरित्यर्थः अत्र प्रियतमशयनयोः प्रकृतयोरेव धर्मसाम्यात् औपम्यप्रती

मा.का.स. नि: केवलप्रकृतिगोचरानुल्लयोगिता इत्यर्थः यूनीति रागेणातरलैश्चपलैरपि दृशानोऽनुकैरपीत्यर्थः यूनि प्रयेतियेतिपकयातिभिः अपांगाच र.स.
१२ सावित्रसारिभिः दीर्घदर्शिभिरायललोचनव्यापारैरित्यर्थः अन्यत्र रागद्वेषचपलैरतएवालिर्थेक्याति भिरपि कुटिलवृत्तिभिरपिदीर्घ
दर्शिभिरागामिकार्यज्ञैरित्यर्थः वधूनांनयनैः श्रुतिगुणेनशास्त्रद्रहणापारवेनयुतस्यश्रूयतेनेनेतिश्रवणंतस्यश्रोत्रलंघनतिक्र
मोनाकारिनकृतंविश्रांतंइत्यर्थः अन्यत्रतु श्रातिःश्रवणं अभ्यासइतियावत् सैवगुणस्तेनयुतस्यस्तूयतइतिश्रवणंशास्त्रंतस्यलं.

संकथेच्छुरभिधातुमसौनीशासन्मुखोनचबभूवदिदृक्षुःस्पर्शनेनदयितस्यनतस्यअंगसंगचपलापिचकंपे
५१ अथालिंगनंवर्णयति उत्तरीयविनयात्त्रपमाणारुंधतीकिलतदीक्षणमार्गं
आवृणोन्नाकारि रागद्वेषयस्तोपि
शास्त्रज्ञः कदाचिच्छास्त्रातिक्रमाद्बिभेतीतिभावः अयंचव्यवहारोनयनेषुरागतरलैरित्यादिश्लिष्टविशेषणमाहात्म्यागम्यतइति राम.
१२
समासोक्तिप्रभेदः इयंचरागद्वेषिरौत्सुक्यानुभावः ५० सङ्केति नतभ्रूःस्त्रीसंकथायांसंभाषणेइच्छुरिच्छावत्यपि विदुरिच्छुरित्ये
प्रत्ययांतोनिपातः अभिधातुंसंभाषितुमनीशाअसमावभूव दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छुरपि दृशेःसनंतादुप्रत्ययः संमुखोभिमुखी

नवभूव। अंगसंगत्वपलागात्रस्पर्शेचपलायिरपितस्पर्शेनेनत्वकयेकंपितवती एतेकंपादयोलज्जासाध्वसानुभावः लज्जाविवहि
तमन्मथाद्दयंमुग्धा ४१ अथालिंगनंवर्णयति उत्तरीयेति अस्याः स्त्रीउत्तरीयविनयान्कुचांशुकाकर्षात्तत्रयमारणातरीह
णमार्गितस्यवोढुंदृष्टियथ्यंरुंधतीकिलत्सारुरावतीला ननुवस्तुतइतिकिलार्थः विकटेनविशालेन विकंकटंविशालंस्यात्करा
लेविकटंतथेति वैशंभोदश्चकटजितिवकोहुः करटघ्रमज्यपः विच्चोद्गतौदुःपरिणतुर्वंहसैवकुत्वमंडलमावरिषुत्सावरुरावती

आवरिद्वविकटेनविवोढुर्वक्षसैवकुचमंडलमन्या ४२ अंशुकंहृतवतातनुबाहुस्वस्तिकापिहितमुग्धकुचा
ग्राभिन्नशंखवलयंपरिणेत्रापमेरंभिरभसाद्दचिरोढा ४३

ऽ) अन्त्यावरणाभावजेनालिंगितवतीस्यर्थः वेभोलुडितइद्
गागमः अत्रकुचसंवरणोनालिंगनेच्छानिगूहनालिंगनभेदः एषालज्जामन्मथमध्यस्यामेध्यमा ४२ अंशुकमिति अंशु
कमुत्तरीयंहृतवतापरिणेत्राभर्त्तोनतो : कणयोर्बाहोः स्वस्तिकोवंधविशेषः तेनअपिहितेअच्छादितेमुग्धेसुंदरेकुचाग्रेयस्यासा
तथोक्तानचिरोढानवोढाभिन्नानिशंखस्यवलयानियस्मिन्कर्मणितत्तथारभसाद्वेगात्नवपर्यंतिगाढमाश्लिष्टेत्यर्थः रंभेणायं

मा॰स॰का॰ नात्कर्मणि लुङ्मेरवांस्त्रिरोरिति नुमागमः रोषातिरोहितमुग्धा ४३ सञ्जहारेति तरुणेषु पुनः सुविरोधं प्रेयकलहं विरहय्य वि ६॰स॰
१३ हाय हरतेः स्वार्थे ण्यन्तात् ल्यप् लपि लघुपूर्वादित्ययादेशः सहासापरिरब्धाः प्रेयसीषु आश्लिष्टवधूषु सुसु इयसश्चेति ध
भूतश्चेति कत्वभावः ईषत्सो बहुव्रीहौ प्रतिषेधो न ... सहस्य उपसर्जनस्य ह्रस्वनिषेधः रसियतिः कामः संहितमारोपितं स
हेषु महान्तं शरस्मितेन भिन्नक्रोधं स्वयं सम्यक्कृत्यास्मितमुहितमर्वरोषं यथा तथा आशु संजहार सिद्धार्थे साधनानवका.

संजहार सहसापरिरब्धप्रेयसीषु विरहय्य विरोधं संहितं रतिपतिः स्मितभिन्नक्रोधमाशु पुनरुक्तेषु सहेषु स
४४ समानमुपयन्तरि वध्वाः श्लिष्टवत्स्वयमपास्तरसेन आत्मनैव रुरुधे कृतिनेव स्वेदसंगिवसनं जघ
नेन ४५

शारदस्त्वर्थः परितोपृष्टां विरहइति भावः ४४ स्वसमानमिति उपयन्तरि भर्तरि रसेन रागं धत्ते इत्यर्थः उपसपत्नि स ए॰म॰
पत्नीसमीपे समीपार्थे अव्ययीभावेन पुंसक ह्रस्वत्वं श्लिष्टवति आश्लिष्टवति सति संभ्रमात स्पर्शे सरवर्षरवरणभ्रंशमानन तथापि स्वेद १३
संगिस्वेदेन स्वाभाविके न सक्तं वध्वा वसनं कृतिना कुले रशानस्वस्पर्दं लाघनमिति जानते वेत्यर्थः जघनेन कर्त्रा आत्मनैव स्वयमे

वरुरुधेरुद्धं स्नानवेलीतिभावः स्वेदहेतुकस्य वसनरोधस्य स्नानहेतुकत्वमुत्प्रेक्ष्यते ८५ पीडितइति युवत्याः युवतेस्तनयुगेनभर्तृ
रिप्रतिनार्याः पुरोग्रेसमक्षमेवउरः मानिपिष्टमुरः प्रतिपेषंपरिक्लिश्यमानंचेतिरामुतप्रत्यय्य: कन्मेजनइतिस्त्रयपसंज्ञा वक्षः
प्रतिपीडोस्याः पीडितेसतिदलनइर्ष्यामाणस्यप्रतिनार्याः सपत्न्याः हृदयस्यतन्मयत्वंभेनोन्तरात्स्यसुखमभव अन्यथाक
थमन्यपीडाउरस्युपपीडोनारीहृदयस्यदलनमितिभावः अतएवेपमसंगत्यलंकारोपिजोविनीतन्मयत्वोत्प्रेक्षेतिसंकरः कार्यका

पीडितेषुहृत्प्रतिपेषंभर्तुरिस्तनयुगेनयुवत्या व्यक्तमेवदलतः प्रतिनार्याः तन्मयत्वमभवत्हृदयस्य ८६ दीपि
तस्मरमुरस्युपपीडंवल्लभेघनमभिषज्यमाने वक्रतांनपययुः कुचकुंभौसुभ्रुवः कठिनतातिशयेन ८७ स
प्रवेष्टुमिवयोषितईषुःश्लिष्यतांहृदयमीषतमानौ॥
ऽऽरणयोर्भिन्नदेशत्वेस्यादसंगतिः ८६ दीपितेति वल्लभेदीपित
स्मरंउद्दीपितकामंयथातथाउरस्युपपीडंउरस्युपपीडं सततस्यांचोपपीडरुधकर्षइतिरामुत्वत् उत्सुरुषेक्रातिबहुलमित्युक्तु
क् घनेगाढंअभिषज्यमानेपरिरभमाणेसति परिरंभः परिष्वंगः संश्लेषउपगूहनमित्यमरः सुभ्रुवः कुचकुंभौकठिनता

मा.का.स. निश्चयेन चक्रतां परिमंडलत्वं तां नयत्येव तु नैमयासौ अत्र गाढालिंगनात् कुचकुंभयोश्चक्रत्वसंबंधेप्यसंबंधोक्तरतिशयोक्त्यलं टी.स.
१४ कारः ४७ सन्नवेशमिति योषितः श्लिष्यतामालिंगतां इष्टतमानां हृदयं संवेष्टुं इच्छुरिच्छंतिस्मेवइति गाढाश्लेषनिमित्ता
क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा गुणस्वरूपोत्प्रेक्षाभेदात् अतएवात्मनः स्थानं सततमेव तरं न वर्तितनं तेषामिष्टतमानामंतर्हृदयेष्वेव
स्थितान्नाजानन्ननूनं अन्यथा कथं पुनः प्रवेशेच्छेति भावः इयमजानोत्प्रेक्षा पूर्वोत्प्रेक्षासापेक्षेति सजातीयसंकरः ४८ स्ने

आत्मनः सततमेव तत्र वर्तिनो न खलु नूनमजानन् ४८ स्नेहनिर्भरमधत्तवधनाः माईतां वपुरसंशयमं
नः पुनिगाढपरिरंभिणी वल्लभकोयमनुरूपपदनेन ४९

ऽहेति स्नेहनिर्भरं प्रेमरसपूर्णं तैलादिकं इव द्रव्यं पूर्णं च
स्नेहास्त्री द्रवहार्दयोरिति वैजयंती अतएव वपुरंतरा ईतां द्रवत्वमधत्त स्नेहद्रव्यसंपूर्णमंतरा द्रवं भवतीति भावः असंशयं सं रम.
शयस्याभावः अर्थाभावेऽव्ययीभावः कुतः यद्यस्मात् अतिपुंसि गाढं परिरंभते इति परिरंभिणी गाढाश्लेषिणी सती अनेन वपु १४
षा कर्त्रा वल्लभं कोप्यपित्सापरिवृत्य वल्लभकोयं कोपि धनतोरायेनाकृ जिद्दा द्रीत्वादिनाम् गुणगणेन चेलेक्षोपेरातिरमुल प्रत्ययः